

k n i h y a s p o l o č n o s ť

K & S

š t v r t ý r o č n í k

4 0 S k

4 0 K č

7-8/ 2007

 Vzkriesenie ducha univerzity? Svetový boom astrológie, ezoteriky a spirituality	 Filozofia ako terapia Skorý a neskorý Wittgenstein	 Google is searching for you Nebyť na Googli môže znamenať, že neexistujete	 Sv. Alžbeta Európska Alebo bratislavská Matka Tereza
---	--	---	--

Dorota Sadovská, Lucia zostupujúca, 2006

- Imrich Sklenka:
2 Vzkriesenie ducha univerzity?
- Martin Takáč:
3 Silentium Dei: Prometheus, Kristus, Sisyfos
- Štefan Šrobár:
4 Miesto náboženstva
- Grigorij Mesežnikov:
5 Český pohľad na slovenskú demokraciu
- Ivan Šimko:
6 Sloboda ako politická téma
- Tomáš Mrva:
7 Najhoršie zo všetkých svetov
- Adrián Slavkovský:
8 Keď rozum a srdce hľadajú spoločnú reč (o Bohu)
- Peter Ježík:
8 Akty rečové, túžby filozofické
- Dezider Kamhal:
9 Filozofia ako terapia
- Michal Korenko:
10 Alchymia chémie
- František Gyárfás:
11 Google is searching for you
- Peter Salner:
12 Príbeh jednej noci
- Peter Salner:
12 Spomienkový optimizmus
- Michal Šmigel:
13 Po stopách ľudskej neznášanlivosti
- Martin Ciel:
14 Slovo „pes“ nehryzie
- Peter Salner:
14 (K)to sú Židia???
- Anna Grusková:
15 Muž z Baku
- Lubica Kobová:
16 Rod a sexualita v ilegalite
- Ivan Žucha:
16 Traktát o smrti
- Milan Lapin:
17 Klimatické zmeny – hlas biológa
- Aňa Ostrihoňová:
18 Kto si dá koláč Virginie Woolfovej?
- Aňa Ostrihoňová:
18 O živote (pod) psa
- Dušan Buran:
19 Sv. Alžbeta Európska
- Lýdia Kokavcová:
20 Pellier a ten druhý
- Márius Kopcsay:
21 Muž a smrť (Deathstylové rady a tipy na leto)
- Ivana Taranenková:
22 Korektne zvládnuté remeslo
- Derek Rebro:
22 Na rube prózy
- Ivana Taranenková:
23 Potešenie z bohapustej zábavy
- Michael Petrás:
23 Labužnícke giftky
- Celoživotní sprievodcovia Zuzy Šeršeneovej
24

Vzkriesenie ducha univerzity?

„My chceme sami rozumieť,“ ozýva sa už niekoľko storočí, od osvietenstva, v západnej kultúre s novou naliehavosťou. Chceme používať svoj rozum bez toho, aby sme pritom potrebovali tútora. Chceme, aby sa s nami zaobchádzalo ako s dospelými. Výsledkom tohto rozhodnutia bol rozchod s niekdajšími autoritami a tradíciami a vznik novovekej spoločnosti založenej na slobode a porozumení. Medzičasom sme však už narazili aj na ambivalenciu osvietenstva, aj na ambivalenciu slobody a porozumenia. Sloboda pochopená iba ako emancipácia, ako nezávislosť vedie ku konfliktom, a porozumenie zúžené na objektívne poznanie vedy vedie k moci, ktorá v spojení s emancipovanou slobodou predstavuje aj vážnu hrozbu. V takomto zmysle dnes už niektorí volajú po osvietenstve osvietenstva, po novom, hlbšom porozumení slobody a poznania. Neznamená to, že by sme sa chceli vrátiť pred osvietenstvo, musíme sa však už kriticky vyrovnávať nielen s predosvietenskými autoritami a tradíciami, ale aj s autoritou a tradíciou samotného osvietenstva.

Nedávno zomrelý nemecký filozof a fyzik C. F. von Weizsäcker v tejto súvislosti často hovorieval, že veda sa v dnešnej dobe stala akoby náboženstvom a viera v pokrok nahradila vieru v Boha. Veda je však nehodnotové poznanie, nemôže teda nahradiť náboženstvo a ani viera v pokrok neprináša človeku skutočnú spásu – aj to sa už dnes stáva všeobecnou skúsenosťou. Reakciou na to je aj návrat religiozity v najrozmanitejších, často veľmi obskúrných podobách. Už M. Weber hovorieval: „Mnohí starí bohovia a bôžikovia, zbavení kúzy a osobnej podoby, vstávajú z hrobov a ako neosobné sily, usilujúce sa o moc nad našimi životmi, rozpútavajú medzi nami znova svoje večné spory.“ Filozofia sa od F. Nietzscheho znova vracajú k starým mýtom ako k zdroju inšpirácie a v širokých vrstvách sa zakoreňuje najrozmanitejšia ezoterika. Astronómia často živoria, astrológovia prežívajú hotový boom. Spiritualitu si utvárame podľa svojej chuti, akoby sa jej moderná kritická racionalita vôbec netýkala.

Myslím, že to súvisí aj s tým, že sa v našom vzdelávaní, dokonca aj na univerzitách, pokúšame týmto otázkam vyhnúť, akoby to boli len čisto osobné, súkromné záležitosti, akoby nesúviseli so skutočným vzdelaním. Súčasny viedenský filozof K. P. Liesmann napísal pod týmto dojmom provokujúcu knihu s paradoxným názvom Theorie der Unbildung – Teória nevzdelania – vzdelania, ktoré prestalo byť skutočným vzdelaním. Preto som rád, že sa časopis Kniha a spoločnosť otvoril aj týmto otázkam.

Celý problém sa už zračí v pomenovaní vzdelania. Nemčina má možnosť rozlišovať medzi Ausbildung, čo by sme v slovenčine mohli nazvať obvyklým vzdelaním, a Bildung, čo je vzdelanie, ktoré chce byť aj niečím viac. Tento problém sa skrýva aj za rozlíšením medzi filozofiou a vedou. Filozofia ide o viac, nielen o vedomosti. Ide jej o múdrosť a o múdrom človekovi povedal už Herakleitos: „Múdry človek musí veľa vedieť, ale preto ešte nemusí byť múdry.“ Podobným spôsobom citoval v televíznej diskusii Pod lampou slovenský profesor biológie L. Tomáška neznámeho autora: „Veda o hodnotách nevie, vedec by však o nich vedieť mal.“ Ale odkiaľ, ak veda o nich nevie? Sú hodnoty len niečo iracionálne alebo možno aj hodnoty poznávať? – pýta sa napríklad aj spomínaný C. F. von Weizsäcker. V našej európskej tradícii sa o toto poznanie hodnoty usilovala filozofia a kresťanstvo. V novoveku sa však ocitli oproti sebe nielen filozofia a kresťanstvo, ale najmä veda, ktorá sa rozišla nielen s kresťanstvom, ale aj s filozofiou. Výsledkom je, že hodnoty sa stali vo všeobecnosti iracionálne, vecou gusta. Istý svetový denník priniesol pred časom správu, že najracionálnejší, najrenomovanejší počítačoví technici a programátori sa po večeroch často bavia tým najbizarnejším, najiracionálnejším spôsobom. Naozaj už dnes, aj na úrovni dnešného kritického vedomia,

nie je možné znova nájsť hlbšiu jednotu nášho poznania, nášho vzdelania?

L. Kováč, významný slovenský vedec, spomína hneď v úvode svojho článku (Silentium dei ..., K&S 6/2007), ako sa mu, 14-ročnému, rozpadol detský harmonický náboženský svet, stáby kráľovstvo Pánbožka, pripomínajúce kráľovstvo Exupéryho Malého princa, keď narazil na racionálne rozpory medzi Božou všvedúcnosťou a ľudskou slobodou. Dnes je to už veľmi častá skúsenosť. Exupéry však svojím rozprávaním o malom princovi mieri predovšetkým k vete: „Správne poznávame iba srdcom.“, podobne ako už pred ním B. Pascal vo svojich Myšlienkach: „Srdce má svoje dôvody, ktoré rozum nepochopí.“

Podobne ako L. Kováč, spomína napr. aj C. F. von Weizsäcker, že okolo dvadsiatky prišiel o svoju naivnú vieru. Nie však pre jej racionálne rozpory, ale preto, lebo si on, luterán, našiel priateľov medzi katolíkmi a zrazu zistil, že tak, ako sa on stal náhodou luteranom, lebo sa narodil v luteránskej rodine, tak sa oni stali katolíkmi, a ešte iní budhistami či ateistami, lebo sa narodili v inak založenej rodine. Od tej chvíle už nemohol ostať pokojne luteranom, musel sa vydať na rozbúrené more hľadania vlastnej náboženskej skúsenosti a vydržal pri tom do konca života. Ako 12-ročný dostal od svojej učiteľky Nový zákon a začal ho čítať. Prečítal si v ňom Reč na hore, a to ho zasiahlo. Ak je to pravda, hovoril si, potom je môj život a azda aj život všetkých ostatných nesprávny. V rozhovore so svojou matkou obhajoval potom až so slzami v očiach morálnu povinnosť odmietnuť vojenskú službu, pretože tam stálo, že zabíjať sa nesmie. Od Reči na hore sa už nikdy nemohol odpútať. Aj ako sedemdesiatročný hovoril, že sa mu pri jej čítaní vedie rovnako.

Míľnikom na tejto ceste kritického vyrovnávania sa s náboženstvom je v našich európskych dejinách I. Kant. Aj on sa narodil ako luterán, aj on veľmi rýchlo zbadal, že na základe dovtedajšej reči, dovtedajšej racionality o Bohu korektné hovoriť nemožno. Ako o ňom možno hovoriť aj naďalej? M. Heidegger hovoril, že táto otázka sa skrývala za celým Kantovým úsilím. Nakoniec podrobil celú našu pojmovú racionalitu zásadnej kritike a odhalil pod jej povrchom akoby hlbšiu a základnejšiu dimenziu, dimenziu nazerania. Vo svojej kritike nás práve prostredníctvom nazerania vedie k niečomu, čo, ako on hovorí, nie je vec, je to „ein Unding“, je to však predpokladom pre to, aby sme mohli vnímať veci. Neskôr tento obrat ukázal Heidegger na obrátenom vzťahu bytia a súcna. Dovtedy sa bytie myslelo ako bytie súcna, súcno bolo primárne, pre Heideggera už bolo bytie pôvodnejšie a plnšie ako súcno. Na tento problém naráža v istom zmysle, ako poukázal L. Kováč, aj moderná fyzika. Nevie rozhodnúť, či je elektrón vlna alebo častica. Identitu skutočnosti sa musíme naučiť myslieť ešte nejakو inak, nie predmetne.

Zdá sa, že dnes musíme vyrásť nielen z nevinnosti rozprávkového či náboženského detstva, ale aj z nevinnosti kritického a nezučastneného vedeckého pozorovateľa, pre ktorého je poznanie ako také pozitívne a v tom zmysle vlastne dobré.

Kant definoval osvietenstvo aj ako vystúpenie človeka z jeho sebou zavinennej nedospelosti. K dospelosti sa dostávame cez mnohé konflikty, akoby cez pubertu, cez ktorú sa sotva možno dostať bez stretnutia s vinou. Všetci by sme sa tejto viny radi zbavili výhovorkou, že sme boli nezrelí, nevedomí, že sme za to nemohli. Ak však chceme dospieť, musíme aj tieto viny dospievania zobrať na seba. Kto to nedokáže, kto to neurobí, nedospeje. Týchto vín sa nemožno zbaviť racionalizáciou, musíme ich zobrať na seba, potom možno dosiahneme odpustenie. Dnes sa už ani vedec nemôže skrývať za pozitivitu svojho poznania. Ak má dospieť, musí sa naučiť niesť zodpovednosť aj za svoje poznanie.

Tu, pri tejto skúsenosti, začína sa aj kresťanstvo. Kresťanstvo nie je harmo-

nický výklad sveta. Vie, že si nemôže zastrieť pohľad na vinu ani na utrpenie, vie, že sa ich racionálne nemôže zbaviť. Napriek tomu však hovorí o Bohu, ktorý je dobrý a milujúci. Boh má k človeku nepodmienený vzťah, akoby mu hovoril: Budem s tebou v dobrom i zlom. Čo to pre človeka, pre dospelého človeka znamená, ukázal Kristus. Z tohto vedomia začal okolo seba vytvárať nový svet. Vedel, že posledný čin v tomto zápase o nový svet bude jeho smrť. Bral na seba námahy i viny dokonca aj iných a veril, že najhlbšia pravda o človeku a o živote sa skrýva napriek všetkému vo vrúcnej jednote „kráľovstva Božieho“. To nie je primárne reč o súde, o spásе a zatratení. To je predovšetkým reč o jednote. Táto jednota však nie je z poriadku logiky.

Pavel Rovniak, z cyklu Námestia, 2007

Astronómia často živoria, astrológovia prežívajú hotový boom. Spiritualitu si utvárame podľa svojej chuti, akoby sa jej moderná kritická racionalita vôbec netýkala. Myslím, že to súvisí aj s tým, že sa v našom vzdelávaní, dokonca aj na univerzitách, pokúšame týmto otázkam vyhnúť, akoby to boli len čisto osobné, súkromné záležitosti, akoby nesúviseli so skutočným vzdelaním.

Nie je to princíp, ktorý chráni svet pred akýmkoľvek protirečením, Boh nie je ani programátor, ktorý zaručuje neprotirečivý chod sveta. Už starí Gréci v Platónovi zahliadli, že jednotu sveta nemožno chápať iba logicky, potom však Aristoteles, ktorý v európskom stredoveku prevládol, priniesol takzvanú metafyziku, ktorá chcela pochopiť aj jednotu sveta logicky. Narážala však na protirečenia, o ktorých vyčerpávajúco hovoril aj L. Kováč. Dnes sa však vo filozofii veľa hovorí o konci metafyziky, o konci tejto dlhej epochy, ku ktorej patrí napriek výhradám v mnohom ohľade aj naša veda.

Weizsäcker, fyzik a filozof, preto na vrchole svojho myslenia hovorí: „Rozhodujúcim procesom je, podľa môjho presvedčenia, pretvorenie náboženskej skúsenosti poznaním otvoreného času. Tradované náboženstvo zotrvávajú tu sčasti v zachovávaní dnes už prekonaného pojmu „jedného“ a jeho poriadku. Sčasti vydávajú svoju substanciu napospas pozitivizmu dejín, ktorý sám osebe vedie k chaosu.“ Potom už len dodá, že hovoril iba potiaľ, pokiaľ ho dnes priviedla reflexia. Bez meditácie by táto reflexia bola márna, končí Weizsäcker. Podobne hovorí možno aj najvýznamnejší katolí-

ky teológ 20. storočia K. Rahner, že budúci kresťan bude buď mystikom, alebo tu nebude. Kresťanstvo nie je primárne teória skutočnosti, kresťanstvo sa pohybuje v inej rovine, akoby v inej dimenzii, ono je skôr prax premeny sveta. Túto prax však nemožno zúžiť na technickú prax, je to prax, ktorej zmysel leží hlbšie. I. Adamcová-Kaduková sa v článku Kto rozhoduje o Božej vine (K&S 6/2007) na rozdiel od L. Kováča rozhodla pre apológiu kresťanskej tradície a náboženskej skúsenosti. Vie, že sa musí vyhnúť úskaliam kresťanstva i racionalizmu, že túto skúsenosť nemožno mať príliš sebaisto. V závere článku sa možno trochu sebaavedomejšie prihlásila k tradícii takzvanej negatívnej teológie, keď hovorí: „Je fajn, že nevieme, či sme spasení

proti autonómii ani poznanie proti slobode. Skutočné porozumie, skutočné poznanie oslobodzuje. To je základné presvedčenie Biblie. Chcieť však položiť slobodu na sklíčko mikroskopu a skúmať ju ako predmet, by bolo neporozumením slobody.

Akým spôsobom súvisia sloboda a porozumenie, akým spôsobom pravda oslobodzuje, ako sa človek nachádza práve vtedy, keď sa stráca v Božej vôli, to sú otázky, na ktoré nie je možné očakávať jednoduchú odpoveď. Filozofia už však od slávneho Sokrata vie, že jej najdôležitejšie poznanie sa neskrýva v odpovediach, ale v otázkach. M. Heidegger mohol preto povedať, že v práve otázkach je múdrosť filozofie a teológ J. B. Metz, že vo vyčítavých, spýtavých otázkach voči

Bohu sa zračí dokonca zbožnosť teológie. Viktor von Weizsäcker, filozofujúci lekár, strýko C. F. von Weizsäckera, hovorieval, že v determinizme sa zračí neuróza. Ak má človek naozaj dospieť, musí dospieť nielen na otvorenosť poznania, ale aj na otvorenosť slobody. V. Frankl, známy viedenský psychiater z konca 20. storočia preto Američanom hovorieval, že by oproti soche slobody na vstupe do Ameriky mali postaviť aj sochu zodpovednosti. Zodpovednosť sa však myslí veľmi osobne.

Toto poznanie dnes živoria akoby na okraji, prijíma sa povedľa vedeckého poznania nanajvýš ako korektúra. J. B. Metz si však myslí, že duchovné vedy nie sú iba korektúrou prírodných vied, ale skôr ich rodiskom a domovom. Bez vedomia slobody a zodpovednosti by sa vedec stal bezdomovcom.

Wilhelm von Humbolt, ktorý spoluvytváral predstavu modernej univerzity, preto kedysi povedal: „Keď v našej reči hovoríme o vzdelaní (v zmysle Bildung), myslíme tým niečo zároveň ešte vyššie a vnútornejšie ako kultúra, je to akýsi zmysel, ktorý sa z poznania a vnímania celého nášho duchovného a mravného úsilia harmonicky rozlieva na náš charakter a naše vnútorné pociťovanie.“ K problému takéhoto vzdelania sa budeme musieť znova vrátiť, možno aj inou rečou, na základe dnešného porozumenia. Toto vzdelanie nemôže síce odhliadať od toho, čo sme získali na ceste vedy, musíme však zároveň formovať hodnotový postoj k životu, k slobode i zodpovednosti. Takéto poznanie sme v našej tradícii nazývali duchovným. Nevieť, či musí pochádzať iba z kresťanstva, ale určite pomôže aj hlbšiemu porozumeniu kresťanstva. Nesmie sa mu však vyhýbať ani univerzita.

Imrich Sklenka

Silentium Dei: Prometheus, Kristus, Sisyfos

- ▲ Otakar A. Funda
- ▲ **Ježíš a mýtus o Kristu**
- ▲ Karolinum 2007
- ▲ 366 strán
- ▲ 449 Sk

- ▲ John R. Donahue, Daniel J. Harrington
- ▲ **Evangelium podle Marka**
- ▲ Preklad David Hofmann
- ▲ Karmelitánské nakladatelství 2005
- ▲ 496 strán
- ▲ 495 Kč

- ▲ Otakar A. Funda
- ▲ **Mezi vírou a racionalitou**
- ▲ Nakladatelství L. Marek 2003
- ▲ 352 strán
- ▲ 270 Kč

Časť názvu tohto článku som si vypožičal zo série troch textov L. Kováča v minulých číslach K&S (12/2006, 3 a 6/2007), s ktorými chcem polemizovať. Keďže rovnako ako L. Kováč nemám teologické vzdelanie, urobím to predstavením diela českého teológa, neskôr religionistu a filozofa, Otakara A. Fundu, ktorý sa zaoberá konfliktom medzi vierou a kritickým rozumom a otázkou, či a čo môže povedať kresťanstvo postmodernému človeku. Dnešný človek má problém nielen so zázrakmi v biblických príbehoch, ale nerozumie ani náboženskému jazyku a výpovediam o vzkriesení z mŕtvych či vykúpení. Svojím kritickým myslením nemôže prijímať staroveké mýtické výpovede ako objektívne fakty, môže im však rozumieť ako šifram dôležitej ľudskej skúsenosti. Funda sa preto, nadväzujúc na teológov Bultmanna, Bonhoefera a Brauna, venoval nenáboženskej existenciálnej interpretácii a demytologizácii kresťanskej viery. Svedectvom tejto Fundovej etapy je dokument Víra bez náboženství v knihe Mezi vírou a racionalitou. Dnes sa hlási k ateizmu, popperovskému kritickému racionalizmu a evolučnej ontológii. Jeho filozofické východiská sú tak v mnohom podobné Kováčovým; dospel však k významným presahom, na ktoré chcem v tomto článku poukázať.

Vedecká primeranosť
Funda vyznáva, že existuje jediná a celistvá skutočnosť života a sveta, prírody a dejín (teda žiadne iné oddelené „nadprirodzené“ sféry nie sú). Na celú túto skutočnosť treba nazerať vedecky, to znamená primerane voči nej samej. Znamená to rozpoznať, že v rámci jedinej skutočnosti života sú javy a fakty, ktoré je primerané podrobiť pozitivistickému skúmaniu, a zároveň sú v tej istej skutočnosti javy, výpovede, činy a postoje, ktoré majú existenciálny charakter a nie je možné ich obsiahnuť pozitivisticky nezaujatým výskumom (pozri aj príspevok I. Sklenku v tomto čísle). Existujú otázky, ktorých sme sami súčasťou, sami sme v nich existenciálne zainteresovaní: každá odpoveď na ne

je zároveň výpoveďou o nás. O javoch a faktoch z prvej skupiny je namieste formulovať a dokazovať tvrdenia. Skutočnosti z druhej skupiny sa nám otvárajú v aktoch osobných rozhodnutí a výpovede o nich sú v rovine vyznání. Rozlíšenie, do ktorej skupiny daný fenomén patrí, a zvolenie primeranej metódy skúmania a spôsobu opisu je vedeckým aktom. Viest spor o osobnej viere cestou ontologickej argumentácie je bezpredmetné.

Význam dialógu medzi veriacimi a neveriacimi vidí Funda v tom, aby si neveriaci korigovali svoje často vulgárne predstavy o kresťanskej viere a o veriacich ako o tmároch a hlupákov a aby rozpoznali hlbokú antropologickú dimenziu toho najlepšieho, čo je v kresťanskej viere obsiahnuté a čo znamená pre život tých, ktorí sa podľa nej orientujú. Veriacim môže takýto dialóg pomôcť revidovať svoj pohľad na neveriacich ako na mravne indiferentných nihilistov a stretnúť sa s dôstojnou podobou humanitného ateizmu.

Vnímať vedecky teda znamená vnímať primerane: čítať báseň ako báseň, mýtus ako mýtus, prírodovedecké pojednanie ako prírodovedecké pojednanie a konštatovania historika posudzovať meradlami historickej kritiky. Ignorovať, že život nie sú len fakty, ale tiež mýty, vzťahy, básne a priania, je nevedecké, rovnako ako je nevedecké zaujať voči náboženstvu vulgárne zjednodušujúci a polemický prístup bez bytostnej snahy o porozumenie javu, v ktorom sa manifestujú tie najhlbšie podoby človečej sebareflexie.

Podľa Fundu pre pochopenie kresťanstva chýbajú solídne, netendenčné a nezaujaté pramene. Túto medzeru sa snaží zaplniť svojou najnovšou knihou Ježíš a mýtus o Kristu, v ktorej ako dôsledný religionista historicko-kritickou metódou skúma kresťanstvo ako jav ľudských dejín a kultúry. „Vedecká primeranosť“ spočíva v maximálnom úsilí skúmať, ako kresťanstvo rozumie samo seba. Religionista neprijíma žiadne náboženstvo ako exkluzívne a Bohom zjavené (napokon, porovnávacia religionistika spoľahlivo dokazuje výraznú podobnosť motívov v mýtoch jednotlivých náboženstiev, kresťanstvo nevynímajúc), ale kladie si otázku, aké špecifické pochopenie sveta, života a človeka dané náboženstvo artikuluje. Všetky základné výpovede kresťanskej viery, dogmy a náboženské schémy nemajú dignitu samy v sebe ako tautológie, ale sú významné ako nosník jedinečnej antropológie a jedinečného človekovho sebaepochopenia. Aké je teda špecifikum kresťanského chápania sveta, života a človeka?

Kresťanstvo v dejinnom kontexte
Zápas s „modlárstvom“ v starom Izraeli bol zápasom o isté ponímanie života a hodnôt, ktoré stelesňoval Jahve proti tým, ktoré stelesňovali iní bohovia. Jahve nie je abstraktným Bohom mimo času a priestoru, ale je Bohom istej sociálnej skupiny a jej dejinného príbehu. Starozákonné spisy nie sú rozprávaním o substančnom a ontologickom Bohu, ale o tom, ako človek zakúša bezpodmienečnú výzvu, ktorá vstupuje do jeho života, a ako na ňu reaguje. Starozákonný mýtus o stvorení sveta sa začína na tú dobu neslýchaným odbožením neba: hviezdy nie sú bohovia, ale telesá stvorené na meranie času. Čas prestáva byť chápaný cyklicky ako večný kolobeh, ale má svoj počiatok a cieľ. Líneárne chápanie času vytvára priestor pre perspektívu, priestor pre úsilie a pokrok. Mýtus obsahuje aj upozornenie, že človek nie je svojvoľným pánom prírody, ale jej správcom, ktorý ju má zveľaďovať.

Židia mali zákaz zobrazovať Boha: človek nemá Boha k dispozícii, nemôže ním manipulovať a urobiť z neho

služobníka svojich prianí. Jahve je tiež Bohom Zákona, čím sa viera posúva zo špekulatívnej roviny na rovinu konatívnu: bezbožnosť nie je teoretickým popieraním Boha, ale svojvôľa, nedodržovanie Božích zákonov.

Ježiš prichádza v čase, keď židovské predstavy prešli viacerými premenami. Import perzskej predstavy diabla, viera v posmrtný život a očakávanie príchodu Mesiáša boli prostriedkami vyrovnávania sa s otázkou, prečo spravodliví trpia a Boží trest na bezbožníkov neprichádza. Farizeizmus sa snažil posilniť zbožnosť a morálku detailným rozpracovávaním pravidiel a predpisov. Tým však vzťah k Bohu skĺzol k akejsi samospravodlivosti, účtovníckemu „má dať – dať“, resp. čo som ešte povinný urobiť a za aký nadvýkon si už môžem od Boha nárokovať uznanie.

Do týchto pomerov prichádza Ježiš, hlása a očakáva skorý koniec dejín, nastolenie Božieho kráľovstva a vyzýva k zmene života. Farizejom dáva odpoveď: netrúpte sa o svoju spravodlivosť a nezaoberajte sa svojím spasením, ale konajte to, čo od vás Boh chce tu a teraz. Boh odpúšťa hriešnikom, prijímite

Ignorovať, že život nie sú len fakty, ale tiež mýty, vzťahy, básne a priania, je nevedecké, rovnako ako je nevedecké zaujať voči náboženstvu vulgárne zjednodušujúci a polemický prístup bez bytostnej snahy o porozumenie javu, v ktorom sa manifestujú tie najhlbšie podoby človečej sebareflexie.

túto odpúšťajúcu lásku, nechajte sa ňou premeniť a radujte sa z nej. Odmenou vašej novej existencie je ona sama. Zážitok odpustenia má transformujúci účinok. Etická norma „oko za oko“ nastoľuje rovnováhu a zabráňuje nepriemeraným a bezbrehým pomstám, nemá však moc spôsobiť vnútornú premenu a prekonať zlo. Vzdanie sa nároku a odpustenie netreba chápať ako návod na usporiadanie práva v spoločnosti. Ježiš hovorí o svojom učení ako o kvase a soli a soľ do jedla nerozhadzujeme lopatami. Bez tejto dimenzie by však našej ľudskosti čosi podstatné chýbalo.

Za zmienku stojí Ježišov postoj k utrpeniu. Ani v jednom z príbehov o stretnutí s trpiacim človekom Ježiš nevedie úvahy o zmysle utrpenia, ani nešpekuluje o utrpení ako teste za hriechy, ale prichádza a utrpenie odstraňuje. Neprijíma utrpenie pasívne ako prejav Božej vôle, ale aktívne koná a odstraňuje ho. A keďže mnoho utrpenia ľudia vytvárajú svojím správaním, hovorí uzdraveným „choď a viac nehreš“.

Môžeme si položiť otázku: máme vôbec dostatok spoľahlivých prameňov, aby sme sa odvážili tvrdiť, čo Ježiš skutočne hlásal a konal? Líši sa Ježiš ako historická postava od Krista, ktorého z neho urobila kresťanská viera? Novozákonné spisy neboli písané ako záznam historických udalostí, ale ako hlásanie – zvest tých, čo uverili. Literárna analýza použitých výrazových prostriedkov, dramatickej výstavby a intertextuality evanjelií dáva poznať jedinečný teologický zámer autorov jednotlivých spisov (pozri napr. zaujímavé a moderné výklady evanjelií zo série Sacra Pagina). Navyše, použitý jazyk je mytologický a dobovo podmienený. Historicko-kritická metóda však umožňuje spoznať niektoré črty historického Ježiša presvitajúceho spod vrstiev teologických redakcií. Z hľadiska skúmania kresťanskej viery je však jej neskorší vývoj rovnako autentický ako jej príčina v podobe historickej udalosti života a ukrižovania Ježiša z Nazaretu. Kresťanská viera prekonalá niekoľko štádií vyrovnávania sa s tým, že ohlasovaný skorý príchod Božieho kráľovstva

nenastal. Pôvodná vízia Ježišových prívržencov, že sa čoskoro vráti a nastolí Božie kráľovstvo, sa transformovala do podoby vykupiteľského mýtu o obete za hriechy sveta a o vzkriesenom Kristovi, ktorý premohol smrť. Napriek všetkej diskontinuite, práve tento mýtus uchránil jadro Ježišovej zvesti, totiž, že človeka nezachráni jeho vlastná добрota a náboženská aktivita, ale vykročenie zo všetkých istôt a otvorenie sa výzve nového života bez očakávania hmotnej či duchovnej protihodnoty. Keby bol Ježiš spomínaný len ako hlásateľ lásky k blížnemu, ostal by hlásateľom ideálu, ktorý človek nikdy nenaplní. Ježiš však nebol suprazákonník, pred ktorým si má človek opäť zúfať, že nenaplnil náročný ideál. Humanistická interpretácia Ježiša ako učiteľa etiky a obraz človeka, ktorého možno výchovou nadchnúť pre uskutočňovanie ideálov, stroskotali v 20. storočí na dvoch strašných svetových vojnách. V tomto zmysle treba chápať aj teológiu Pavla z Tarzu či Luthera. Človeka nespasia jeho skutky a jadrom viery nie je etika: tá je dôsledkom ľudskej existencie premenenej skúsenosťou odpúšťajúcej lásky.

Možno namietat, že v rámci kresťanstva často dochádzalo k deformáciám tohto posolstva. Dejiny kresťanskej cirkvi nie sú len dejinami statočných a verných, ale aj dejinami zrady na Kristovi. Cirkev nezduhuje ľudí na základe schopnosti uskutočniť kresťanské ideály, ale na základe viery, ktorá podmanila ľudské životy. A predsa táto cirkev, povedané slovami kresťanského mysliteľa C. Caretta „pelech lotrov, a zároveň svätá“, preniesla dejinami mýtus o Kristovi. Mýtus, ktorý mnoho ľudských životov premenil smerom k láske, dal im integritu a oslobodzujúcu nádej. V cirkvi hriešni a obýčajní ľudia prežívajú a vyslovujú pravdu, ktorej sami nesiahajú ani po členky. Pravdu, ktorá ich presahuje, podmaňuje a znovu povstáva i tam, kde bola zasunutá pod rôznym balastom.

Odklon k ateizmu
Existenciálna interpretácia kresťanskej viery sa nestretla s veľkým ohlasom. Spolu s C. G. Jungom a L. Kováčom môžeme špekulovať, že človek 21. storočia

ostal mýtofilom. Boom novej religiozity je toho dôkazom. Mýtus je preto mýtus, že nechce byť interpretovaný, ale rozprávaný a prežívaný; delenie mýtu na fakty a význam nebolo starovekému človeku vlastné, ale je pozitivistickým dedičstvom. Bola to však často práve cirkev, ktorá pristupovala k mýtu pozitivisticky a nečítala ho ako mýtopoetickú reč, ale ako výpoveď o objektívnych faktoch.

Dnešná Fundova pozícia je ateistická, odmieta však vidieť ako jedinú alternatívu predstavám nadprirodzeného Boha i človeka premeneného prijatím transcendentnej výzvy len nihilizmus a absurdnosť. Svoju filozofiu zakladá na objektívnej existencii sveta (prírody) ako jedinej reality a mieste človeka v nej. Príroda tu bola pred človekom a pravdepodobne bude aj po ňom. Príroda nepozná milosrdenstvo, nie je však chaosom, ale usporiadanosťou. Nášmu krátkodobému videniu však táto usporiadanosť uniká. Človek si ako sebaobranu proti nezmernosti kozmu vytvára mikrosvetvi filozofie, zmyslu, pravdy a vzťahov. Fundova etika je založená na pokore pred bytím. Bytím, ktoré sme nevytvorili, a ak ho zničíme, už ho nikdy neobnovíme. Hodnotu bytia treba chrániť a najvyššou formou bytia je život. Hodnota života je v ňom samom a nepotrebuje byť nikým a ničím zdôvodňovaná. Čo však s tým, ak je udržanie môjho života v konflikte s udrzaním života niekoho iného? Funda navrhuje racionálne hľadanie relatívne únosnej vyváženosti. A. Schweitzer upozornil, že racionálne uvedomenie si, že ako som na svete rád ja, je na svete rád aj ten druhý, ešte neznamená, že mu vyjdeme v ústrety: to v konečnom dôsledku je a bude výsledkom existenciálneho rozhodnutia.

Kresťanstvo v časoch svojho vzniku dávalo odpoveď na otázky doby – otázky spasenia a vykúpenia. Čo je spasenie pre človeka 21. storočia? Súčasný človek žije otázkami mieru, hladu, zachovania prírody a života, je deťpaný pocitmi bezmocnosti voči popieraniu ľudskej dôstojnosti, bezpráviu a násilium. Trpí vlastnou nezodpovednosťou, ľahostajnosťou, krízou manželstva a rodiny. Spasenie pre dnešného človeka je nachádzanie vierohodných a reálnych východísk zo všetkých týchto bolestných otázok nášho života. Proti mýtom o Prometeovi a Kristovi Funda stavia mýtus o Sifysovi: „Prometeus chce spasiť ľudí hrdinstvom, vedomosťami a prácou. Kristus chce spasiť ľudí odpúšťajúcou láskou a vytrhnutím zo smrti. Sifyfos vie, že ho nikto nespasí, ale nevzdáva žiadnym víťazným vencom nekorunované ustavičné riešenie problémov. Sifyfos trizevo a racionálne prijíma svoj údel a racionálne ho nesie a rieši.“

Martin Takáč

Dorota Sadovská, Pri tebe, 2007

Miesto náboženstva

vymedzuje tri základné prístupy k náboženstvu, charakteristické pre sociológiu a sociálnu antropológiu 19. storočia. Podľa prvého prístupu, ktorý bol príznačný pre Henriho de Saint-Simona a Augusta Compta, je obsah náboženských ideí prekážkou pokroku, ale funkcie náboženských inštitúcií môžu aj naďalej prispievať k harmonickej integrácii spoločnosti, ktoré vstupujú do obdobia industrializácie. U Emila Durkheima sa táto perspektíva prejavila v tvrdení, že akékoľvek konštituovanie spoločnosti je vlastne náboženský proces, lebo zahŕňa homologickú kategorizáciu ľudí (klanov, kmeňov, národov) a ďalších znakov sveta (posvätné a profánne), pričom rozlišovanie medzi posvätným a profánnym slúži ako symbolické pripomenutie a oslava individuálneho a kolektívneho podriadenia sa spoločnosti. Podľa druhého prístupu, ktorý vidíme napríklad u Ludwiga Feuerbacha, Karola Marxa a Fridricha Engelsa, sú v podmienkach industriálnej spoločnosti náboženské idey, ako aj integratívne funkcie náboženských inštitúcií zastarané a stávajú sa prekážkou sociálneho a politického pokroku. Tretí prístup predstavuje napríklad Max Weber, Ernst Troeltsch a Georg Simmel. Títo autori v náboženstve vidia zásobáreň základných kultúrnych významov, ktoré pomáhajú jedincom i skupinám interpretovať podmienky svojej existencie, utvárať vlastnú identitu a usporadúvať prostredie, v ktorom žijú. Racionalizácia je pre Weberovu sociológiu a najmä pre jeho sociológiu náboženstva základnou témou. Proces racionalizácie je možné vymedziť ako vzrastajúci všeobecný tlak na také usporiadanie života, v ktorom prevláda kalkúlia ako základná stratégia sociálneho konania. Eliminované sú všetky formy magického myslenia (čo Weber nazýva „odčarovanie sveta“) a rozvíja sa technické a procedurálne myslenie, ktoré vedie k praktickej orientácii a ovládaniu okolitého sveta. Celkom zreteľne sa tendencia k odčarovaniu sveta prejavuje v nástupe veľkých svetových náboženstiev. Tieto nové náboženstvá sa rozvinuli medzi 6. a 4. storočím pred našim letopočtom. Ide o konfucianizmus, budhizmus, brahmanizmus, judaizmus, z ktorého neskôr vzniklo kresťanstvo a islam. Akokoľvek sú uvedené sociálne prístupy rozdielne, zhodujú sa v tom, že vidia náboženstvo v komplexnej štruktúre sociálnych vzťahov a procesov. Podľa Nešpora a Lužného sila náboženstva spočíva v tom, že postuluje objektívnu existenciu kozmického poriadku, ktorý je nositeľom zmyslu a začleňuje človeka do tohto poriadku, a tým poskytuje zmysel jeho subjektívnej existencii. Tieto dve základné témy všeobecnej sociálnej teórie sú prítomné aj v koncepciách súčasnej sociológie, vrátane sociológie náboženstva. Prejavujú sa v analýzach náboženského fundamentalizmu, politickej aktivizácie náboženstva, náboženského nacionalizmu, sekularizácie, pôsobenia nových náboženských hnutí a v iných oblastiach. Svoju dôležitosť získavajú zvlášť v kontexte globalizácie a v druhej fáze procesu modernizácie.

Sedemdesiate, osemdesiate a deväťdesiate roky 20. storočia viedli

dinného života alebo sa o to aspoň snaží. Pritom nejde len o návrat k náboženstvu, ale aj o mobilizáciu náboženského presvedčenia ľudí, ktorého prostredníctvom majú byť dosahované sociálne, politické a ekonomické ciele určitých spoločenských skupín. Návrat náboženstva do politiky je viazaný na celý rad ďalších faktorov, ktoré vôbec nemusia súvisieť s náboženstvom ako takým a etablovanými cirkvami, pripomínajú Nešpor a Lužný.

Náboženstvo je dôležitým činiteľom globálneho sveta a problém vzťahu globalizácie a náboženstva prináša sociológii náboženstva výrazné metodologické podnety. Proces globalizácie a dekolonizácie treba chápať ako dvojsmerný. Na jednej strane dochádza k posilňovaniu kultúrneho a náboženského univerzalizmu, čo sa prejavuje napríklad v ekumenickom hnutí alebo v snahe o dialóg medzi náboženstvami. Na druhej strane pôsobí silná tendencia posilňovať sociokultúrny partikularizmus, ktorý sa prejavuje v spájaní určitého náboženstva s jasne vymedzeným národom alebo etnickou skupinou. Dochádza k politizácii náboženstva a pre sociológiu náboženstva sa znovu iným spôsobom otvára stará otázka vzťahu náboženstva a politiky,

iného aj to, že identita človeka už nie je vopred daná. Jediniec je oslobodený od vrodeneho, zdedeného a predpísaného určenia sociálneho postavenia, ku ktorému patrí on sám. Identita sa v tejto situácii stála skôr úlohou, teda niečím, pre čo sa treba rozhodnúť, správne ju zvoliť, prípadne kedykoľvek primerane zmeniť. Predstavovať si náboženskú identitu ako pevnú a jasne viazanú na presne vymedzenú formu náboženstva v rámci jednej náboženskej tradície by bolo skôr zavádzajúce a v dnešnej situácii neprimerané. Jediniec je totiž čoraz menej viazaný a výlučne identifikovaný s jednou jedinou náboženskou skupinou. Jeho identita má fragmentárny a dočasný charakter. Pri úvahách o reflexívnej povahe dnešnej fázy modernizácie a silnejúcej individualizácii osobného života každého jedinca treba mať stále na mysli, že úzko súvisia s procesom globalizácie, konštatuje Beck.

Nové náboženské hnutia sú pre mnohých súčasných ľudí, ktorí ich pozorujú zvonka, pohoršením, lebo sa v mnohých ohľadoch vymykajú vžitým predstavám o náboženstve. Cieľom knihy Davida Václavíka Sociologie nových náboženských hnutí je prostredníctvom problémov, ktoré sú spojené

Môže sa stať, že Boh je degradovaný na politický argument určitých straníckych skupín a vtedy sa z neho stáva „silný“ Boh bez lásky.

tvrdí Nešpor a Lužný. Pojem „druhej modernity“ („reflexívnej modernity“) je spájaný predovšetkým s dielom súčasného nemeckého sociológa Ulricha Becka, britského sociológa Anthonyho Giddensa a a britského sociológa poľského pôvodu Zygmunta Baumana. Keď prijmem Beckovu perspektívu, môžeme povedať, že typickou výkladovou schémou, ktorá mala popisovať napätie medzi náboženstvom a modernou spoločnosťou, bola v období prvej modernity sekularizačná téza. Tá bola odvodená z klasického modelu, ktorý popisoval modernizáciu ako výsledok diferenciácie a racionalizácie. Z pohľadu sekularizačnej tézy sa náboženstvo oddelilo – skôr však bolo oddelené – od ostatných sfér sociálneho života. Vytvorilo si vlastné pravidlá hry, ktoré neplatia v iných subsystémoch, a bolo vytlačené z verejnej sféry do súkromnej oblasti. V období prvej modernity proces diferenciácie zreteľne dominoval. V súčasnom období sa situácia mení a je zrejme (okrem iného aj zo štúdia náboženstva v modernej spoločnosti), že diferenciácia ustupuje, čo sa prejavuje napríklad politizáciou náboženstva. Druhým základným procesom, ktorý určuje charakter modernity, je individualizácia. Individualizácia znamená okrem

s konceptualizáciou kľúčových pojmov, pomocou ktorých sú jednotlivé typy náboženských skupín zaraďované medzi nové náboženské hnutia, ukázať tenkú deliacu čiaru medzi „vedeckou“ metódou a ideológiou. Práve táto deliaca čiara je pri štúdiu súčasného náboženského života často stieraná tak, že pôvodne vedecký pojmový aparát je využívaný na inkvizíčné ťaženie proti nepohodlným alebo iným formám religiozity. Povedané slovami autora: „Nejde mi o nič iné, než o akúsi genealogickú archeológiu niektorých pojmov, s ktorými sa pri štúdiu nových náboženských hnutí môžeme stretnúť.“ Pojmy a kategórie ako „náboženstvo“, „sekta“, „kult“ alebo „cirkev“ chápe Václavík predovšetkým vo foucaultovskom zmysle ako diskurzívne formácie, ktoré majú svoju vlastnú históriu a boli konštituované pomocou historicky determinovaných pravidiel. Každú klasifikáciu je možné vnímať ako nástroj, ktorým sa presadzuje moc určitej sociálnej, politickej, etnickej či kultúrnej skupiny. Snaha veci zatriediť tak nemusí mať za cieľ len tieto veci poznať, ale môže tiež znamenať túžbu veci ovládať, či dokonca ako nepohodlné vylúčiť. K dôležitým problémom, ktoré sú spojené s používanými klasifikáciami náboženských hnutí, patrí

ich ideologizujúca konotácia. Tá sa prejavuje predovšetkým pri používaní takých kategórií ako sekta, cirkev, kult. Pri podrobnejšom pohľade zistíme, že typológia, ktorá je založená na pojmoch sekta, cirkev, kult, je vytvorená pre podmienky európskych kresťanských spoločností, v ktorých sú dominantné náboženské skupiny a cirkvi úzko spojené s národným štátom, tvrdí Václavík. Eileen Barkerová upozorňuje, že pri štúdiu nových náboženských hnutí treba striktné rozlišovať medzi interpretáciami založenými na primárnom výklade sociálnej reality a tými, ktoré spočívajú na sekundárnom výklade. Prvé z nich vznikajú ako dôsledok priamej a nepriamej interakcie jednotlivých hnutí a ich členov so sociálnym okolím, v ktorom žijú. Druhé sú výsledkom popisu hnutí, ktorý vznikol činnosťou rôzneho typu odborníkov. Tými nie sú len vedci (sociológovia, religionisti), ale aj rôzni terapeuti, právnici alebo médiá, v dôsledku čoho je obraz nových náboženských hnutí mnohokrát značne skreslený. Ide o jednu z mnohých konzekvencií skutočnosti, že sekundárny výklad sociálnej reality vždy odráža záujmy konkrétnych vykladačov.

Oživenie náboženstva v modernej spoločnosti a jeho vstup do verejného života nemusí byť vždy len pozitívnu skutočnosťou. Môže sa stať, že Boh je degradovaný na politický argument určitých straníckych skupín a vtedy sa z neho stáva „silný“ Boh bez lásky. Už nehovorí „hľadajte ma“, ale „tu som“. Taký Boh, keďže nemiluje, nespája. Straší, rozdeľuje a posieľa ľudí do zatratenia (Dorota Maslowska). Je vytvorením radikálov a fanatikov, ktorým sa treba postaviť na odpor, aby nemohli demontovať demokratické štruktúry spoločnosti. Na druhej strane ľudia hľadajú duchovno, lebo ho potrebujú pre svoj život. Zdá sa však, že sa neobracajú na štruktúry tradičných cirkví, ale hľadajú Boha inde, tam, kde ho môžu stretnúť v osobnej skúsenosti. Poľský spisovateľ Wojciech Kuczok dokonca hovorí o „medziludskej cirkvi“, ktorá by mala nastúpiť v mnohonárodnostnej a multikonfesnej Európe namiesto inštitucionálnej cirkvi. Čo tým myslí, vysvetľuje takto: „Čo keby sa tak namiesto Boha objavil človek, keby česť ustúpila humoru a z otčiny sa stala matčina?“ Podľa významného súčasného teológa Eugena Bisera Ježiš spôsobil inováciu pojmu Boh, ktorá spočívala v tom, že ambivalentného Boha ľudskej a židovskej tradície priviedol k spasnej jednoznačnosti. „Vedený takou skúsenosťou Boha, oblažujúcou, vybojovanou a pretrepnou, stal sa najväčším revolucionárom náboženských dejín, ktorému sa podarilo odstrániť z tradičného obrazu Boha tieň vzbudzujúci úzkosť a strach a ukázať tvár bez výhrad milujúceho Otca. Tým vrazil z ruky politickým fanatikom svojej doby a všetkých nasledujúcich čias náboženskú zámienku na boj a z ľudských srdc sňal kľatbu, ktorá vyvoláva najväčšiu úzkosť: úzkosť z Boha,“ uzatvára svoje úvahy Biser.

Štefan Šrobár

Sociologický pohľad na náboženstvo vysvetľuje, ako sú rôzne formy ľudskej dimenzie religiozity (čiastočne) závislé od sociokultúrneho, ekonomického, mocenského, politického a ďalších kontextov. To, samozrejme, platí aj opačne, teda, že rôzne náboženské formy tieto kontexty určovali a určujú.

Zdeněk Nešpor a Dušan Lužný vo svojej knihe skúmajú problematiku náboženstva v kontexte všeobecnej sociálnej teórie. To, čo všetkých autorov od počiatku modernej sociálnej teórie spájalo a spája, je presvedčenie, že spoločne s premenou spoločenského systému dochádza k výraznej zmene

Náboženstvo, alebo aspoň niektoré jeho formy, si opäť našlo cestu do verejnej sféry, médií, medzinárodnej a vo väčšine krajín aj domácej politiky.

postavenia náboženstva v tomto systéme, a preto je téma náboženstva integrálnou súčasťou všetkých teórií modernizácie. Títo autori sa však odlišujú pohľadom na miesto náboženstva v nových zmenených spoločenských podmienkach. Súčasný britský sociológ náboženstva James Beckford

k rýchlemu pádu sekularizačnej tézy a ideológií, ktoré z nej čerpali. Náboženstvo, alebo aspoň niektoré jeho formy, si opäť našlo cestu do verejnej sféry, médií, medzinárodnej a vo väčšine krajín aj domácej politiky. Ovplyvňuje celý rad oblastí vrátane kultúry a vzdelávania, ekonomiky alebo ro-

Pavel Rovniak, z cyklu Námestia, 2006

Český pohľad na slovenskú demokraciu

- ▲ Lubomír Kopeček
- ▲ **Politické strany na Slovensku 1989 až 2006**
- ▲ CDK 2007
- ▲ 627 strán
- ▲ 598 Sk

- ▲ Salim Murad
- ▲ **Zahraniční politika Slovenské republiky jako faktor konsolidace demokracie na Slovensku**
- ▲ Nakladatelství L. Marek 2007
- ▲ 111 strán
- ▲ 149 Sk

- ▲ Vladimír Leška
- ▲ **Slovensko 1993 – 2004. Léta obav a nadějí**
- ▲ Ústav mezinárodních vztahů 2006
- ▲ 427 strán
- ▲ 385 Sk

Výsledky parlamentných volieb na Slovensku v júni 2006 a ich bezprostredné následky v podobe vytvorenia vládnej koalície Smer – SNS – HZDS vyvolali množstvo otázok, týkajúcich sa vývoja krajiny, spoločnosti a systému politických strán. Mnohé z týchto otázok pretrvávajú aj dnes, viac ako rok po prebratí moci vládou Roberta Fica. Jednou z nich je otázka, nakoľko pevne je demokracia na Slovensku skonsolidovaná, keďže sa k moci znovu dostali dve strany, ktoré v 90. rokoch základy liberálno-demokratického režimu systematicky deštruovali a málo chýbalo k tomu, aby krajina spadla do čiernej diery autoritarizmu a izolácie. Ďalšia otázka znie: Existuje na Slovensku štandardné stranícke spektrum s vyprofilovanými programovými stranami? Znamená pozastavenie členstva Smeru v Strane európskych socialistov (PES) po jeho vstupe do vlády s nacionalistami a mečiariovcami, že skutočná sociálna demokracia tu ešte dlho bude chýbať?

Popri rôznych úvahách o príčinách a dôsledkoch mocenskej zmeny na Slovensku, ktoré nám denne servírujú médiá, je dobré siahnuť aj po analytických štúdiách, napísaných odborníkmi, ktorí dlhodobo sledujú vývoj na Slovensku, zaznamenávajú najdôležitejšie udalosti a zaraďujú ich do širšieho regionálneho, európskeho

a medzinárodného kontextu. Zvlášť, keď ide o odborníkov, pôsobiacich vonku a vďaka tomu zachovávajúcich si dostatočný odstup od každodennej rutiny slovenskej politickej reality a zároveň nachádzajúcich sa k Slovensku dostatočne blízko na to, aby im nijaké podstatné súvislosti nemohli uniknúť (aj vďaka jazykovej blízkosti). Ide predovšetkým o práce českých autorov.

Jedným z nich je Vladimír Leška, výskumný pracovník pražského Ústavu medzinárodných vzťahov (ÚMV), autor rozsiahlej monografickej publikácie Slovensko 1993 – 2004. Léta obav a nadějí. Hoci V. Leška v predslove k svojmu dielu uvádza, že kniha „nepatrí medzi historickú literatúru“, ide v podstate o veľmi podrobný priezrez politickými dejinami Slovenskej republiky od jej vzniku až po vstup do Európskej únie a NATO.

Kniha sa skladá z piatich častí – pomerne krátkeho úvodu a záveru a troch substantívnych kapitol. Každá z nich je venovaná určitému obdobiu vo vývoji Slovenska po získaní samostatnosti. Obdobie rokov 1993 – 1998 je tu označené ako „roky obav a nenaplnených očakávaní“, parlamentné voľby 1998 sú charakterizované ako „medzník v novodobej histórii Slovenska“ a roky 1998 – 2002 sú pomenované ako obdobie „doháňania oneskorenia“, keď sa „nádej stáva skutočnosťou“.

Vnútny vývoj Slovenska je v knihe analyzovaný predovšetkým v kontexte naplňovania integračných ambícií. V. Leška venuje pozornosť postojom, programom a činnosti politických strán, pôsobeniu inštitúcií ústavného systému, krokom jednotlivých politikov, ich motivácii. Výklad je sprevádzaný početnými odkazmi na zdroje, bohatý poznámkový aparát svedčí o snahe autora byť čo najkonkrétnejší a najadresnejší.

Ako ďaleko sa Slovensko dostalo na ceste transformácie za roky, ktoré uplynuli od okamihu štátneho osamostatnenia, si čitateľ nevdojak uvedomí pri čítaní častí venovaných prvo počiatočnému obdobiu existencie samostatnej SR. Veľavravné je autorovo konštatovanie, že HZDS, od polovice roka 1992 najsilnejšia vládna sila, ktorá fakticky iniciovala na Slovensku proces vedúci k rozpadu spoločného československého štátu, nebolo na vládnutie v podmienkach štátnej samostatnosti „konceptne, personálne ani mentálne pripravené“. Na pripomenutie toho, aké okolnosti nepodporovali vznik a počiatkové obdobie existencie nového štátu, sa oplatí použiť citát venovaný lídrovi HZDS Vladimírovi Mečiariovi, ktorý „ochromil Ústavou SR predpokladanú súčinnosť medzi hlavnými piliermi slovenskej štátnosti. Jeho autoritárske spôsoby správania takmer znemožňovali nielen kooperáciu medzi ústavnými orgánmi a s politickými osobnosťami opozície, ale i jednoduchú komunikáciu s predstaviteľmi iného názorového spektra“.

Po krátkom intermezze spôsobenom vládnutím širokej pravo-lavej koalície po odvolaní V. Mečiara v marci 1994 (V. Leška ho nazýva „zábleskom na lepšie časy“) prišlo štvorročné obdobie „podivnej vládnej koalície“ HZDS – ZRS – SNS. Počas jej vládnutia došlo k početným mocenským deformáciám, ktoré spôsobili totálnu diskvalifikáciu krajiny v jej integračných úsilíach. Pasáže knihy, venované tomuto obdobiu, obsahujú detailný popis mnohých dôležitých udalostí, pričom analýza ich príčin a dôsledkov je zasadená do širšieho transformačného kontextu. Ide o „populated history“, v rámci ktorej účinkujú konkrétne osoby s ich záujmami, predstavami a skúsenosťami – od šéfov a popredných predstaviteľov politických strán cez ministrov a vysokých štátnych úradníkov až po diplo-

matov, publicistov a analytikov. Autor sa usiluje o vybalansovanú deskripciu, dáva priestor širokej palete názorov, prezentovaných viacerými aktérmi vtedajších udalostí, záver, ku ktorému čitateľ spolu s autorom dospieva, je však jednoznačný – Slovensko sa v tomto období neustále vzdalovalo od integračných zoskupení, o členstvo v ktorých sa formálne usilovalo. Autor píše o tom, ako sa postupne Slovensko prestalo objavovať na zozname kandidátov na členstvo v EÚ a NATO, ako slabla efektivita zahraničnopolitických a diplomatických aktivít v prospech integrácie, ako sa predseda HZDS stával pre západných predstaviteľov nežiaducim partnerom. Vladimír Leška neobchádza ani problematický postoj, ktorý zaujala vtedajšia slovenská vláda na reprezentácia na čele s premiérom Mečiarom voči Rusku, keď sa snažila sklbiť deklarovanú orientáciu na NATO a EÚ (v situácii, keď samotné NATO a EÚ členstvo Slovenska fakticky odmietali) so snahou o užšiu spoluprácu s Ruskou federáciou. Práve časti knihy venované tejto otázke sú názornou ilustráciou toho, akou neprimerane veľkou dávkou amaterizmu, zaslepenosti a školáckych ilúzií bol poznačený prístup vtedajšej vládnej elity k bezpečnostno-politickým otázkam. Pars pro toto odcitujeme ministra zahraničných vecí v Mečiarovom kabinete Pavla Hamžíka, ktorý v roku 1998 v rozhovore pre české médiá uviedol, že predseda HZDS preferuje vstup SR do EÚ

Popri rôznych úvahách o príčinách a dôsledkoch mocenskej zmeny na Slovensku, ktoré nám denne servírujú médiá, je dobré siahnuť aj po analytických štúdiách napísaných odborníkmi, ktorí dlhodobo sledujú vývoj na Slovensku.

bez členstva v NATO a je presvedčený o tom, že neexistuje súvislosť medzi členstvom v EÚ a NATO.

V krátkom doslove ku knihe V. Leška reaguje na vývoj po parlamentných voľbách 2006 a vyjadruje presvedčenie, že obavy, vyplývajúce z „nie celkom optimálneho“ zloženia vlády po voľbách 2006, sú zbytočné (i keď, ako uvádza, tieto obavy sú „do značnej miery pochopiteľné“, napokon celý obsah publikácie poskytuje tomu dobré zdôvodnenie). Autor písal svoj doslov na jeseň 2006, pár mesiacov po nástupe Ficovej vlády a vtedy nespozoroval nič, čo by dávalo za pravdu tvrdeniu, že by nový vládny kabinet „chcel negovať pozitívne výsledky reforiem obidvoch predchádzajúcich (kabinetov)“. Zdá sa však, že po roku vládnutia koalície Smer – SNS – HZDS je situácia o čosi komplikovanejšia. Zatiaľ čo pre analytika V. Lešku tvrdenie o „pozitívnych výsledkoch reforiem“ má axiomatický charakter, pre politika R. Fica je priam nepripustnou herézou, pretože je v zjavnom rozpore s jeho vlastnou interpretáciou vývoja v období 1998 až 2006 a s „revizionistickým“ zdôvodnením súčasnej vládnej politiky vo viacerých oblastiach, najmä v oblasti sociálno-ekonomickej.

Vďaka svojej komplexnosti kniha V. Lešku nesmie chýbať v knižnici každého, kto sa seriózne zaoberá modernými politickými dejinami Slovenska. Pri dnešných úvahách o tom, aký význam mali jednotlivé udalosti pre naplnenie integračných ambícií krajiny, je dobrou zásobárňou odpovedí na mnohé otázky.

Autorom ďalšej publikácie, venovanej politickému vývoju SR v období prechodu k demokracii, je politológ Lubomír Kopeček, docent Katedry

politológie Fakulty sociálnych štúdií Masarykovej Univerzity v Brne. Ten v predchádzajúcich rokoch publikoval viacero štúdií o vývoji slovenského systému politických strán, niektoré z nich už boli recenzované v K&S. Vo svojej najnovšej knihe Politické strany na Slovensku 1989 až 2006 sa L. Kopeček venuje genéze slovenských politických strán a zrojom ich programovej a ideovej identity. Recenzovaná kniha patrí k najkomplexnejším prácam o politických stranách na Slovensku, ktoré boli doteraz vydané.

Pri typologizácii politických strán SR vychádza autor predovšetkým z koncepcie Klaus von Beymeho, ktorý vymedzuje tzv. stranícke rodiny (zoskupenia strán) na základe ideového a programového kritéria. Na začiatku publikácie sa venuje otázke typológie európskych politických strán a straníckych rodín, ďalej sa sústreďuje na hodnotenie všetkých relevantných strán, ktoré pôsobili, resp. pôsobia na Slovensku po Novembri 1989 (ide o 20 politických subjektov). Ako vo všetkých doteraz publikovaných prácach, aj vo svojej poslednej publikácii demonštruje L. Kopeček perfektnú znalosť literatúry o slovenskom straníckom systéme a straníckej politike, v zozname použitej literatúry nechýbajú nijaké z doteraz vydaných relevantných zdrojov, či už ide o práce, vydané na Slovensku alebo v zahraničí (poznámkový aparát spolu s menným registrom tvorí v knihe úctyhodných 130 strán).

je jeho klasifikácia ako člena sociálno-demokratickej rodiny zatiaľ veľmi sporná.

Druhú najsilnejšiu vládnu stranu – SNS – označuje L. Kopeček za „krajne pravicovú politickú formáciu, založenú na primárne nacionalistickom základe“. To, že sa SNS hlási ku konzervatívnym a kresťanským hodnotám, situáciu nemení, pretože v identite tejto strany spomínané hodnoty zohrávajú vedľajšiu úlohu. Príslušnosť SNS k rodine krajne pravicových strán nevyvoláva u autorovi nijaké pochybnosti, i keď podotýka, že takéto priradenie neznamená, že identita SNS sa plne kryje s ideovo-programovým profilom väčšiny západoeurópskych krajne pravicových strán (absentuje, napríklad, mobilizačný apel proti imigrantom, tých je však na Slovensku veľmi málo).

Spomedzi všetkých analyzovaných strán je práve HZDS venovaná v knihe najrozsiahlejšia kapitola. L. Kopeček poukazuje na to, že ide o subjekt „ideologicky nejasný“, že politický štýl lídra HZDS V. Mečiara nerespektoval v 90. rokoch princípy liberálnej demokracie, rozdelil spoločnosť a že v dôsledku toho vznikla „svojbytná subkultúra mečiarizmu“, obklopujúca túto stranu. Záver je jednoznačný: z hľadiska straníckych rodín je HZDS „nezaraditeľným politickým subjektom“. Ako píše politológ, „ani jedno z kritérií využívaných v tejto knihe – ideovo-programové zakotvenie, pôvod a medzinárodné väzby – neumožňuje podložený klasifikáciu v kontexte práce so straníckymi rodinami“.

Kopečkova práca sa celkom určite stane súčasťou povinnej študijnej literatúry o straníckom systéme SR. Ako každá publikácia, ktorá spoluvytvára diskurz, obsahuje aj tvrdenia, ktoré môžu vyvolať polemické diskusie medzi odborníkmi, a to je dobré. Jediná podstatná kritická výhrada k publikácii sa týka stvárnenia jej obálky. Absenciu fotografie zástupcu strany maďarskej menšiny (mal by ním byť samozrejme dlhoročný predseda SMK Béla Bugár) nemôžu ospravedlniť nijaké grafiko-dizajnérske úvahy. Je to napokon v rozpore aj s obsahom knihy, v ktorej je analýze maďarských strán venovaný druhý – po HZDS – najväčší priestor.

V roku 2007 vyšla v ČR ešte jedna kniha o Slovensku – Zahraniční politika Slovenské republiky jako faktor konsolidace demokracie na Slovensku. Úlohe vonkajšieho faktora pri prechode k demokracii sa v nej venuje politológ z Juhočeskej univerzity v Českých Budějoviach Salim Murad. Ide v podstate o prehľadné zhrnutie skúseností Slovenska z realizácie integračných úsílí a z prekonávania zaostávania v procese prístupu do EÚ a NATO (predmetom skúmania je obdobie 1993 až 1999). Čitateľ tu nájde opis najdôležitejších vnútropolitických udalostí na Slovensku v 90. rokoch, súvisiacich s presadzovaním zahraničnopolitických priorit krajiny, stručnú charakteristiku postojov slovenských politických strán v oblasti zahraničnej a bezpečnostnej politiky, základné údaje o zahraničnopolitických orientáciách obyvateľstva. Autor pracuje s konceptom integračnej podmienenosti procesu konsolidácie demokracie v postkomunistických krajinách strednej Európy a ich členstvo v EÚ a NATO považuje za poistku jeho úspešného zavŕšenia.

Tri nové knihy o Slovensku rozšírili zoznam publikácií vydaných na túto tému v ČR a tým ešte väčmi zvýraznili doterajšiu českú „presilovku“: o politickom vývoji Českej republiky zatiaľ nevyšla na Slovensku ani jedna kniha...

Grigorij Mesežnikov

Sloboda ako politická téma

▲ Ján Čarnogurský
▲ **Cestami KDH**
▲ Vydavateľstvo Michala Vaška 2007
▲ 415 strán
▲ 320 Sk

Dísident, ktorý sa za komunistov kvôli slobode vzdal lukratívneho povolania, ocitol sa na lavici obžalovaných, po páde totalitného režimu založil moderný kresťanskú politickú stranu, stal sa jej mimoriadne silným predsedom, aby napokon po niečo vyše desiatich rokoch z tejto pozície odišiel preto, lebo sa cítil byť príliš spútaný stranickou disciplínou a vôľou jej členskej základne dosahovať úspechy. Teda tým, kvôli čomu politická strana existuje. On však odišiel, lebo „pre mňa je... sloboda vyjadrovania mojich názorov životnou nevyhnutnosťou. Je pre mňa vzduchom, ktorý dýcham.“ Túto slobodu si cení viac ako prchavé politické úspechy. Nemôžem si tu celkom odpustiť trochu úsmevnú otázku: Nie je to pravý liberál, v tom najlepšom politickom i filozofickom zmysle slova? Ale možno je to i tu tak, ako to dadaisti napísali pred sto rokmi vo svojom manifeste: „Praví Dada sú proti dada.“

Ján Čarnogurský ma voviedol do sveta reálnej politiky. Bol mojim veľkým vzorom, pri čítaní jeho textov z prvej polovice deväťdesiatych rokov som si znova pripomenul, ako sme si vtedy rozumeli. Ale zároveň som si uvedomil aj to, aký kus cesty už spoločne nekrácame.

V úvode publikácie je jediná časť, ktorú Čarnogurský napísal teraz – predslov. Píše v ňom o výzvach, ktorým KDH za prvých desať rokov svojej existencie čelilo, ale i o tých, čo pred ním stoja v budúcnosti. Niečo mi tam chýba. Čarnogurský s nadhľadom načrtáva hlavné vývojové trendy. A práve v súvislosti s nimi by sa patrilo, keby sa tam objavila aspoň stručná reflexia. Viem, že politické rozhodovanie je často viacrozmerne. To, čo sa dnes môže ukazovať ako úspech, zajtra môže byť príťažou. A naopak. Navyše, súhlasím aj s tým, že volebný úspech nemusí byť úspechom mravným. Zachovať vernosť hodnotám a zachovať si charakter je oveľa viac ako víťazstvo v hlasovaní podľa neraz veľmi vrtkavej vôle ľudu. Tomu všetkému rozumiem. Napriek tomu však rozhodovanie v politike je často i rozhodovanie o veľmi praktických veciach. A nie každé rozhodnutie sa vydarí. Dobré je, keď si to aspoň pre seba dokážeme priznať. A veľký je ten, kto to dokáže priznať i verejne. Ak sa v knihe viackrát objavuje téza, že budúcnosť dala za pravdu postojom KDH, tak to je len bežná politická propaganda. Navyše dosť očividné v rozpore so skutočnosťou. Trochu málo na mysliteľ formátu Jána Čarnogurského.

Prejav na ustanovujúcom zjazde KDH 17. februára 1990 mi utkvil v pamäti veľmi výrazne. Čarnogurský v ňom predstavil základné zásady demokratickej kresťanskej politiky. Budúci predseda KDH ho začína vetou o vízii slobody z dob diktatúry. Dve generácie našich ľudí o nej snívali, bojovali za ňu,

trpeli za ňu, a zrazu je tu. Svoj prejav končí tiež slovami o slobode: „Začíname obdobie rizík, premien a nádejí, ale práve takéto obdobie je dôstojné pre náš začiatok, pretože v takomto období sa rodí sloboda.“ Ktorý z neskorších vlajkonosičov liberálnej politiky sa takto prihlásil k základnej demokratickej hodnote vo chvíli, keď vstúpil do verejného života? Čarnogurský sa na ustanovujúcom zjazde kresťanskej demokracie predstavil ako pravý bojovník proti diktatúre, ktorý sa neopieč po módnjej liberálnej agende, ale ide po podstate: po slobode. Myslím si, že ako kresťan a občan, bojujúci roky proti totalitnému režimu, hlboko prežil slová Apoštola národov o tom, že kde je Duch Kristov, tam je sloboda.

Prejav na ustanovujúcom zjazde KDH obsahoval základné predstavy o tom, aká by mala byť súdoba kresťanská politická strana. Zdôraznil jej pluralitu a spontánny vznik. Formálne to bolo na základe výzvy na zakladanie kresťanskodemokratických klubov, ale v skutočnosti tu boli zjednocujúce ideály. Čarnogurský preto zdôraznil, že tieto túžby a ideály možno najlepšie vniesť do života tak, ak KDH vstúpi do politiky. Zároveň však zdôrazňuje, že „... naše hnutie však nechce byť iba úzko politickým hnutím“. Sny, túžby a ideály sa rodia v slobodných diskusiách. Cesta od ideálov ku praktickým politickým krokom, k programu, k heslám a napokon k opatreniam v zákonodarnej a výkonnej politike je dlhá. Sú na to potrební aj múdri ľudia, nielen stranícki funkcionári a administrátori. Múdri ľudia s veľkou dávkou slobody. Takíto ľudia nebudú mať záujem vstupovať do politiky, ale, ako hovorí Čarnogurský, „cítia sa s nami spojení práve cez naše ideové východiská“. Čarnogurský ďalej zdôraznil, že KDH nebude konfesijné hnutie, ale bude otvorené pre príslušníkov všetkých cirkví, ba i ľuďom bez náboženskej príslušnosti, uznávajúcich kresťanské etické hodnoty.

K predstave KDH, ktoré nie je len politickou stranou s bežnou agendou, sa jeho predseda vrátil aj vo svojom prejave desať rokov po ustanovujúcom zjazde. Znovu sa tu v jeho vystúpení objavuje predstava politiky, ktorej základom je ideál: „Každá politika sa začína ako nehmotná myšlienka, ako sen. Iba z útlých myšlienok na začiatku, zo snov, sa rodia politické projekty, ktoré sú schopné meniť krajinu. Schopnosť KDH snívať, musieť byť vždy silnejšia ako schopnosť spomínať.“ Tento prejav som už nepočul. Pre viacerých z nás bolo už vtedy KDH príliš uzavreté pre sen o modernom, európskom a poctivom Slovensku, a preto sme mesiac predtým, ako tieto slová odzneli, založili nový politický subjekt – SDKÚ. Ale to je už iný príbeh.

I preto by som v tejto otázke od Čarnogurského očakával trochu reflexie. Čo zostalo z tých úžasných základov širokého kresťanského hnutia? Hnutia vyrastajúceho zo snov o našej vlasti a s priestorom pre slobodu pre každého. Skutočný vývoj bol odlišný. Postupom času sa KDH stalo čisto politickou stranou. Len jedným z hráčov na politickej scéne. Veľké ideály prekryla bezprostrednejšia politická agenda. Zo zámeru vybudovať široké ľudové hnutie, pretvárajúce Slovensko, zostal už iba názov. Z KDH sa postupom času stala prakticky čisto konfesijná politická strana, budujúca kruhovú obranu pre úzke spoločenstvo svojich ľudí. A čo je najväčší politický problém dnešného KDH, pomaly stratilo schopnosť samostatne formulovať i tú bezprostrednú politickú agendu. Dostalo sa do vleku iných strán a skupín, a to, čo zostalo, je už len politická technika. Boj o moc, a to viac vo vnútri strany než o moc v štáte. Prečo k tomu došlo? Dlhoročný predseda KDH, zakladateľ s veľkými

víziami, už takmer sedem rokov mimo zodpovednosti za ďalšie osudy hnutia, k tomuto však nepovedal ani slovo. Je to podľa mňa škoda, pretože také kresťanské hnutie, o akom Čarnogurský hovoril vo februári roku 1990, je potrebné i dnes. Možno ešte viac ako vtedy a je potrebné dokonca v širšom meradle než iba u nás.

Ján Čarnogurský je jedným z mála slovenských politikov, ktorý od osamostatnenia systematicky hľadá odpoveď, kam naša republika patrí a aké sú v tom jej reálne možnosti. V júli 1994 túto svoju ambíciu artikuluje veľmi jasne: „Po prvej svetovej vojne vládol v strednej Európe versailleský poriadok, po druhej svetovej vojne jaltský. Budúci poriadok pre strednú Európu sa teraz rodí. Zúčastníme sa čo najviac na jeho tvorbe, pretože ak sa nezúčastníme my sami, vytvoria nám ho iní.“

Nebolo na Slovensku v roku 1994 politika, ktorý by si to tak jasne uvedomoval. Sila malých národov môže spočívať iba v intelektu. Pritom nerozhoduje počet. A Čarnogurský bol na tomto „bojisku“ od počiatku veľmi aktívny. Už v októbri 1993 predniesol

Nemyslím si, že liberálna spoločnosť prepadla módnym konzumným trendom tak, že ich nepriateľom číslo jeden sú kresťania. Ona skôr o kresťanov, ktorí nedávajú odpoveď na jej dilemy, vôbec nestojí. Nevšíma si ich.

na konferencii o mieste Slovenska vo svete základnú historickú charakteristiku, z ktorej by mala naša republika vo svojich geopolitických úvahách, ale i praktických krokoch vychádzať: „Sme Slovania západného kresťanského náboženstva.“

V tomto konštatovaní vidí autor vnútorné napätie, ktoré nás môže oslabovať, ale môže byť aj zdrojom sily. Ján Čarnogurský v prvom roku samostatného Slovenska hovorí celkom jednoznačne, že chceme „... byť členmi západoeurópskych politických organizácií. Chceme byť aj členom západoeurópskej či atlantickej bezpečnostnej organizácie, ktorou je NATO“. Zároveň však všeobecne zdôrazňuje, že z vyššie uvedenej geopolitickej charakteristiky vyplýva, že ak by jestvovali funkčné západoeurópske organizácie, mali by sme záujem byť v oboch. Za funkčné však považuje len tie západné.

Je to jediný brilantný náčrt budúceho geopolitického postavenia Slovenska, s akým som sa z toho obdobia stretol. Čarnogurský zároveň hovorí, že v napätí medzi východným vektorom, daným našim slovanstvom, a západnou orientáciou, vychádzajúcou zo západného kresťanstva, „netreba hádať, ktorej alternatíve by som dal prednosť“.

A toto práve dnes neviem. V októbri roku 1993 som tomu rozumel tak, že prednosť dáva alternatíve vychádzajúcej zo západného kresťanstva. Tomu zodpovedá aj jeho vtedajší záujem o členstvo v západných politických a bezpečnostných inštitúciách. V roku 1995 sme však už v KDH viedli zásadnú polemiku o tom, či chceme naozaj vstup do NATO podporiť. V tejto polemike stál Čarnogurský už na pozícii neutrality. Do výberu svojich statí v publikácii však ani jednu zo svojich prác, pochádzajúcich z tejto polemiky, nezaradil.

Obdobný vývoj v KDH pozorujem aj vo vzťahu k Európskej únii. Od svojho vzniku bolo hnutie kresťanských demokratov vedené Jánom Čarnogurským európske. Bolo aktívnym členom Európskej demokratickej únie. Prvé geopolitické tézy po vzniku samostatnej Slovenskej republiky formuloval predseda KDH ako výzvu k aktívnej eu-

rópskej politike. Dnes však toto hnutie buduje kruhovú obranu voči všetkému, čo by mohlo pochádzať z Bruselu. Základný postoj voči európskej politike je postoj nedôvery, nie aktívnej politiky. Táto zmena nastala postupne a neviem, do akej miery sa začala už v období, keď bol Čarnogurský predsedom. Napriek tomu sa mi však zdá, že konfrontácia dnešného stavu s tézami, ktoré formuloval pred štrnástimi rokmi, by bola užitočná. Lebo inak neviem, ktorej z alternatív, spomínaných v roku 1993, dáva Čarnogurský prednosť dnes, a či sú to tie isté, ako boli vtedy.

Ján Čarnogurský už vo svojom predslove píše, že kresťanskodemokratická politika sa v novom storočí bude musieť vyrovnávať s ešte väčším tlakom módných postojov občianskej spoločnosti: „Tlak konzumných módných trendov vedie buď k rozkladu kresťanských demokracií alebo k ďalekosiahlemu prispôbovaniu ich programu ideologicky neutrálnym stranám...“ Ešte konkrétnejšie sa k tejto výzve vyjadril na konferencii v Ríme 6. novembra 2000: „Najväčší ideologický zápas sa však vedie o inej skupine práv či nárokov. Ide o práva či nároky v súvislosti s ochranou života, tradičným európskym chápaním manželstva a rodiny a reprodukciou človeka. Zápas sa vedie o to... či sa majú stať súčasťou medzinárodného súboru základných ľudských práv v podobe ‚Pro life‘ alebo v podobe ‚Pro choice‘. Tieto otázky sa dotýkajú samotných filozofických základov spoločnosti, lebo každá civilizácia má na ne svoju vlastnú odpoveď...“

V zásade si myslím, že toto je skutočná výzva, ktorú prináša naša doba. A kresťanská demokracia sa k nej naozaj musí postaviť tak, že bude vychádzať z toho, kvôli čomu vôbec v politike jestvuje: zo svojho kresťanského presvedčenia. Vôbec však nie je jedno ako. Čarnogurský odhadol veľmi dobre, že vývoj v slobodnej spoločnosti môže viesť k rozkladu kresťanských demokracií alebo k ideovému vyprázdňovaniu ich programu. Toto sa skutočne deje. Aj na Slovensku. Nazdávam sa, že preto, lebo kresťanský stranák chýba skutočná pozitívna vízia. Nemyslím si, že liberálna spoločnosť prepadla módnym konzumným trendom tak, že ich nepriateľom číslo jeden sú kresťania. Ona skôr o kresťanov, ktorí nedávajú odpoveď na jej dilemy, vôbec nestojí. Nevšíma si ich. Strata viery v zmysle života

vedie k úsiliu utlmiť pálčivé existenčné otázky v konzumnom hedonizme. Toto netreba neustále odsudzovať, ale skôr je potrebné usilovať sa ľudí, ktorí túto orientáciu stratili, priviesť k tomu, že život zmysel má. A potom bude možné hovoriť aj o zodpovednosti a ďalších cnostiach, ktoré nie sú samoúčelné, ale majú význam len vtedy, ak jestvuje presvedčenie o zmysle života vôbec. Kresťanstvo ponúklo živú odpoveď na túto najväčšiu ľudskú dilemu už pred dvetisíc rokmi a prevancovalo vtedajší nešťastný a tiež pôžitkácky antický svet. Nie menšiu úlohu má kresťanstvo i dnes.

Preto otázka ‚Pro life‘ verzus ‚Pro choice‘ je podľa mňa položená nesprávne. Nechali sme sa dotlačiť k tomu, akoby sme zdôrazňovaním ochrany najväčších tajomstiev ľudského života chceli v politike potláčať inú hodnotu, ľudskú slobodu. To je predsa úplný nezmysel. Kresťanská demokracia sa musí naučiť rešpektovať stále sa rozširujúci priestor pre slobodné rozhodovanie sa ľudí. Nesmie však rezignovať pred tým, aby jasne upozorňovala, že nie každé slobodné rozhodnutie je dobré. A že za zlé rozhodnutie bude musieť človek niesť následky. Ako napísal už Apoštol národov: „Môžem všetko, ale nie všetko je mi na osoh.“

Preto ak Čarnogurský vo svojom prejave na desiate výročie vzniku KDH hovorí o najväčších problémoch Slovenska ako o vymieraní obyvateľstva a o znižujúcej sa miere ochoty odprieť si niečo zo súkromného v prospech krajiny, súhlasím s ním. Ale sú to len symptómy čohosi, čo je hlbšie. Základná otázka znie, prečo by slobodný človek mal konať inak. A tu naozaj nemôže pomôcť nikto iný, ako kresťan vo verejnom živote. A tak ako v roku 1990 Čarnogurský veľmi presne vystihol, že víziou pre dve dovtedajšie generácie našich ľudí bola sloboda, tak je i pre dnešnú generáciu potrebná vízia. Sen o spoločnosti, ktorá vo svojej slobode nestratí zmysel pre to, čo je v živote podstatné. A práve takúto víziu súčasná kresťanská demokracia neponúka.

Aj keď som si dovolil uviesť niekoľko polemických poznámok, ktoré mi pri čítaní knihy Jána Čarnogurského prišli na um, nijako to neumenšuje zážitok, ktorý som z nej mal. Práve naopak. Ak vo svojom predslove autor píše, že pre neho bude poctou, keď čitateľ v jeho textoch nájde inšpiráciu, tak táto jeho ambícia sa v mojom prípade určite naplnila.

A ešte jedna drobná, takmer estetická poznámka: mnohí o politike hovoria s dešpektom. A neraz aj právom. Jedni ju označujú za panské huncútstvo, iní ju považujú za biznis, niektorí, trochu žičlivejši, za remeslo. V podaní Jána Čarnogurského je politika umením.

Ivan Šimko

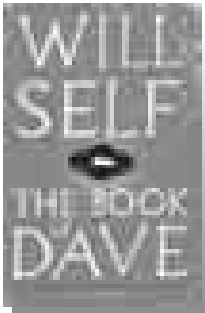
Dorota Sadovská, Faraway, so close, 2007

Najhoršie zo všetkých svetov

- ▲ J.G. Ballard
- ▲ **Kingdom Come**
- ▲ Harper Perennial 2007
- ▲ 304 strán
- ▲ £ 7.99

- ▲ Will Self
- ▲ **The Book of Dave**
- ▲ Penguin 2007
- ▲ 512 strán
- ▲ £ 7.99

Ak niekto sľubuje pozemský raj, pripravte sa radšej na peklo. Ľudské dejiny sú od svojho počiatku plné snáh vytvoriť ideálnu spoločnosť. Utopické práce majú svoje pevné miesto vo filozofickom, politologickom alebo ekonomickom myslení. Veď bez veľkolepých snov by pokrok zrejme nebol možný a každá generácia sa pokúša zmeniť svet k lepšiemu. O tom, kam to až môže dospieť, keď sa niekto pokúsi tieto myšlienky do bodky realizovať v praxi, však zrejme najlepšie vypovedajú fiktívne literárne diela, v ktorých autori môžu popustiť uzdu svojim sadistickým a apokalyptickým predstavám a nechať ľudstvo klesnúť až na úplné morálne dno.

Hoci by sa mohlo zdať, že po zániku kolosálnych totalitných režimov nacistického Nemecka a komunistického Sovietskeho zväzu, ktoré boli vhodnou reálnou inšpiráciou pre antiutopické

hodnôt a rozkladu ľudskej súdržnosti. Dej románov Kingdom Come od J. G. Ballarda a Book of Dave od Willa Selfa sa síce odohráva v budúcnosti (u Selfa čiastočne aj v minulosti), ale patologické príznaky komunit sú vo viacerých pasážach až zarážajúco súčasné. Británia ešte ani zďaleka neklesla tak hlboko, ako ju obaja autori potopili, ale pre vnímavého pozorovateľa ostrovnej reality nie je problémom nahradiť v myslí fiktívne osoby a udalosti skutočnými.

Impérium konzumu

Ballardov román sa vyznačuje tým, že na rozdiel od väčšiny antiutopistických diel tu spúšťačom duševného otroctva nie je bezohľadný totalitný režim, ktorý si z ľudí spravil len bezmocné bábky. Pohromu vo forme spoločnosti, kde sa kultúra zredukovala na bilbordy a kde sa hlavnými turistickými atrakciami stali nákupné stredisko a letisko, na seba privolali samotní bežní ľudia. Sami chcú byť totiž presvedčení, aby kupovali veci, ktoré vôbec nepotrebujú.

Učiteľ William Sangster, ktorý spolu s ďalšími sprisahancami pripravuje puč proti novodobému chrámu, nákupnému stredisku Metro-Centre, vystihol podstatu konzumerizmu, keď označil ľudí za deti, ktoré túžia po hračke a autorite, a jedine konzumná spoločnosť im to dokáže poskytnúť: „Liberalizmus a humanizmus sú obrovskou brzdou pre spoločnosť. Ťažia z viny a strachu. Spoločnosti sú však šťastnejšie, keď ľudia mŕňajú, ako keď šetria.“

Nákupným ošialom opantaná spoločnosť však nie je tvorená apatickými jedincami, ale disciplinovaným davom so značnou dávkou kumulovanej agresivity. Pomerne výstižnými predstaviteľmi takýchto skupín sú športoví fanúšikovia, ktorí samoučelné násilie používajú ako zástierku pre protiimigrantské vášne. Keď sa rozprávač knihy Robert Pearson pýta, kto tieto výbuchy šialenstva vyvoláva, psychiatier Maxted mu odpovedá, že krása toho všetkého je v tom, že nikto. Tento stav nazýva zvolenou nepríčetnosťou, ktorá drieme v každom z nás, pripravená vynoriť sa, keď ju potrebujeme.

Skutočnými predstaviteľmi kráľovstva konzumu sú však rozhorčení ľudia, ktorí sa pustia do zrážok s políciou, po tom ako odmietli opustiť horiace nákupné centrum. Požiar bol pokusom o zabitie Davida Cruisa, moderátora televízie Metro-Centre, ktorej jediným cieľom bolo hlásať evanjelium konzumerizmu a Cruise bol jeho spirituálnym vodcom. PR manažér obchodného centra Tom Carradine a jeho verní stúpenci držali ľudí vo vnútri ako rukojemníkov.

Vrcholom kolektívneho šialenstva je však procesia, počas ktorej Cruisovi stúpenci nosia umierajúcu ikonu konzumerizmu po nákupnom stredisku a modlia sa za jeho uzdravenie – k plyšovým medvedom. Nakoniec však Metro-Centre zhorí v plameňoch ako monštrum, ktoré pohltilo samo seba.

Ukázkou toho, že takáto spotrebiteľská hystéria sa neobmedzuje len na literárne diela, sú chaotické scény, ktoré sprevádzajú otvorenia nových obchodných centier alebo povianočné výpredaje. Rozmach slovenských miest sa často posudzuje podľa počtu nových hypermarketov a prechádzka medzi obchodnými domami s letákmi v ruke a zakrúžkovanými najvýhodnejšími akciami je pre mnohých jedinou športovou aktivitou.

Nemožnosť výberu

Aj keď obyvatelia kráľovstva konzumu žili v presvedčení, že nakupovanie im

dáva neobmedzenú možnosť voľby, cynický, ale zdrvivúco presný pohľad doktora Maxteda uvádza všetko na pravú mieru. Podľa neho ľudia musia pokračovať v nakupovaní, lebo inak by mali pocit, že zlyhávajú ako občania. Je to nový druh totality, ktorá sa odohráva pri pokladniach.

Ešte ďalej však obraz uniformnej spoločnosti posunul Jörg Tittel, ktorého národnosť je zložitá určiť, keďže jeho otec je Nemec, matka Poľka, narodil sa v Belgicku, študoval v New Yorku a žije striedavo v Los Angeles a Londýne, vo svojej poviedke 2+2+2, ktorej divadelnú adaptáciu neskôr uviedli v Los Angeles a tento rok v júli aj v Londýne. Tu už jednotlivé postavy ani nežijú v ilúzii, že majú v niečom na výber.

Rozmach slovenských miest sa často posudzuje podľa počtu nových hypermarketov a prechádzka medzi obchodnými domami s letákmi v ruke a zakrúžkovanými najvýhodnejšími akciami je pre mnohých jedinou športovou aktivitou.

V monopolnej reštauračnej sieti je k dispozícii jediný druh jedla: 2+2+2 (dve vajíčka, dve palacinky a dva plátky slaniny) a v televízii vysielajú jediný program. Hlavná postava Abe má celý život presne nalinakovaný a riadený Hlasom, akýmsi vnútorným diktátorom, ktorý ho upozorňuje, čo, kedy a ako má robiť. Ide v podstate o obdobu Orwellovho Veľkého brata, ktorý taktiež všetko vidí a na všetko dozerá. Vnútorná vzburá u Abe nastáva, keď si chce objednať iné jedlo. Vnútorný hlas mu síce pripomína, že voľba veci len komplikuje, ale Abe sa vzoprie a spolu s čašníčkou Sarah Lee, u ktorej si nakoniec objedná menu 1+1, znamenajúce ty a ja) sa oslobodzujú nielen z osídli svojich Hlasov, ale aj celej obmedzujúcej spoločnosti.

Podobne ako v Orwellovom románe 1984, aj v Tittelovej hre zohrávajú popri samotnom deji dôležitú úlohu slogany. Na prvý pohľad bezduché heslá majú však veľkú sugestívnu silu a sú účinným nástrojom kontroly myslenia. Vzhľadom na Tittelov nemecko-poľský pôvod stojí za pozornosť azda najčastejšie opakovaná veta, ktorú Abovi omieľal jeho Hlas: „Pracuj, koľko môžeš, oslobodzuje ťa to.“ Podobnosť s neslávne známym heslom nad bránou koncentračného tábora v Osvienčime zrejme nie je úplne náhodná. Totalita, nech už sa ob-

lečie do akýchkoľvek šiat, je v prvom rade ztročením nás. Aj preto možno motto hry 2+2+2 Neposlušnosť je základom individuality považovať za svetielko nádeje, že ľudské ego nemusí nevyhnutne smerovať k deštrukcii, ale môže byť katalyzátorom slobody.

Manifest nenávisti

Zatiaľ čo Ballard aj Tittel sa venujú rozkladu spoločnosti s plnou vážnosťou, Will Self na ňu hľadí so značnou iróniou a trpkým humorom. V niektorých pasážach jeho románu Book of Dave cítiť až pohŕdanie kolektívnou hlúposťou. Terčom jeho výsmechu je predovšetkým civilizácia založená na knihe zápisiek londýnskeho taxikára Dava Rudmana, ktoré zakopal na záhrade ako odkaz svojmu synovi.

Knihu objavია až po tom, ako Británii postihne bližšie nešpecifikovaná apokalyptická potopa a rozdelí ju na niekoľko malých ostrovov.

Dave Rudman svoj nenávistný traktát, namierený predovšetkým proti ženám, písal v čase boja za možnosť stykať sa po rozvode so svojím synom. Nič netušiaci ľudia budúcných generácií však tento výplod chorej mysle považujú za posvätný text, a tak vzniká bizarná civilizácia, v ktorej muži a ženy žijú oddelene. Stretávajú sa len v určené dni, keď si vymieňajú deti, o ktoré sa striedavo starajú. V tejto fanatickej spoločnosti sa každá odchýlka od dogiem, čiže Davových šialených invektív, považuje za vzdor proti božskej moci. Úplne presne na ňu pasuje citát z Orwellovho 1984 o tom, že pravovernosť znamená nemyslieť. Nemať potrebu myslieť.

Slovná zásoba a symbolika postdeluviálnej spoločnosti sa do značnej miery zakladajú na motoristickej terminológii a taxikárskom slangu. Posvätným náboženským symbolom sa stáva koleso, respektíve volant. Preto ani neprekvapuje, že najkrutejším trestom je lámanie na kolese, čo je, treba priznať, pomerne starodávny vynález. Ak v iných antiutópiách predstavujú ostrovček normálnosti jedinci alebo skupinky, ktoré sa postavili proti diktatúre, v Book of Dave

sú odpadlíkmi uctievači evidenčných čísiel vozidiel, čo tamojšej spoločnosti veľkú nádej nedáva.

Najväčším pôžitkom, a najmä na začiatku aj utrpením, pri čítaní knihy je však spôsob, akým autor posunul význam slov do novej roviny. Nový jazyk má dve podoby, vyššiu, nazývanú Arpee (z RP, čiže received pronunciation, čo je štandardná podoba anglickej výslovnosti) a hovorovú Mokni (mock je po anglicky zosmiešňovať a cockney je východolondýnsky dialekt). Ich slovná zásoba je v porovnaní so súčasnou angličtinou dosť mäťúca a nezrozumiteľná. Aby sa kniha vôbec dala čítať, na jej konci sa nachádza aj slovník. Objavil som ho, až keď som mal po prečítaní prvej kapitoly pocit, že je napísaná v holandčine.

Keď si však čitateľ zafixuje nový význam slov, tak sa čítanie posúva do úplne inej dimenzie. Na jednej strane je to obrovská zábava a skvelé lingvistické cvičenie, po ktorom už človek pomaly aj zabudne, že driver v skutočnom svete nie je kňaz, ale vodič a stvorenie sveta (zatiaľ) neoznačujeme MadeinChina. Na druhej strane je to však varovanie, ako dokážu byť slová zradné a ľahko zneužiteľné.

Autor akoby chcel výrazovými posunmi a občas vyslovenou deformáciou pôvodného zmyslu slov upozorniť na nebezpečenstvo bezvýhradného uctievania čohokoľvek a kohokoľvek. Zároveň nás tým núti zamyslieť sa, či sa aj my sami niekedy nesprávame ako obyvatelia poblúznenej obce Ham, keď sme ochotní uveriť šikovne zaobaleným nezmyslom len preto, že sme leniví a nechce sa nám hlbšie skúmať, či sú informácie skutočne aj faktmi.

Will Self prostredníctvom svojich postáv predostiera dva protichodné obrazy náboženstva. Ten prvý tlmočí najvyšší kňaz, ktorý tvrdí, že jeho cirkev nepotrebuje pravdu, len posvätnú knihu a symboly, kňazov, kráľa a jeho úslužných veľkostatkárov. Ten druhý nachádzame v druhej Knihe Davovej, kde Dave po psychiatrickom liečení zrevidoval svoje šialené myšlienky a chlapcovi, ktorý nakoniec ani nebol jeho biologickým synom, odkázal úplne iné posolstvo: „Rešpektuj mužov aj ženy, vždy sa snaž byť zodpovedný, pochop, že v živote robíme vlastné rozhodnutia a zvalovať vinu na druhých nie je riešením.“ Tragédiou je, že muž, ktorý druhú knihu objavil a odvážil sa spochybniť zažitá nehumánne dogmy, označili za heretika. A takéto príbehy poznáme aj zo skutočného sveta.

T o m á š M r v a

Pavel Rovniak, Predavači, 2006

Keď rozum a srdce hľadajú spoločnú reč (o Bohu)

Bohovia a duchovia boli v ľudskej kultúre prítomní od jej úsvitu vďaka tomu, že sa o nich hovorilo, že sa stali súčasťou jazyka. Nebolo totiž na čo ukázať, ako je to možné v prípade stromu, jeleňa, slnka... Archaický človek nebol ešte schopný odstupu od svojich predstáv o svete vyjadrovaných v jazyku a prežívaných v rituáloch. Takýto civilizačný posun nastal až v období, ktoré sa zvykne označovať ako axiálna epocha alebo ako prechod od mýtu k logu.

- ▲ Josef Petr Ondok
- ▲ **Řeč o Bohu. Metody analytické filosofie v teologii**
- ▲ CDK 2006
- ▲ 159 strán
- ▲ 284Sk

Oveľa systematickejší obrat k jazyku, ktorý znamenal zrod analytickej filozofie, však nechal na seba ešte dlho čakať. Hlavné podnety, z ktorých táto filozofia vyrástla, boli práce G. Fregeho, B. Russella, G. E. Moora, L. Wittgensteina a tiež činnosť Viedenského krúžku. Najmä silný antimetafyzický náboj v rétorike R. Carnapa a ďalších členov Viedenského krúž-

Samotný vývoj analytickej filozofie priniesol nečakaný zvrat, keď sa postupne čoraz jasnejšie ukazovalo, že aj analytická filozofia má svoje neempirické predpoklady, že jej základné rozhodnutia, kritériá a metódy sú nesamozrejmé, takže nevedomky tiež zakladá určitú metafyziku. Odtiaľ bol už iba krôčik k prevzatíu jej „očistených“ prístupov do teológie.

Medzi slovenskými a českými knihami doteraz neexistovala taká, ktorá by znamenala systematický vstup do tejto novej oblasti v rámci teológie. Prvú necelú polovicu knihy J. P. Ondoka tvorí stručné uvedenie do analytickej filozofie. Autor vyberá najmä tie aspekty, ktoré v druhej časti použije ako príklady postupov analytickej filozofie v teológii.

A ako môže vyzeráť taký obrat k jazyku, prípadne k logike v teológii? Myslitelia tohto razenia ponúkajú obohatenie a vyjasnenie našich názorov a presvedče-

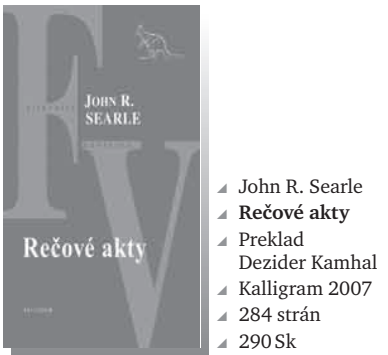
Samotný vývoj analytickej filozofie priniesol nečakaný zvrat, keď sa postupne čoraz jasnejšie ukazovalo, že aj analytická filozofia má svoje neempirické predpoklady, že jej základné rozhodnutia, kritériá a metódy sú nesamozrejmé, takže nevedomky tiež zakladá určitú metafyziku.

ku a deklarovanie ateizmu zo strany B. Russella prispeli k šíreniu názoru, že vety s náboženským obsahom sú (z hľadiska vedy – na to sa časom zabudlo) zmysluprázdne a že sa týkajú nanajvýš citov podobne ako umelecké texty. Na základe toho sa zdalo, že priepasť medzi vedou a náboženstvom je nepreklenuteľná.

ní posunom v otázkach. Klasické otázky zneli: Kto je Boh? Čo je hriech? Čo je milosť?... Keď si raz uvedomíme, že svoj obraz sveta si vytvárame prostredníctvom jazyka, môžeme sa pýtať: Aký je význam slov „Boh“, „hriech“, „milosť“...? Alebo ešte inak: Ako tieto slová používame v jazyku? V akom kontexte sa používajú?

Akty rečové, túžby filozofické

John Searle v knižke Rečové akty do systematickejšej podoby rozvinul prístup k jazyku a jazykovým výpovediam, ktorý bol charakteristický pre jeho učiteľa Johna Austina. Austin, ako predstaviteľ filozofického prúdu, známeho pod názvom Oxfordská lingvistická filozofia, sa na jazyk pozerá nie ako na abstraktný systém, ale ako na súčasť nášho každodenného života. A tento pohľad na jazyk je vlastný aj Searlovi.

- ▲ John R. Searle
- ▲ **Rečové akty**
- ▲ Preklad Dezider Kamhal
- ▲ Kalligram 2007
- ▲ 284 strán
- ▲ 290Sk

Dobré mravy kážu, že ak niekomu niečo sľúbite, mali by ste svoj sľub dodržať. Ak na začiatok predchádzajúcej vety namiesto dobrých mravov doplníme „pravidlá rečového aktu sľubovania“, dostaneme sa k jednej z point Searlovej knižky.

Vec sa zdá jednoduchá: hovorenie, medzi ktoré patrí sľubovanie, rozkazovanie a iné rečové akty (takto ich nazval Austin), patrí medzi ľudské činnosti riadiace sa pravidlami. A jednou z podob pracovnej náplne filozofov by – aspoň podľa Searla – malo byť usilovať sa o explicitné zachytenie týchto pravidiel.

Ak má v tomto filozof jasno, môžu nastať dve situácie: buď sa uspokojí s touto činnosťou, alebo sa pokúsi vytvoriť všeobecnú teóriu, ktorá by sa od jednotlivých prípadov odrážala a usilovala by sa ich zaradiť do nejakého jednotného rámca. Ťažko je však nevydať sa druhou cestou, keď spolu so Searlom máme pred očami otázky ako „Sam často fajčí?“ a príkazy ako „Sam, často fajči!“ (veru, výber z Veľkej filozofickej knihy paradigmatických viet nebýva občas najšťastnejší) a jednoduché pozorovanie, že majú niečo spoločné. Pokušenie je silné a staré dobré filozofické pojmy referencie a predikácie

Aké dôsledky má používanie týchto slov na jednotlivca, spoločenstvo? Atd.

Analytická filozofia iniciovala dva smery, z ktorých každý zdôrazňoval význam jazyka ináč. Jeden smer sa pokúša pre potreby vedy maximálne spresniť a vyjasniť jazyk. Vytvára umelé symbolické jazyky formálnej logiky, bez ktorých by bol dnešný vývoj počítačov a techniky nemysliteľný. Tento smer je v knihe predstavený na niekoľkých príkladoch: prepisy klasických dôkazov Božej existencie do jazyka symbolickej logiky, predstavenie deontickej logiky ako logiky etických súdov, Bocheňského hľadanie logiky viery, teda formálnej štruktúry v pozadí aktov viery.

Druhý smer v analytickej filozofii chce priblížiť abstraktný filozofický jazyk bež-

nému jazyku, chce ťažiť z „múdrosti“ bežného jazyka jeho pozorným sledovaním. Tento prístup napríklad odkryl to, že slová spolu so sieťou sociálnych vzťahov majú svoje praktické dôsledky: odsúdenie vinníka, manželské spolužitie, prijatie do zamestnania... Teória rečových aktov, ktorá popisuje túto performatívnu stránku reči, našla v teológii zaujímavé uplatnenie, keď ponúkla nový pohľad na sviatosti.

Zvláštnu pozornosť venuje Ondok osobnosti a dielu L. Wittgensteina. Spočiatku prevládal v širšej verejnosti obraz Wittgensteina ako logického pozitivistu. Neskôr, po zverejnení textov z jeho pozostalosti, sa ukázal iný obraz tohto mysliteľa: na jednej strane bol fascinovaný vedeckým, logickým spôsobom myslenia, ale súčasne preňho bola vždy dôležitejšia

oblasť etiky, zmyslu života, náboženstva. Podobné zdanlivo protikladné póly v sebe spája aj samotný autor knihy J. P. Ondok. Vyštudoval teológiu aj filozofiu, doktorát z logiky robil u významného českého logika P. Maternu.

Keď uvažuje o náboženstve človek s podobným typom myslenia a vnímania ako Wittgenstein, na ceste k vnútornej integrite asi zápasí s podobnými problémami ako on. Zdá sa, že prísne logický a racionálny prístup je v rozpore s intuíciami vyvierajúcimi z najhlbších skúseností týkajúcich sa zmyslu života, dobra a zla, smrti, Boha. Pre takýchto hľadačov, ale nielen pre nich, môže byť Ondokova kniha obohacujúcim čítaním.

Adrián Slavkovský

Dorota Sadovská, Polnočná plavba, 2007

k dispozícii (hej, predikácia, to bude to s tým fajčením). Pokušenie také silné, že všimanie si spoločných vlastností na úkor rozdielov môže viesť k nepríjemným vedľajším dôsledkom. Napríklad k uprednostňovaniu tvrdení. Searle by toto obvinenie z uprednostňovania odmietol – a o obvinenie by išlo, pretože všetky rečové akty by si podľa Austinovho zákonníka mali byť rovné. V každom prípade, so všeobecnou štruktúrou rečových aktov sme tak pri Searlovej pointe číslo dva.

Ak by to niekomu nestačilo, tak sa dočká aj tretej pointy, a to v podobe predvedenia aplikácií Searlovej teórie. Každému podľa jeho chuti – ako čitatelia máme na

sledku sa pri skúmaní jazyka musíme spolahnúť na svoje vlastné jazykové intuície. Nie na štatistiky založené na empirických prieskumoch, a dokonca ani nie na jazykové príručky. Posledný krok vysvetľovania významu nejakého slova alebo zdôvodňovania nejakého jazykového faktu má totiž veľmi často formu „Som kompetentným používateľom slovenčiny“ a nie „Píše sa to tak v tej a tej knihe“. Aký jednoduchý exemplár aplikácie wittgensteinovského hesla „Všetky vysvetlenia sa kdesi končia“!

Keď sme už pri Wittgensteinovi a jeho heslách: jedno z nich, populárne a zneužívané (taký už býva osud rečových aktov, z ktorých sa stanú heslá) „Významom vý-

Pre Oxfordanov znamenalo výzvu všímať si a detailne opisovať bežné použitia nespočetného množstva výrazov jazyka. Pre všeobecnú a systematickú teóriu, aká sa žiadala Searlovi, je však toto heslo zúfalo nedostatočné.

výber, ktorá téma alebo spôsob skúmania je nám najbližší. Ale niekde popri týchto veľkých témach sa kdesi na začiatku vyskytuje aj dôležitá metodologická poznámka. Jej podstata spočíva v uvedenomí si, prípadne pripomenutí, že v konečnom dô-

razu je jeho použitie“ pretavené do praxe ako Wittgensteinom, tak aj oxfordskými filozofmi austinovskej éry, musí čeliť Searlovej kritike v spomínanej tretej časti. Kritickým sa stávajú práve jeho rôzne spôsoby uvedenia do praxe. Pre Wittgensteina

predstavovalo jeden z kľúčov, ako sa zbaviť filozofických zmätkov, známych skôr pod označením „filozofické problémy“. Pre Oxfordanov znamenalo výzvu všímať si a detailne opisovať bežné použitia nespočetného množstva výrazov jazyka. Pre všeobecnú a systematickú teóriu, aká sa žiadala Searlovi, je však toto heslo zúfalo nedostatočné. Searle to zdôrazňuje a my nemôžeme nesúhlasiť. Lenže, ako sme spomenuli, túžby po všeobecných teóriách môžu viesť k nepríjemným dôsledkom. Navyše túžbu po všeobecnosti identifikoval Wittgenstein ako jeden z najbohatších zdrojov filozofických zmätkov. Ponaučenie (a či heslo?) na dnes by teda mohlo znieť: Maj svoje túžby pod kontrolou.

Searle však vytvorením teórie spravil niečo, po čom, podľa ďalšieho oxfordského filozofa Petra Strawsona, túžili viacerí Oxfordania, keď ich prestalo uspokojovať podrobné, ale nikam nevedúce pitvanie sa v jednotlivých zákutiach jazyka. Napokon Strawson aj v Austinovej knižke Ako niečo robiť slovami vidí zárodok niečoho ako teórie – napriek tomu, že Austin patril k elitným predstaviteľom oxfordského filozofovania. Searle svoje túžby premenil v slová a činy. Či ich mal pod kontrolou, zistíte, keď si prečítate jeho knižku.

Peter Ježík

Filozofia ako terapia

- ▲ Anthony C. Grayling
- ▲ **Wittgenstein. Průvodce pro každého**
- ▲ Preklad Petr Glombíček
- ▲ Dokořán 2007
- ▲ 143 strán
- ▲ 248 Sk

- ▲ Ludwig Wittgenstein
- ▲ **Modrá a Hnědá kniha**
- ▲ Preklad Petr Glombíček
- ▲ Filozofia 2006
- ▲ 265 strán
- ▲ 375 Sk

- ▲ Ray Monk
- ▲ **How to Read Wittgenstein**
- ▲ Granta Books 2005
- ▲ 114 strán
- ▲ £ 6,99

Tri knihy, ktorých sa pomerne letmo dotknem v nasledujúcich odsekoch, spája meno filozofa, o ktorom sa toho popísalo a ešte popíše toľko, že by to uspokojilo aj najnáročnejšieho egocentrika či exhibicionistu. Keď si človek s ilúziami o filozofoch a plodoch ich náročného poslania (teda človek ako ja) vezme do ruky ich súčasné produkty – akosi sa mi nehodí nazvať ich dielami –, výrazne ohrozí životnosť svojich ilúzií a zároveň nadobudne dojem, že v tejto brandži sa exhibicionisti a egocentrici akosi premnožili. Tí, čo si prečítali napríklad výborne napísaný a rozsiahly Wittgensteinov životopis od R. Monka (vyšiel v českom preklade pod názvom Úděl génia) však vedia, že to nie je Wittgensteinov prípad.

Zbaviť sa starej predstavy o jazyku, obrazu, z ktorého následne vychádzajú všetky teórie, však vôbec nie je jednoduché. Aj u Wittgensteina išlo o dlhodobý proces, ktorý mal sprvu podobu autoterapie.

Aj Monkov Návod na čítanie Wittgensteina, vydaný v rámci edície, ktorá chce ponúkať okrem komentárov zasväteného sprievodcu aj vybrané pasáže z pôvodných textov, teda čosi z prvej ruky, sa dá prečítať na jeden dúšok. Neponúka v ňom čitateľom len osvedčené interpretácie, ale aj nové, prekvapujúce a presvedčivé vysvetlenia, opierajúce sa napríklad o Wittgensteinovo úsilie uchrániť pred zásahmi vedy a scientizmu nevedeckú formu rozumenia.

V prísnom slova zmysle, jedinou Wittgensteinovou knihou je Logicko-filozofický traktát. Podobu „jeho“ posmrtné vydávaných kníh viac-menej určovali správcovia jeho rozsiahlej písomnej pozostalosti. Platí to aj pre kľúčovú knihu z jeho neskoršieho obdobia, Filozofické skúmania. Aj keď

v tomto prípade bol s obsahom a usporiadaním poznámok v ich prvej časti relatívne najspokojnejší a viac ráz uvažoval o ich publikovaní, a to – ako sa možno dočítať v úvode Skúmaní – aj pod náporom márnivosti originálneho autora, stretávajúceho sa s nevydarenými pokusmi svojich epigónov vykladať to, čomu nerozumejú. V každom prípade, zdôrazňujem to najmä preto, lebo v polemike s mŕtvym autorom, ktorého okrem samozvaných obhajcov bránia už len „mŕtve“ texty, navyše texty, ktorým nedal definitívnu podobu, treba okrem slušnosti zachovať aj istú dávku opatrnosti.

Okrem spomenutej prvej časti Filozofických skúmaní si menej opatrnosti môžeme dovoliť práve pri Modrej a Hnedej knihe, druhej publikácii z nášho minizoznamu, pretože Wittgenstein ich obe svojím spôsobom zverejnil. V Modrej a Hnedej knihe, alebo, ako sa občas hovorí, vo „farebných“ knihách, po prvý raz verejnosti predložil svoj nový spôsob filozofovania, rozvíjaný najmä v konfrontácii so svojimi niekdajšími názormi, schovanými za paradoxnými formuláciami Logicko-filozofického traktátu. Verejnosťou tu boli študenti, ktorých sa v akademickom roku 1933/1934 prihlásilo na Wittgensteinove prednášky tak veľa, že sa radšej rozhodol nadiktovať svoje poznámky len niekoľkým z nich. O rok neskôr pár študentom nadiktoval aj poznámky tvoriace Hnedú knihu.

Wittgensteinove názory z neskoršieho obdobia a slovné spojenia, ktorými ich vyjadroval, sú – čo sa týka prvých – všeobecne známe a čo sa týka druhých, veľmi chytľavé. Kto by nepočul o jazykových hrách, spojených rodinnými podobnosťami, o filozofickej činnosti ako terapii, o nemožnosti súkromného jazyka alebo o význame výrazu ako jeho použití? S väčšinou z nich sa stretneme už v Modrej a Hnedej knihe, aj keď často v podobe, z ktorej cítiť, ako ťažko sa Wittgenstein vymaňoval z obrazu o jazyku, ktorý ho držal v zajatí.

Wittgenstein si uvedomil a domyslel fakt, že bežný jazyk, ktorým – okrem kratších či dlhších výletov do odborných jazykov – hovorí aj filozof a vedci, netvorí systém a význam jeho výrazov, nie je žiadnou entitou, ktoré tieto výrazy zastupujú. Stačí si pripomenúť bežnú komunikáciu, kratšie či dlhšie dialógy, plné najrozmanitejších ťahov v rámci odlišných zaužívaných aj čerstvo zavádzaných jazykových praktík. Zbaviť sa starej predstavy o jazyku, obrazu, z ktorého následne vychádzajú všetky teórie, však vôbec nie je jednoduché. Aj u Wittgensteina išlo o dlhodobý proces, ktorý mal sprvu podobu autoterapie. Návod je pomerne jednoduchý: Nazrime do činnosti nášho jazyka a nehovorme „o nepriestorovej a nečasovej chimére“. Jednoduché ná-

sám pokladal za nezmyselné – podal v Traktáte, možno pokladať v zásade za správne a na základe toho odmietat jeho neskoršie názory. Môžeme odmietnuť traktátovský obraz o jazyku a prijať Wittgensteinovo neskoršie stanovisko alebo môžeme Traktát obdivovať ako do extrému dovedené filozofické chybné stanovisko a oceňovať ho skôr ako umelecko-literárne dielo, fascinujúce aforistickým štýlom, a predsa odmietat pohľad na jazyk, ktorý nám svojimi pripomienkami ponúkol neskorý Wittgenstein. Ktoré z týchto stanovísk je konzistentné? Môžu byť konzistentné všetky? Sotva. Buď náš bežný, každodenný jazyk tvorí systém a možno ho teoreticky jednoznačne opísať – čo okrem iného znamená odhaliť jeho „podstatu“, formálnu jednotu, ponúknuť jeho charakteristické vlastnosti a podať jeho definíciu –, alebo je niečím nesystematickým, pozostávajúcim z množstva navzájom prepletených, no relatívne sebestačných činností. Buď je význam jazykových výrazov niečím striktné vymedziteľným, niečím, čo možno jednotne opísať a čo je rozhodujúce pre rozumenie jazyku, niečím, čo môžeme skúmať nezávisle od faktov, od jazykovej praxe a čo nám umožňuje hovoriť o logike nášho jazyka, určujúcej, čo môžeme a čo nemôžeme povedať, a určujúcej tak aj možné fakty, alebo je niečím nedefinovateľným, niečím, čo nemá ostré hranice a čo závisí od úlohy, ktorú hrá vyslovenie nejakého výrazu za konkrétnych okolností. Máme vôbec pri uvažovaní o jazyku k dispozícii „tretiu cestu“? Ak nie, ako možno konzistentne odmietat východiská Traktátu a zároveň aj obraz o jazyku, ktorý je podkladom Wittgensteinových poznámok z neskoršieho obdobia?

Pri takýchto úvahách môžeme ľahko prehliadnuť, že v zásade ide o otázku, či má sám výraz „význam“ (alebo výraz „význam výrazu“) jeden alebo viacero striktných, definovateľných významov. A tak sa potom objavujú kritici, ktorí Wittgensteinovi vyčítajú, že jeho vymedzenie významu výrazu ako jeho použitia či používania je príliš vágne, že jeho odkaz na slovo „použitie“ nás nemôže uspokojiť, pretože samo „použitie“ má mnoho použití. K takýmto kritikom sa pridali aj autor druhej z uvedených kníh, A. C. Grayling: „Jednou závažnou kritikou (Wittgensteinovej) neskoršej filozofie by mohlo byť, že všeobecné odvolávanie sa na také pojmy ako ‚použitie‘ a ‚riadenie sa pravidlom‘ – najmä vzhľadom na to, že podľa Wittgensteina sa to, čo sa mieni slovami ‚použitie‘ a ‚riadenie sa pravidlom‘, veľmi mení

v závislosti od kontextu – nám toho povie príliš málo, aby nás to uspokojilo.“ (Dovolil som si trochu upraviť preklad podľa Graylingovho originálu.) Terčom kritiky je práve rada, ktorá nás má nasmerovať na konkrétne výpovede, na použitie slova za špecifických okolností. Opäť tu možno vytušiť „túžbu po všeobecnosti“, o ktorej sa Wittgenstein zmieňuje v Modrej knihe ako o prekážke, brániacej nám sústrediť sa na jednotlivé jazykové hry. A spolu s touto takmer neprekonateľnou túžbou aj všetky predsudky o povahe jazyka, ktoré ju živia, a neukojenú potrebu definovať a dožadovať sa teórií významu.

Kritikov filozofie neskorého Wittgensteina celkom prirodzene máta najmä samo jeho chápanie filozofie ako činnosti, ktorá nemá viesť k novým

Kritikov filozofie neskorého Wittgensteina celkom prirodzene máta najmä samo jeho chápanie filozofie ako činnosti, ktorá nemá viesť k novým poznatkom, ale má skôr prehľadne usporadúvať to, čo už vieme, a tým nám zabraňovať v kladení otázok, ktoré sa vynárajú v dôsledku „pobosorovania nášho rozumu prostriedkami nášho jazyka“.

poznatkom, nemá ponúkať hypotézy, ale má skôr prehľadne usporadúvať to, čo už vieme, a tým nám zabraňovať v kladení otázok, ktoré sa vynárajú v dôsledku „pobosorovania nášho rozumu prostriedkami nášho jazyka“. Už podľa autora Logicko-filozofického traktátu však filozofia nie je náukou, ale činnosťou, a výsledkom filozofie nie sú „filozofické vety“, ale objasnenia viet. Doslova sa tam píše: „Väčšina viet a otázok, ktoré boli napísané o filozofických veciach, nie je nepravdivá, ale nezmyselná. Preto otázky tohto druhu nemôžeme vôbec zodpovedať, ale len zistiť ich nezmyselnosť. Väčšina otázok a viet filozofov spočíva na tom, že nerozumieme logike nášho jazyka.“

Wittgenstein hovoril o logike (nášho) jazyka aj v neskoršom období, chápал ju však oveľa širšie než v zmysle predpokladaných striktných pravidiel myslenia a jazyka, v zmysle poriadku či ideálu, ktorý nebol – ako si to neskôr uvedomil – výsledkom skúmania, ale požiadavkou, ktorú kladieme na jazyk, keď použitie slov porovnáваме s kalkulmi, ktoré majú pevné pravidlá, teda s nejakým skonštruovaným ideálnym jazykom. Neskôr často hovorieval o logike daného pojmu, o opise

konkrétnej jazykovej hry ako o súčasti logiky. Takto chápanú logiku neobjavujeme, ona je tu spolu s našimi jazykovými hrami a môžeme ju uvidieť, keď sa pozrieme na jazykovú prax. Vlastnú jazykovú prax však nemôžeme skúmať empiricky, nemôžeme akosi zboku pozorovať samých seba pri používaní výrazov jazyka, aby sme zistili, ako ich používame, alebo, nedajbože, aby sme sa konečne dozvedeli, ako ich máme správne používať. Kritériom ich správneho používania je totiž práve jazyková prax, a nie dodatočne sformulované pravidlá. Naša jazyková prax je kritériom aj akýchkoľvek pravidiel, takže ak sa náš bežný, každodenný jazyk odchyľuje od pravidiel akéhokoľvek logického kalkulu, neznamená to, že náš bežný jazyk je nedokonalý, ale nanajvýš len to, že sa pri používaní slov neriadime striktnými pravidlami.

Pre potešenie a charakteristiku správania filozofov, ktorým počarili naše formy vyjadrovania, ešte jeden citát z Wittgensteinových poznámok

O istote: „Sedím s filozofom v záhrade; opakovane hovorí ‚viem, že to je strom‘, pričom ukazuje na nejaký strom neďaleko nás. Príde niekto tretí a počuje to, a ja mu poviem: ‚Tento človek nie je po-mätený: Iba filozofujeme.“

Na záver za priehrdtie otázok: Musíme fakty týkajúce sa významu výrazov jazyka, ktorý denno-denne používame, empiricky zisťovať? Má sa filozof píšuci o jazyku odvolávať na empirické skúmanie významu jazykových výrazov alebo na štatistiky? Ako možno niekomu pripomínať fungovanie jeho vlastného jazyka tým, že sa mu ponúknú vymyslené jazykové hry? O čo vlastne neskorému Wittgensteinovi ide? Pripomína nám samozrejmosť, hovorí nám niečo nové alebo nám hovorí niečo nepravdivé? Opierajú sa naše výhrady voči Wittgensteinovým poznámkam o jazykovú intuíciu, o našu kompetenciu používateľov vlastného jazyka, alebo čerpajú s nekriticky prijímaných predstáv o jazyku? A napokon, prečo nám vlastne niekto hovorí to, čo už vieme? Ach, ach, samé otázky a odpovede žiadne. Alebo žeby aj otázky mohli byť odpoveďou?

Dezider Kamhal

Pavel Rovniak, Boloňa, 2006

Alchýmia chémie

Málokto vie, že dejiny chémie sa začínajú na Morave. Teda aspoň dejiny keramiky, ktorá je významnou súčasťou priemyselnej anorganickej chémie, sa začínajú neďaleko Znojma v Pavlovských vrchoch, kde sa našli najstaršie keramické artefakty na svete, staré skoro 28-tisíc rokov, okrem iných aj slávna Věstonická venuša.

Holé prežitie bol kritický problém prvých miliónov rokov ľudskej histórie. Vynájdenie prvých zbraní, drevených a kamenných nástrojov a ohňa nebolo pravdepodobne náhodné, ale išlo o pragmaticky využité výsledky problémov holého prežitia. Neskôr prišla hlina, keramické madony, anorganické a organické pigmenty na skrášľovanie tiel a jaskýň – primitívne technológie premiesené s primitívnym výtvarným umením a raným náboženstvom v jednom ešte homogénnom amalgáme. Ak vynecháme pochovávanie mŕtvych, na počiatku ľudskej kultúry boli materiálové technológie.

V priebehu helénskeho obdobia bolo v staroveku objavených viac ako pol tucta kovových a pár nekovových materiálov. Starovekí Egypťania poznali zlato, striebro, meď a železo (tieto štyri prvky spomína aj Starý zákon). Z nekovových prvkov boli dávno známe síra a uhlík. Diamant, najtvrdšia a najdrahocenejšia forma uhlika, sa tiež vyskytuje už v Starom zákone, ale i v hinduistických Védách. Ako vždy a všade, aj v staroveku bola najdôležitejšia výroba zbraní. Bronz, zliatina medi a cínu, bol známy od 3. tisícročia pred n. l. Železo a liatina, zliatina železa a uhlika, nastúpili zhruba o dvetisíc rokov neskôr. Dávno známym starovekým kovom bola aj toxická a tekutá ortuť. Gréci, a hlavne Rimania, používali na rôzne účely aj jed s menom arzén, no v skutočnosti to bola iba zlúčenina sulfid arzenitý.

Napriek relatívne širokým vedomostiam z materiálovej chémie, ktoré sa objavili už v staroveku, sa predstava a pojem chemického prvku ako základného materiálového elementu, nezrodila v myšliach starovekých praktických chemikov a metalurgov, ale v hlavách filozofov. Pre mnohých to môže byť prekvapením, ale západná filozofická tradícia sa nezačína ani teológiou, nezaoberá sa ani etickými, ani politickými otázkami, ale na jej počiatku sú veľmi odvážne, racionálne špekulácie o materiálnej povahe sveta. Čo je to hmota, matéria, z ktorej pozostáva celý Svet? Je táto matéria zložená z jednej substance, tak ako si to predstavoval Táles a iní predsokratovskí grécki filozofi už pred 2500 rokmi, alebo pozostáva z viacerých neredukovateľných substancií, ako to navrhoval Empedokles? V gréckej, maloázijskej kolónii Iónia vznikli v šiestom storočí pred Kristom prvé racionálne, teoretické pokusy a koncepcie zbavené akejkoľvek mytológie, snažiace sa o prírodovedné vysvetlenie povahy fyzikálnej reality. Všetky sú založené na spoločnom presvedčení, že Kozmos (tento pojem pre materiálnu totalitu všetkého, pravdepodobne prvý zaviedol Pytagoras) sa dá vysvetliť racionálne, bez odkazu na mýtus, a skladá sa z jednotnej primárnej matérie alebo praprincípu.

Najdôležitejším z iónskych filozofov bol Táles z Milétu. Dejiny západnej filozofie, a vlastne aj dejiny vedy, sa začínajú týmto mužom (chémia mu môže byť vďačná aj za pojem elektrón). Jeho teória, že svet sa vyvinul z jedného elementu, a to vody, bola len nevinným začiatkom. Idea, že za rozmanitosťou tohto sveta sa skrýva jednota, sa ukázala v dejinách myslenia ako mimoriadne plodná (aj slávna TOE, Theory of Everything, jednotná, zatiaľ nedostihnuteľná teória všetkých fyzikálnych interakcií, je jej najviditeľnejší potomok). Jeden z jeho žiakov, Anaximenes, preferoval namiesto vody vzduch. Svet bol podľa neho obklopený vzduchom, ktorý sa smerom k stredu stlačoval. Toto stlačovanie spôsobilo, že sa zmenil na vodu. Keď bola voda ešte viac stlačená, menila sa na zem. Pri ešte väčšom stlačení sa potom zem menila na kameň. Všetko bol vzduch vo viac alebo menej kondenzovanom stave. Bol to prvý pokus o vysvetlenie kvalitatívnych rozdielov materiálneho sveta v pojmoch kvantitatívnej

diferencie. Takáto snaha je podstatou aj súčasnej modernej chémie.

Antipódom racionálnej iónskej školy bola škola Pytagorova. Pytagorov žiak Empedokles zo Sicílie l ako prvý prišiel relativizmom – zaváňajúcou a tak trochu postmodernou myšlienkou, že základom všetkého nemusí byť jednota, jeden princíp či element, ale pluralita. Podľa neho sa svet skladá zo štyroch základných elementov a všetky veci sú len produktom ich rôznych kombinácií. Práve tu cítiť nejasné počiatky skutočnej chémie, aj keď jeho elementy nie sú ani zďaleka ešte chemické prvky. Empedokles ako prvý v staroveku antipoval aj myšlienku biologickej evolúcie. Podľa neho vývoj živých bytostí prebiehal od nižších k vyšším, od rastlín k živočíchom a nakoniec k ľuďom.

Pytagorová škola síce vznikla z orfického kultu, ktorý spočíval v uctievaní Dionýza, a bolo v nej veľa ťažko zrozumiteľnej mystiky, no na jej pôde došlo k pozoruhodnému spojeniu mystiky a matematiky, ktoré má od tých čias veľký vplyv na ľudské myslenie. Doteraz je pre mnohých matematika tak trochu mystika. Pytagorejci ako prví rozpoznali neuveriteľnú vysvetľovaciu silu matematickej formulácie a skratky, bez ktorej by moderná veda neexistovala.

Najoriginálnejšou ideou, ktorá sa v starovekom Grécku objavila, je však z pohľadu chémie myšlienka nedeliteľného atómu (átomos – nedeliteľný). Aj keď je najviac idea atómu spájaná s Demokritom, hlbokú otázku, či je hmota spojitá alebo nespojitá, či je možné materiálne veci deliť donekonečna alebo delenie sa končí v bode, ktorý je už nedeliteľný, si

Dorota Sadovská, Odkazy zrkadlu, 2007

Hoci alchýmia a okultné a mystické chápanie hmoty si v Európe v rôznej forme podržali pomaly miznúci vplyv až takmer do začiatku 19. storočia, ideový koniec alchýmie môžeme datovať už rokom 1661, keď vyšlo životné dielo stredne zámožného írskeho aristokrata Roberta Boyla Skeptický chemik.

prvýkrát položil Leukippos. Otázka je síce doteraz otvorená, no teória atómov dnes takmer až marketingovo evokuje modernú empirickú vedu. Obaja muži iste netušili, aký praktický a teoretický význam raz „ich atómy“ budú mať. Najzábavnejšie na celom je to, že táto progresívna myšlienka vznikla ako produkt čirej filozofickej špekulácie, bez akéhokoľvek empirického kontextu.

Všetko na svete podľa Demokrita vzniká spájaním atómov a akýkoľvek zánik je len ich rozlučovanie. Atómy v tomto systéme nezanikajú, sú večné a nemenené, vytvorené z rovnakej látky a líšia sa

len veľkosťou. Dokonca aj duša človeka sa podľa Demokrita skladala z atómov. Tento systém je materializmus in natura, skonštruovaný s jedinečnou dôslednosťou a jeho vplyv siaha v neprerušenej línii až po súčasný vedecky obraz sveta.

Rovnako zaujímavá ako pôvod chémie, je aj história pojmu chémia. Termín chémeia (čo by mohol byť základ pre dnešný pojem chémia) sa objavuje v starovekých egyptských hieroglyfoch v súvislosti s pochovávaním a balzamovaním mŕtvych. Dokonca v starozákonných apokryfoch sa uvádza, že starú náuku chémeiu predali niekoľkým ženám padlí anjeli (teda podľa Biblie na počiatku chémie boli ženy a padlí anjeli). Podľa rímskeho historika Plínia sa samotný Egypt pôvodne volal Keme, čo vraj znamená čern, podľa čiernej zeme nílskej delty. Pochovávanie mŕtvych, záhrobie, mystika, náboženstvo, spojené s technológiami balzamovania a umením konzervovania a ilúzia nesmrteľnosti, to je nielen počiatok pojmu chémeia, ale pravdepodobne aj chémie ako „remesla“ a kolektívneho prívlastku pre úzku skupinu špecialistov. No rovnako aj mysteriózna a temne nezrozumiteľná báza pre vznik a rozkvet alchýmie, nevlastnej sestry chémie. Alegórie, symboly a metafory, od hrabivosti k medicíne, ba až ku „spáse“. A pretože napriek všetkému to bol vždy len ľudský podnik, vždy sa vrátil tam, kde sa začal: teda k zlatu.

Málo známym faktom na alchýmii je to, že nie je len súčasťou západnej histórie, ale že ju možno považovať za súčasť univerzálnej kultúrnej evolúcie ľudstva. Okrem nášho Západu sa pravdepodobne nezávisle a s podobnými mystickými

dujú s archetypmi hlbinej psychológie a neolitickej religiozity.

Od modernej vedy sa však alchýmia líšila chýbajúcou kritickou metódou a s tým súvisiacim ťažkopádnym dogmatizmom. Z dnešného pohľadu modernej chémie možno na stredovekú západnú alchýmiu hľadiet ako na zmes poprekrúcanej gréckej filozofie, egyptskej mágie, mystiky a okultizmu, ale aj solídnych laboratórnych a protochemických zručností, predovšetkým orientálnej, egyptskej, iránskej a hlavne arabskej proveniencie. Slová ako al-chímia (poarabštená grécka chemeia, al je arabský určitý člen), al-kohol, al-kália, elixír (al-iksír), ale aj al-gebra a al-goritmus, sú takmer notoricky známe ako slová arabského pôvodu. Nie-

Z dnešného pohľadu modernej chémie možno na stredovekú západnú alchýmiu hľadiet ako na zmes poprekrúcanej gréckej filozofie, egyptskej mágie, mystiky a okultizmu, ale aj solídnych laboratórnych a protochemických zručností, predovšetkým orientálnej, egyptskej, iránskej a hlavne arabskej proveniencie.

koľko storočí bola chémia, ale aj iné vedy, najmä matematika, pod bezvýhradným vplyvom Arabov.

Vplyv Avicenu, najväčšieho arabského a asi vôbec moslimského vzdelanca všetkých dôb, sa spája s lekárstvom, farmáciou, filozofiou, fyzikou, arabskou politikou a alchýmiou. Jeho Pharmakopoeia predstavuje základ farmácie a bola niekoľko storočí najvplyvnejším lekársnym textom v Európe.

V čínskych a indických oblastiach prevládala hlavne druhá „medicínska“ línia alchýmie. Túžba po zlate a bohatstve, aj kvôli hlbšej tradícii vertikálneho, kastrového systému usporiadania spoločnosti,

žila spolu s arabským členom zbaviť aj svojej ezoterickej, orientálnej minulosti.

Boyle zaviedol, v protiklade k alchymistickému tajnostkárstvu, prax podrobne a jasne zapisovaných experimentov a nová chémia sa mohla vydať na cestu k univerzálnej vede, ktorú mohol praktikovať ktokoľvek vo svojom laboratóriu. Skeptický chemik rozložil alchymistickú teóriu štyroch elementov a namiesto toho vyhlásil, že elementy sú základné častice, „pôvodné a jednoduché, ničím nezmiešané látky“. Boyle skoncoval s teóriou štyroch elementov, s alchýmiou a mysticizmom okorenenou a prekrútenou Aristotelovou teóriou, ktorá základné elementy vnímala viac ako vysvetľujúci princíp než matériu.

Aj keď Boyle vytvoril definíciu prvku, v skutočnosti nevedel, čo to vlastne je. Podľa jeho definície je prvok substancia, ktorú nemožno rozložiť na ešte jednoduchšie substancie. No vždy tu bola možnosť, že sa tak raz v budúcnosti stane, a tak bol každý chemický prvok v jeho systéme principiálne dočasnej povahy. Prakticky až do 20. storočia, keď sa začalo pracovať s pojmom atóm, nemala chémia k dispozícii jednoznačnú definíciu prvku.

Hoci sa z týchto riadkov javí Boyle ako terminálne štádium alchýmie a otec modernej chémie, a je to iste pravda, treba povedať, že rovnako veril a po ce-

ale pravdepodobne aj kvôli špecifickým črtám starých čínskych a indických reliigiózných predstáv, nebola v týchto krajinách primárnou. Z Číny pochádza aj prvý po mene známy praktizujúci alchymista vôbec Cou Jen (asi 350 – 270 pr. Kr.). Druhým známym čínskym alchymistom bol Wej Po Jang (2. stol. pr. Kr.), ktorý je niekedy stotožňovaný aj s jedným z najvplyvnejších mužov čínskej histórie a zakladateľom taoizmu, s Lao-c’.

Hoci alchýmia a okultné a mystické chápanie hmoty si v Európe v rôznej forme podržali pomaly miznúci vplyv až takmer do začiatku 19. storočia, ideový koniec alchýmie môžeme datovať už rokom 1661, keď vyšlo životné dielo stredne zámožného írskeho aristokrata Roberta Boyla Skeptický chemik. Koniec to nebol len ideový, ale dôsledný, aj symbolický. Už samotný názov tejto knihy viedol k tomu, že bol od slova alchýmia odstránený arabský člen al, a tak sa aj historické metamorfózy názvu pre chémiu zavŕšili v dnešnom, pravdepodobne už definitívnom tvare. Nová veda sa sna-

Michal Korenko

Google is searching for you

- David A. Vise, Mark Malseed
- Google story**
- Preklad Jaroslava Kočová
- Pragma 2007
- 368 strán
- 399 Sk

Google is searching for you

Bolo to, vlastne to muselo byť ešte v minulom storočí. Pokúšal som sa spomenúť si meno jednej herečky z filmu Leaving Las Vegas (USA, 1995). Hrala prostitútku, čo sa ujala životného stroskotanca, ako keby to bola najsamozrejmejšia vec na svete. Bola v tej role krásna, charizmatická a akosi dojemná. Vyžarovala z nej neotrasiteľná viera v ľudskú dôstojnosť. Navzdory osudu, ktorý nepraje Máriám Magdalénam.

Meno sa vzpieralo mojej pamäti. Keď som stroskotal vo frontálnych pokusoch spomenúť si, skúsil som to inak. Vybavil sa mi režisér filmu Mike Figgis, ktorý povedal v interview pre časopis Sight and Sound, že odkedy uvidel prvý raz hrať Elisabeth Shue, bolo mu jasné, že bez nej film nenakrúti.

Keby som si takto okľukou nespomenul, mal by som problém. Encyklopédie, čo som vlastnil, boli pre ten film pristaré a noviny primladé. Azda zavolať Mirovi Ulmanovi, ktorý má encyklopédiu v hlave. Alebo čakať, kým sa pamäti uračí.

Svet, v ktorom fakty v hlave predstavovali intelektuálny kapitál, zaniká. Ľudská pamäť sa stáva archaizmom ako svaly pri stavbe mrakodrapov.

Dnes dokáže za pár sekúnd zistiť meno hlavnej predstaviteľky filmu Leaving Las Vegas každý Joker z Miliónára. Stačí mu internet, jedna stránka a dva kliky. Tou stránkou môže byť Google. Alebo Yahoo. Alebo Zoznam.sk.

Stránky, ktoré nám približujú väčšinu informácií sveta na niekoľko klikov, v sebe ukrývajú programy nazývané vyhľadávače. Sú to nesmierne komplikované a robustné programy, ktoré bežia na tisícoch počítačov, prehľadávajú celý dostupný internet, analyzujú nájdené stránky a budujú z nich gigantické indexy.

Zvádzajú s rastúcim internetom nevyhrateľný boj. Pripomínajú odvážnych cestovateľov dôb, keď boli mapy samé biele miesta.

O jednej z najúspešnejších expedícií píše kniha Google story (David A. Vise, Mark Malseed, 2006). Vlastne o tej, ktorej význam v internetovom zemepisectve sa dá porovnať hádam len s Kolumbusom. No na rozdiel od tragikomického omylu veľkého vizionára, ktorý objavil nový kontinent, ale nepochopil ho, tvorcovia programu Google rozpoznali rozsah svojho objavu. Vytvorili z neho najväčší symbol informačného milénia a svoju víziu premenili na globálne internetové impérium.

Google story popisuje históriu fenomenálneho úspechu programu Google chronologicky a napínavo. Autori to písali s vedomím, že históriu nerobia algoritmy, ale legendy.

Kniha sa skvele číta. Našinec zažil tú slávnu históriu, trvajúcu ešte iba desať rokov, v priamom prenose. Môže si konfrontovať jej jednotlivé dejstvá s vlastnou skúsenosťou, jedinečnou a predsa skoro identickou so skúsenosťou miliónov googlerov celého sveta bez výnimky.

Dejiny ľudstva sú kolobehom objavovania a zabúdania. Zmysly dodávajú vnemy, rozum ich kategorizuje, destiluje fakty. Hľadá dôvody a skúma dôsledky. Potvrďuje kauzálne. Vo vlastnej hlave je každý človek vedcom.

Stojíme na hlavách géniov, opakujú géniovia už ktovie kolkú generáciu. Ľudstvo stojí najmä na obrovských hromadách vedomostí, zhromaždených tými, čo už dávno nie sú. Zmieriac sa so zabúdaním sme si vymysleli spoľahlivejšie materiály: steny jaskýň na maľovanie, kamene na tesanie. A potom písmo. Tabuľky. Stĺpy. Pergameny. Papier.

Už päťtisíc rokov spisujeme a máme toho neúrekom. Každý popísaný list je vzburou proti konečnosti. Solidarita druhu.

Ľudské poznanie nie je puzzle. Stavebnica, v ktorej má každá tehlička svoje presné miesto. Viac pripomína mesto. Šachovnicu ulíc, kde sa križujú individuálne záujmy na ceste za mimobežnými cieľmi.

Vety, ktoré ľudstvo zaznamenalo, nie sú súčasťou jednej nekonečnej knihy, ale spleťou mnohých kníh. Pravdy, v nich obsiahnuté, nie sú absolútne. Sú to individuálne viery. Pravda jedného je pre iného lžou a pre ďalšieho niečím nepodstatným.

Naše poznanie je veža v Babylone v stave neustálej rekonštrukcie. Tehly právd, ba aj celé múry teórií a vier sa búrajú pri neustálych prestavbách. Podliehajú veľkorysým demoláciám alebo zanikajú v požiaroch zabúdania. Napriek tomu je veža čoraz vyššia a vyššia. A v miliónoch nazhromaždených viet nie je ani jediná, ktorá by bola definitívnym pevným bodom.

Všetko sa nedá prečítať. Aj v tom mále, čo sa stihnúť dá, je veľa proti-rečivého. Musíme zvažovať a skúšať. Niekedy dôverovať, a preto prežiť. Inokedy odmietnuť, a preto prežiť.

Poznať fakty je dôležité. Ale väčšinou stačí k nim mať prístup. Preto budujeme knižnice. Miesta, kde si mnohí môžu na mnohé siahnuť. Knižnica nie sú iba regály solitérnych kníh. Čím je knižnica väčšia, tým dôležitejšie sú katalógy. Kartičky usporiadané podľa autorov, názvov, tém. Tam je kráľovstvo knihovníkov a archivárov. Ich byrokratická mágia nám umožňuje neutopiť sa v oceáne informácií.

Nájst slovo vo vytlačenej knihe je obrovská práca. Obsahy a indexy sú iba čiastočnou, často málo účinnou pomocou. Počítače zásadne zmenili stratégie prístupu k informáciám. Prehávajú sa textmi ako TGV Francúzskom. Nájst ihlu v milióne slov je pre ne najľahšou z úloh.

Začiatkom deväťdesiatych rokov sa masovo rozšírili osobné počítače. Ich používanie si prisvojilo viac a viac profesií. Prenikli do domácností. Koncentrácia počítačov sa priblížila k takej nasýtenosti, že sa mohla spustiť reťazová reakcia.

Genéza internetových stránok nie je nepodobná prahistorickej polievke biologickej evolúcie. Od počiatku deväťdesiatych rokov vznikali ročne najprv tisíce stránok, potom desaťtisíce, státisíce, milióny, stovky miliónov a dnes už pribúdajú ročne miliardy stránok. Ani nie po dvoch desaťročiach sa obsah internetu ráta v desiatkach miliárd stránok. Bez plánov, bez zamestnancov, často bez odmien a platov. To iba milióny ľudí využili šancu pridať čosi na tú hromadu. Lační ako sprejeri v nepomaľovanom meste.

V mase pribúdajúcich stránok nebol žiaden urbanizmus. Chýbali mapy, cesty, orientačný plán. Samozrejme, existovali pokusy tento stále rastúci chaos zmapovať a popísať. V druhej polovici deväťdesiatych rokov už existoval celý rad vyhľadávacích programov, ktoré to dokázali – WebCrawler, Lycos, Infoseek, Excite, HotBot, Yahoo a ďalšie.

Vychádzali z prirodzenej a prastej myšlienky: informácie sa tredia podľa obsahu. Nerešpektovali však zásadnú odlišnosť internetu a knižníc. Kým v knižnici možno roztriediť knihy podľa tém, serióznosti či spracovania, v internete existujú vedľa seba milióny stránok bez rozlíšenia vážnosti či banalitty.

Dnes je Google symbolom globálnej spoločnosti. Sloveso pregooglovať preniklo do základov desiatok jazykov. Nebyť na Googli môže znamenať, že neexistujete.

Google is searching for you

Usporiadanie podľa obsahu bolo síce pre zmapovanie internetu nevyhnutné, no pri poskytovaní výsledkov to bol zlý radca. O počasí, digitálnych kamerách či chovaní psov nájdete desaťtisíce stránok – skvelých aj nepoužiteľných. Tá, ktorú hľadáte, je niekde medzi nimi. Ale prezrieť desaťtisíc odkazov je priveľa.

Tvorcovia Googlu Larry Page a Sergej Brin boli v roku 1997 spolužiaci postgraduálneho štúdia informatiky na Stanfordskej univerzite. Okolo nich vrela internetová horúčka a oni nevedeli, do čoho sa pustiť.

Larrymu napadlo, že by bol dobrý nápad stiahnuť si do svojho počítača celý internet. Nádejál sa, že by mu to mohlo pomôcť vytvoriť vyhľadávač, ktorý by nielen našiel hľadané stránky, ale ich aj usporiadal podľa dôležitosti a vhodnosti. Sergej mu pri tom pomáhal. Urobili niekoľko možno šťastných, v každom prípade vizionárskych rozhodnutí, ktoré sa ukázali kľúčové.

Najdôležitejšie bolo usporiadanie. Larry vyšiel vtedy už zo známej myšlienky, že stránky sú tým dôležitejšie,

čím viac dôležitých stránok ich považuje za dôležité. Keďže v internete sa všetko odohráva prostredníctvom odkazov, Larry vytvoril špeciálny program PageRank, ktorý počítal odkazy medzi všetkými nájdenými stránkami. Čím viac odkazov ukazuje na niektorú stránku, tým je stránka významnejšia. A významné z významňujú tie, na ktoré ukazujú. Podobnosť so svetom ľudí nie je náhodná. Objavenie sa v Smotánke v spoločnosti celebrit z nás robí celebrity.

Stiahnutie celého internetu donútilo Pagea s Brinom použiť veľa cenovo nenáročných počítačov, ktoré umne pospájali unikátnym, stavebnicovým spôsobom pripomínajúcim LEGO. Prinieslo im to výpočtovú silu, ktorá bola pre výpravu ich rozmerov nevyhnutná a zároveň sa nestali otrokmi priveľkých investícií. Získali čas a ten sa im vrátil tisícnásobne.

Tretie zásadné rozhodnutie bolo, čuduj sa svete, etické: „Don't be evil.“ Google sa od svojho počiatku rozhodol nerobiť ľuďom to, čo jeho tvorcovia sami na internete nenávideli. Od začiatku vychádzal z čistej, takmer prázdnej stránky, ktorej natiehnutie netrvalo veky ani na najpomalších počítačoch. A nijaké reklamy. Preto Google doká-

Google is searching for you

Google is searching for you

Google is searching for you

zal napriek dnes už nepredstaviteľne pomalému pripojeniu cez telefón zobrazovať výsledky hľadania do sekundy. A ešte neuveriteľnejšie bolo, že boli usporiadané podľa skutočnej dôležitosti.

Pamätám sa na šok, keď ma na Google upozornil v roku 1999 kamarát. Neveril som. To sa nedá stihnúť! Urobil som rovnaký test ako milióny ďalších neveriacich Tomášov. Napísal som do okienka svoje meno. A Google, nezaváhajúc, do sekundy vrátil niekoľko desiatok mojich identít.

To bolo prvé dejstvo. Google už desať rokov mapuje celý internet, dnes už na 200 000 počítačoch na svojich počítačových farmách. Výsledky poskytuje bez rozdielu každému a nič za to nepýta. My vieme, že nič nie je zadarmo. Súkromná firma Google podobne ako Milo Minderbinder v Hlave 22 zarába napriek bezplatnosti svojich vyhľadávacích služieb toľko, že dnes už je skoro najbohatšia firma sveta.

Aj vysvetlenie tohto je témou knihy Google story. Spôsob, akým Google zarába, je fascinujúci dôkaz, že zadar-

mo nemusí znamenať iba lumpáreň či skryté prerozdeľovania. V spoločnosti riadenej veľkorysým biznis plánom môžu naozaj platiť iba tí, ktorí na tom profitujú. A ostáva dosť aj na bezplatné vyhľadávanie.

Dnes je Google symbolom globálnej spoločnosti. Sloveso pregooglovať preniklo do základov desiatok jazykov. Googlovanie je činnosť patriaca doslova každodennosti. Googľujú sa frajeri aj susedia. Nebyť na Googli môže znamenať, že neexistujete. Alebo ste kým-si celkom iným.

Dnes vznikajú firmy, sľubujúce odstrániť z Googlu neželanú minulosť. A iné, pátrajúce po tej pravej. Prispôbujeme sa svojim obrazom.

Napriek bezhraničnosti internetu existujú v dnešnom svete bariéry a zábrany. Google story sa podrobne zaoberá aj problémom internetu v Číne, ktorej vláda z politických dôvodov odmieta stránky, s ktorých obsahom nesúhlasí. Akoby aj vo virtuálnom svete vyrástol Veľký čínsky múr.

Google, podobne ako ostatné veľké globálne vyhľadávače, dostal na výber. Buď bude rešpektovať zákaz týchto stránok, alebo sa sám stane v Číne nedostupný. Jeho heslo „Don't be evil.“ bolo podrobené skúške, s akou isto jeho zakladatelia nepočítali. Ich rozhodovanie sa, váhanie, zvažovanie menšieho zla a väčšieho zisku je poučná kapitola budovania globálneho sveta bez hraníc.

Ambícia dokonalého vyhľadávania narazila aj na inú bariéru, ktorú nedokáže prekonať. Nie je možné indexovať informácie, ktoré v internete nie sú. Google začal ako prvá firma digitalizovať a sprístupňovať obsahy miliónov knihy. Iní nasledovali: súkromné firmy ako Microsoft či SME, národné knižnice, Európska únia. Aj to je dôkazom jeho vizionárstva.

Ešte bude mnohé nasledovať.

Pod fenomenálnym ekonomickým, ale aj sociálnym úspechom internetových vyhľadávačov sa ukrýva celý ľadovec informačnej spoločnosti s jej organizáciou, distribúciou tovarov, vládnutia, pracovných príležitostí, návykov, koníčkov aj nerestí.

Tam už kniha Google story nejde. Je najmä príbehom jednej kolumbovskej výpravy. Kto by sa chcel zaujímať hlbšie o pozadie internetového vyhľadávania, jeho vízie či možné budúcnosti, môže skúsiť napríklad The Search (John Battelle, 2006).

František Gyárfáš

Pavel Rovniak, Florencia, 2006

Príbeh jednej noci

Až pri čítaní knihy známeho britského historika Martina Gilberta som si uvedomil, ako zjednodušene a neúplne som dosiaľ vnímal „všeobecne známy“ termín Krištáľová noc. Vo svojej rovnomennej knihe (s podtitulom Predohra záhuby) sa usiluje rekonštruovať nielen priebeh, ale aj príčiny a dôsledky násilností, ktoré sa odohrali na území Nemecka a Rakúska 10. novembra 1938.

- ▲ Martin Gilbert
- ▲ **Křišťálová noc. Předehra záhuby**
- ▲ Preklad
- ▲ Petruška Šustrová
- ▲ BB art 2007
- ▲ 286 strán
- ▲ 369 Sk

tčeno a posláno do koncentračných táborů. Tisíc synagog bylo do základů vypáleno, posvátné předměty zneuctěny a zničeny, svaté knihy spáleny. Všechny tyto projevy zastrasování a brutality se uskutečnili údajně z rozhořčení nad smrtí německého diplomata, kterého v Paříži zavraždil mladý příbuzný polské židovské rodiny, jež byla několik týdnů předtím násilně vyhnána z Německa.“ Citovaných 125 slov predstavuje exaktné zhrnutie toho, čo autor v ďalšom texte podrobne rozoberá. Čitateľ detektívok by možno po prezradení pointy stratil záujem, pretože ďalšie stovky strán a množstvo rôznych príloh (o autorovej dôslednosti svedčí aj 76 strán máp, ilustrácií, poznámok a registrov) sú len rozvíjaním povedaného. Historická literatúra však má iné zákonitosti. Kto záujem nestratí, neofutuje. Gilbert využíva nielen tradičné historické zdroje informácií a dobovú tlač, ale ako rovnocenný prameň vníma aj spomienky súčasníkov. Výsledkom je pestrá mapa Krištáľovej noci: zážitky aktérov, ale aj charakteristika príčin, ktoré ju iniciovali a obraz „dní potom“. Opisované udalosti sa odohrali na rozsiahlom geografickom priestore, logicky obsahujú množstvo farieb. Prvé okamihy tragédie židovskej komunity približujú nielen kruté príbehy postihnutých, ale aj fungovanie totalitnej moci. Ilustrujú jej brutálnu silu, no zároveň tiež fakt, že nacistický systém napriek veľkému úsiliu nedokázal ešte kontrolovať všetky zložky vtedajšej nemeckej spoločnosti.

Atmosféru doby najlepšie vykresľujú tri kapitoly venované autentickým spomienkam očitých svedkov v Berlíne, vo Viedni a napokon „v každom kúte Ríše“. Kvantum osobných zážitkov na relatívne malej ploche ukazuje, čo sa vlastne dialo. Martin Gilbert (možno neúmyselne) tým, že popisuje množstvo (zdanlivo) podobných príbehov, vyzdvihuje neopakovateľnosť opakovaného prežívania zla. Súčasne presvedčivo dokumentuje ideu, ktorú sa už dlhšie pokúšam sformulovať: napriek obrovskému mocenskému potenciálu paleta násilia totalitných režimov je ob-

medzená, takže spektrum používaných modelov deštrukcie človeka a spoločnosti sa nevyhnutne opakuje. Na druhej

Prvé okamihy tragédie židovskej komunity približujú nielen kruté príbehy postihnutých, ale aj fungovanie totalitnej moci. Ilustrujú jej brutálnu silu, no zároveň tiež fakt, že nacistický systém napriek veľkému úsiliu nedokázal ešte kontrolovať všetky zložky vtedajšej nemeckej spoločnosti.

strane to však neplatí: ľudské utrpenie je jedinečné a neopakovateľné. Má toľ-

ko podôb, koľko je obetí a momentov ich utrpenia. V týchto situáciách je každý z nás nezastupiteľný a prežíva ich sám. Platí to aj v prípadoch, keď pred predstaviteľmi násilia nestojí osamote, ale ako súčasť skupiny či dokonca masy (napríklad v pozícii jeden z tisícov väzňov v koncentračnom tábore). Možno práve pre formálnu podobnosť a tým zdanlivé opakovanie prejavov utrpenia „nezainteresovaní“ poslucháči reagujú ľahostajne či dokonca odmietavo. Majú totiž pocit, že „všetko už poznajú“ a nemajú záujem počúvať „opäť to isté“. Tým zároveň ešte väčšmi zvyšujú žiaľ a bolesť obetí.

dobrem a zlem. Zaoberá sa reakciami domácej i zahraničnej spoločnosti na osud nemeckých a rakúskych Židov bezprostredne po Krištáľovej noci. V Ríši sa objavuje úsilie ťažiť z biedy postihnutých, získať ich majetok „kúpou“ alebo výmenou za možnosť skryť sa či dokonca odísť z krajiny. Vidno však aj opačný prístup: napriek hrozbám vláducej moci sa mnohí Nemci pokúšali svojich spoluobčanov zachrániť alebo im aspoň uľahčiť ťažké chvíle. Podobné široké spektrum reakcií sa ukázalo aj v zahraničí. Na jednej strane prevládla ľahostajnosť a dôraz na vlastné záujmy. Dôsledkom bolo napr. odmietanie udeliť vstupné víza či poskytnúť iné formy pomoci. Na druhej strane mnohí žurnalisti burcovali svedomie sveta, aktívne sa angažovali niektorí zamestnanci zastupiteľských úradov (často proti vôli svojich nadriadených), no aj mnohí „jednoduchí“ obyvatelia pohraničných oblastí.

Martin Gilbert vytvoril plastický obraz zla a ľudských reakcií naň v podmienkach absolútnej moci. Vďaka tomu je jeho kniha nadčasová. Prekračuje totiž hranice štátu i doby, v ktorých sa popisované udalosti odohrali.

Peter Salner

Pavel Rovniak, z cyklu Leto

Spomienkový optimizmus

Vo svojej bibliografii mám údaj, že doteraz som recenzoval viac ako 140 rôznych diel. Ani jedno sa mi však nehodnotilo tak ťažko ako autobiografické zápisky Rudolfa Hössa. Začínal som o nich písať viac ráz, vždy znovu, aby som po niekoľkých riadkoch či stranách napísaný text najskôr odložil a potom odhodil.

- ▲ Rudolf Höss
- ▲ **Velitelem v Osvětimi**
- ▲ Preklad
- ▲ Petr Dvořáček
- ▲ Academia 2006
- ▲ 272 strán
- ▲ 393 Sk

Pôsobila tu „nepohodlná“ téma, ale ešte viac osobnosť autora a okolnosti vzniku tohto nevšedného diela. Bu-

dovateľ a prvý veliteľ osvieňčimského koncentračného tábora písal poznámky „Moje duševno“ i samostatnú časť „Zápisky“ vo väzení, doslova v tieni šibenice. Rozsiahly text obsahuje spomienky na detstvo a mladosť. Pochádzal z dôstojníckej, silno nábožensky založenej rodiny. Otec mu predurčil kariéru katolíckeho kňaza, mladík však videl svoju budúcnosť inde. Už ako šesťnásťročný vstúpil do nemeckej armády a bojoval počas prvej svetovej vojny na bojiskách Blízkeho východu. Frontové zážitky i poznatky o aktivitách kňazov v obchode so svätými predmetmi zosilnili jeho pochybnosti. Túžil po pokojnom živote sedliaka, chcel si založiť veľkú rodinu, skončil však vo freikorpsoch...

Ťažiskom je pôsobenie v Osvienčime a iných koncentrákoch. Rudolf Höss sa totiž na vyvrcholenie svojej kariéry cieľavedomo pripravoval. Začínal ako väzeň, odsúdený na desať rokov za účasť na vražde Walthera Kadowa,

komunistu a učiteľa, obviňovaného, že francúzskym úradom udal „nazi martýra“ Alberta Lea Schlagetera. Získané skúsenosti zúročil neskôr v táboroch Dachau a Sachsenhausen, kde pôsobil v rôznych funkciách. V rokoch 1940 až 1943 ho poverili vedením osvieňčimskej „továrne na smrť“, ktorú však musel najskôr (stavebne aj personálne)

Hössove autobiografické zápisky obsahujú osobné spomienky, informácie o živote a práci, ale aj viac či menej tendenčné pokusy ospravedlniť a vysvetliť, čo sa udialo a aký mal on na tom podiel.

vybudovať. Svoje povýšenie vnímal ako degradáciu. Bol presvedčený, že sa pre pracovitosť a zásadovosť stal nepohodlným pre svojich nadriadených: „Osvetím je daleko, kdesi v širém Pol-

sku. Tam ať si ten obtížný Höss po libosti vybijí své pracovní nadšení.“

Hössove autobiografické zápisky obsahujú osobné spomienky, informácie o živote a práci, ale aj viac či menej tendenčné pokusy ospravedlniť a vysvetliť, čo sa udialo a aký mal on na tom podiel. Mnoho údajov je zaujímavých z hľadiska poznania a pochopenia fungovania nacistickej mašinerie v táboroch (i mimo nich), ale aj ako podklad pre psychologické či sociologické analýzy a portréty (nielen Hössa, ale aj viacerých jeho spolupracovníkov, H. Himmlera a niektorých iných funkcionárov). Pre čitateľa je nesporným prínosom aj predslov Ivana Klímu Zpráva o průmyslovém vraždění a Doslov z pera Heleny Krejčové.

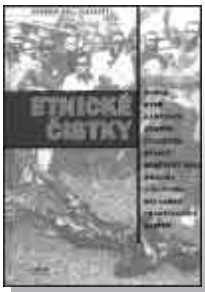
ktorý zápisky doplnil rozsiahlym poznámkovým aparátom. Nepolemizuje, ale vecne dopĺňa, vysvetľuje, opravuje či upresňuje fakty, ktoré Höss nevedel, prípadne nepovažoval za dôležité alebo nechcel napísať z iných dôvodov. 244 poznámok predstavuje akúsi knihu v knihe, ale práve vďaka nim sa v mnohom subjektívne rozprávanie mení na objektívny dokument doby. Možno najlepšiu ilustráciu Broszatovho prístupu prináša strana 147: „K tomu musím říci toto: Já jsem ten Streicherův týdeník „Stürmer“ vždy odmítal pro jeho ostudný způsob prezentace, vypočtený na nejnižší instinkty. A pak to zdůrazňování sexuální sféry, způsobem často odporné pornografickým. Ten časopis natropil mnoho zla, vážnému antisemitismu neprospěl, naopak, byl mu velice na škodu. Jaký div, když jsme se po konečném kolapsu dověděli, že noviny redigoval Žid, který psal ze všech štvavých článků ty nejodpornější.“

Reakciou na uvedené emotívne hodnotenie je poznámka číslo 124: „Není známo, o co Höss tento svůj údaj opírá; nebyl nalezen žádný zdroj, který by jej dokládal.“

Kniha Rudolfa Hössa ponúka smutné, nepohodlné, ale napriek tomu veľmi zaujímavé čítanie.

Peter Salner

Po stopách ľudskej neznášanlivosti

- ▲ Andrew Bell-Fialkoff
- ▲ Etnické čistky
- ▲ Preklad Viktor Faktor
- ▲ Práh 2003
- ▲ 327 strán
- ▲ 555 Sk

Na prvý pohľad pojem „čistka“ má pozitívnu asociáciu čistoty a očisťovania. Ak je však aplikovaná na obyvateľstvo, evokuje k nenávisti, vyhánaniu, nátlaku a utečencom. Znamená utrpenie. A práve preto sa tento termín používa: je to eufemizmus, ktorý má zakryť trpkú pravdu a často aj hrôzostrašné skutočnosti.

Etnické čistky pokrývajú širokú škálu javov od genocídy až po dobrovoľnú emigráciu pod jemným nátlakom. Medzi týmito extrémami sa nachádzajú deportácie a vyhánania, presuny a výmeny obyvateľstva. To, čo však majú spoločné, je odstránenie nežiaducich ľudí z daného územia. Čistky sa nezťahujú len na etnické skupiny. Môžu sa vzťahovať aj na skupiny iného druhu – náboženské, rasové, triedne. Aj keď náplňou všetkých typov čistiek je odstránenie populácie, nie všetky formy odstránenia ľudí z istého územia sa dajú charakterizovať ako čistky. V súhrne pod pojmom čistka medzi obyvateľstvom sa rozumie naplánované, zámerné odstránenie nežiaduceho obyvateľstva z istých území, a to obyvateľstva, ktoré sa líši jedným či viacerými charakteristickými črtami, ako je etnický pôvod, náboženstvo, rasa, trieda alebo sexuálna orientácia. Aby mohlo byť odstránenie kvalifikované ako čistka, musia byť uvedené charakteristické črty jeho dôvodom. Nesporné ide o zaujímavý a súčasne negatívny fenomén ľudskej neznášanlivosti.

V súčasnom historickom povedomí výrazne utkveli predovšetkým nedávne etnické čistky na Balkáne, etnické čistky a genocída židovského obyvateľstva páchané nemeckým nacizmom pred druhou svetovou vojnou a počas nej a v menšej miere aj etnické čistky a genocída voči tureckým Arménom zo začiatku 20. storočia. Lenže historický prehľad etnických čistiek je, žiaľ, mimoriadne bohatý a možno ho sledovať od začiatkov ľudskej existencie. Niektorí bádatelia sa domnievajú, že čistka ako súčasť štátnej politiky je pravdepodobne vynálezom Asýrčanov. Už za vlády Aššurnasirpala II. (881 – 859 pred Kristom) a Aššurbanipala (669 – 627 pred Kristom) bolo z dobytých území násilne premiestnených až 4,5 milióna ľudí. Asýrčania využívali násilne presídľovanie podrobeného obyvateľstva ako prostriedok na potlačenie odporu a predovšetkým sa zameriavali na presídlenie elit. Vyradením elit bolo oveľa ľahšie podrobiť akékoľvek obyvateľstvo pozbavené vodcov (dnes by sa tomu hovorilo „politická čistka“). Novobabylonská ríša, ktorá vystriedala Asýriu v role hlavnej mocnosti na Blízkom Východe, pokračovala v asýrskej politike, napríklad po potlačení neúspešného protibabylonského povstania v roku 586 pred Kristom. Vďaka Biblii vieme o etnickej čistke z tohto obdobia voči Židom oveľa viac ako o ostatných etnikách. Politické čistky boli charakteristické aj pre jednotlivé polis v predklasickej Grécku, bežné boli v klasickej Grécku a aj v neskoršom období. Gréci dokonca vymysleli termín andrapodizmus, ktorý spája pojmy deportácia a zotročenie a mal blízko k dnešnému pojmu čistka. K jednému z prípadov

andrapodizmu došlo v Tébach v roku 335 pred Kristom. Uskutočnil ho Alexander Veľký. Téby boli jedným z hlavných stredísk odporu proti macedónskej snahe ovládnuť Grécko. Po zlomení odporu tohto mestského štátu samotné mesto bolo zničené a 33-tisíc Tébčanov padlo do zajatia a boli predaní do otroctva za obrovskú sumu. Podobné praktiky prebrali aj Rimania, keď po každom územnom zisku posielali po celej republike, neskôr ríši, tisíce zajatcov na trhy s otrokmi. Otroctvo tak rozptýlilo nepriateľské obyvateľstvo a bolo zároveň vysoko výnosné. Takáto dvojitá motivácia sa prejavila napríklad pri zničení Korintu a Kartága v roku 146 pred Kristom. K podobnej čistke, ale väčšieho rozsahu, došlo v Júdei po židovskej vojne v rokoch 66 až 70 po Kristovi a po potlačení Bar Kochbového povstania v rokoch 132 – 135 po Kristovi. Po likvidácii tohto posledného záblesku židovskej nezávislosti zničili Rimania okolo tisícky miest i obcí a zabili okolo 600-tisíc ľudí. Nespočítané množstvo ďalších zomrelo na choroby a hlad alebo bolo predané do otroctva. Konečným dôsledkom bolo vyľudnenie územia – išlo o čistku, ktorá svojím rozsahom prekročila všetky predchádzajúce.

Všetky prípady čistiek obyvateľstva v staroveku – uskutočnené Asýrčanmi, Grékmi, Rimanmi – demonštrovali, že čistky mali byť strategický a politický význam s cieľom zaistenia dobytých území, alebo mali ekonomické pohnutky a ich cieľom bol zisk z predaja otrokov, prípadne išlo o obojstrannú motiváciu.

Na začiatku stredoveku sa štruktúra čistiek radikálne zmenila: tentoraz sa neuplatňovali proti obyvateľom dobytých území, skôr proti prírodným náboženským menším. Rozdelenie Európy, Stredomoria a Blízkeho východu na súperiace kultúrne a náboženské bloky – latinské a byzantské kresťanstvo a islam – viedlo k presunu konfliktov na civilizačnú a náboženskú rovinu. Najprv sa moslimskí Arabi pokúsili podrobiť si Európu, nasledovne podnikli kresťania protiútok v podobe križiackych výprav a nakoniec napádali v priebehu 14. až 17. storočia Európu moslimskí Turci. Pri konfrontácii tohto druhu bolo prirodzené, že náboženské menšiny, zvlášť tie, ktoré patrili k druhej strane, sa mali čoho obávať – a stávali sa prvými kandidátmi čistiek. Podobne aj európski Židia sa stali terčom útokov, keďže po ústupe pohanstva zostali jedinou početnou náboženskou menšinou v kresťanskom svete. Najmä prvá križiacka výprava (1096 – 1099) zanechala množstvo krvavých stôp po ceste do Jeruzalemu, kde sa nakoniec odohrala najväčšia krvavá masakra nekresťanov. Ďalšie čistky na Židoch (12. – 15. storočie) boli uskutočnené na Kryme, vo východnej a strednej Európe, v Paríži, na Pyrenejskom polostrove (svoje si užili aj španielski moslimovia), Britských ostrovoch atď. Dôležitú úlohu v prenasledovaní židovského obyvateľstva zohrala aj inkvizícia.

Za vrchol náboženských čistiek v Európe je možné považovať reformáciu a s ňou spojené náboženské vojny vo Francúzsku (1562 – 1598) a v Nemecku (1544 – 1552 a 1618 – 1648), ktoré viedli k vraždeniu a odsunu ako katolíkov, tak aj protestantov. Najznámejším prípadom je Bartolomejská noc – masakra hugenotov vo Francúzsku, ku ktorej došlo z 22. na 23. augusta 1572. Na druhom konci Európy kozáci Bohdana Chmelnického, prevažne ortodoxní Ukrajinci, v priebehu protipolského ťaženia uskutočnili etnickú čistku na Poliakoch a Židoch.

Stredoveké predstavy o čistote a nečistote boli v dôsledku politických bojov a náboženských vojen povýšené na politický princíp. Zrodili sa moderné,

respektíve novodobé čistky. V prvej fáze ešte doznieval náboženský charakter. Španielska perzekúcia v Nizozemsku na konci 16. storočia pripravila o domov 175-tisíc protestantov. Ďalších 150-tisíc protestantov opustilo Čechy v polovici 17. storočia. V 17. storočí zároveň došlo k vyhánaniu írskych katolíkov z Ulsteru a 20-tisíc luteránov sa muselo v roku 1731 vysťahovať z katolíckeho biskupstva Soľnohrad (čo je možné považovať za poslednú udalosť náboženského charakteru na Západe, inde však náboženské čistky pretrvávali aj v ďalších obdobiach).

Bell-Fialkoffova kniha je pokusom o analýzu čistiek, ktoré sa odohrali v minulosti, a zároveň snahou o hľadanie podstaty, teda prečo sa uvedené skutočnosti ľudskej neznášanlivosti udiali, dejú sa, a predpokladá sa, že sa budú diať.

Vyhánanie frankofónnych Kanaďanov v Kanade v druhej polovici 18. storočia začalo druhú fázu novodobých čistiek, trvajúcich zhruba do roku 1900. V tomto období uskutočňovali čistky predovšetkým Európania v kolóniách a obetami boli najčastejšie domorodí obyvatelia. Príkladom môžu byť deportácie Indiánov v Severnej Amerike (taktiež aj Číňanov a mormonov) a vyhánanie a prenasledovanie (genocída) domorodcov v Austrálii, na Tasmanii a v Novom Zélande.

Od roku 1900 – v tretej (podľa niektorých názorov doposiaľ prebiehajúcej) fáze, začali mať hrôzostrašne ničivé čistky za cieľ nielenže vysťahovanie nežiaduceho obyvateľstva, ale aj jeho fyzickú likvidáciu. Prvým štátom, ktorý sa o to pokúsil, bolo osmanské Turecko, ktoré začalo po sebe idúce etnonáboženské krvavé čistky proti Arménom, libanonským kresťanom, nestoriánom, anatolským a pontským Grékom, Kurdom a niekoľkým ďalším menšinám v jednotlivých oblastiach rozpadávajúcej sa ríše. Bolesťivým procesom sebaočisty namiereným proti etnonáboženským menšinám v dobe prechodu z multietnickej ríše k národnému štátu v období novodobého nacionalizmu prešli aj Rakúsko, Nemecko a Rusko. Išlo o vzájomne sa dopĺňajúci proces v širšom chápaní problematiky.

Sovietske Rusko v duchu diktatúry proletariátu začalo v 30. – 40. rokoch minulého storočia triedne (ideologické) čistky kulakov, buržoazných nacionalistov a príslušníkov nespoľahlivých etnických menšín. Boli postihnuté rozsiahle oblasti Ukrajiny, Povolžia, Kazachstanu a pobaltských republík. V čase druhej svetovej vojny a krátko po nej došlo k etnickým čistkám nespoľahlivých etník, predovšetkým Nemcov, Grékov a Bulharov, Kalmykov, Karačejcov, Čečencov, Ingušov, Balkárov a krymských Tatárov. Obetami stalinských čistiek sa tak stali milióny ľudí. Podobne ako v Sovietskom zväze, tak aj v Nemecku došlo k čistkám na základe etnicity, ideológie a sexuálnej preferencie. Nie je potrebné počítať hrôzy holokaustu – sú príliš známe, zahynulo okolo šesť miliónov európskych Židov. K ďalším obetiam patrili Poliaci (3 milióny), Rómovia (do 1,5 milióna ľudí), Svedkovia Jehovovi, komunisti atď. Po prehratej vojne však Nemci zakúsili prichádzajúcu odvetu. V podstate došlo k najrozsiahlejšej čistke v dejinách – vyhnaniu 10 až 14 miliónov Nemcov zo strednej a juhovýchodnej Európy. K menším výmenám obyvateľstva v po-vojnovom období zároveň došlo medzi ZSSR a Poľskom, Slovenskom a Maďarskom. Na druhom konci ZSSR sa predmetom čistky stalo približne 400-tisíc Japoncov, obyvateľov južného Sachalinu anektovaného Sovietsmi.

Od druhej svetovej vojny bol svet svedkom stále narastajúceho počtu všetkých druhov čistiek: etnických, náboženských, rasových, triednych atď. Išlo predovšetkým o čistky pod vplyvom dekolonizácie (napríklad vyhnanie 100-tisíc Belgičanov zo Zairu) a lokálnych konfliktov. V dôsledku rozdelenia Indie došlo ku gigantickej výmene obyvateľstva (okolo 12 miliónov ľudí) medzi novou Indiou a Pakistanom (1947). Takmer 700-tisíc Arabov sa vydalo na útek v dôsledku zrodu Izraela a okolo 800-tisíc Židov muselo pod nátlakom odísť z arabských krajín. Po dekolonizácii sa čistky začali šíriť po celom svete a až do rozpadu Juhoslávie sa zdalo, že sú záležitosťou tretieho sveta. V 60. – 70. rokoch zasiahli Južnú Ameriku (Salvádor a Honduras), Čínu, Indonéziu, Kambodžu, Srí Lanku, Irán, Irak, Ugandu, Sudán atď. Nakoniec udalosti 90. rokov 20. storočia na Balkáne ukázali, že ani starý kontinent nie je ušetrený etnických konfliktov.

„... budeme sa podrobne venovať zhruba desiatim konfliktným oblastiam, v ktorých došlo k etnickým endémiam a kde dochádza opakovane k čistkám, prípadne aj ku genocíde – stručne povediac, oblastiam, kde panuje hlboká nenávisť a vyhliadky na mierové urovanie sú v najlepšom prípade hmlisté. Nebudeme tak činiť len z nezaujatej zvedavosti, skôr s nádejou, že nájdeme fungujúce riešenie konfliktov, ktoré sa až príliš často akémukoľvek riešeniu bránia.“ Autor okrem toho, že poukazuje na dnešné ohniská etnického napätia, sa nimi zaoberá a navrhuje spôsoby ich mierového riešenia. Ako na modelové oblasti sa zameriava na konflikty v Bosne a Kosove, na Cypre a v Karabachu, v Rwande a Burundy, na Srí Lanke a v rumunskej Transylvánii, v írskom Ulsteri, taktiež poukazuje na palestínsky problém a problém ruských menšín v bývalých sovietskych republikách. Zaujímavé je pritom sledovať (v role čitateľa) súčasný vývoj situácie v uvedených ohniskách a porovnávať s tým, ako to vidí A. Bell-Fialkoff, keďže kniha bola dokončená v roku 1999.

Etnické problémy sa dajú riešiť viacerými spôsobmi – konštatuje A. Bell-Fialkoff. Na jednom konci je oddelenie etnickej skupiny obývajúcej súvislé územie (hoci problémom je to, že len málo etnických území je kompaktné osídlených menšinami). Na druhom konci je dlhodobý asimilačný proces, no problémom je existujúci nacionalizmus. Lenže ak zlyhajú všetky možné spôsoby na urovanie etnonacionalných ohnisk napätia, zostáva, podľa slov autora, posledné riešenie – výmena obyvateľstva a ich odsun prostredníctvom premyslenej a vopred naplánovanej humanitárnej akcie pod dohľadom medzinárodných svetových organizácií. Hoci A. Bell-Fialkoff nevyučuje, že rozsah možných výsledkov a komplikácií je nepredvídateľný, zastáva názor, že zavrhnúť túto možnosť by znamenalo odsúdiť v nasledujúcich generáciách milióny ľudí a ich detí na zbytočné utrpenie.

Autor sa tak vracia k myšlienkam, prezentovaným po druhej svetovej vojne najmä v súvislosti s presídlením Nemcov z jednotlivých krajín strednej a východnej Európy do materského štátu. Vo veľkom cituje výroky vtedajších západných štátnikov a politikov. Zastáva názor, že všetky dokončené odsuny obyvateľstva viedli v podstate k definitívnemu vyriešeniu etnických – a politických – problémov. Argumentuje prípadom Čiech, ktoré po definitívnom vyriešení nemeckého problému sú v súčasnosti dlhodobou stabilným a homogénnym štátom, ktorému nehrozia v dlhodobej perspektíve žiadne etnické konflikty. Hovorí: „Je možné pretorobiť záver, že odsun a výmena obyvateľstva sú, ako politický nástroj na dosiahnutie trvalého mieru, spravidla úspešné.“ V každom prípade je kniha Etnické čistky pozoruhodným prehľadom problematiky ľudskej neznášanlivosti a závery, ktoré v nej autor uvádza, je pomerne zaujímavé konfrontovať s inými publikáciami podobného zamerania. Otázka, či je svet skutočne taký nezmieriteľný a nevie sa poučiť z predchádzajúcich ľudských utrpení, zostáva však aj naďalej otvorená.

Michal Šmigel

Pavel Rovniak, Viareggio, 2006

Slovo „pes“ nehryzie

A keďže slovo „pes“ naozaj nehryzie, odkiaľ sa berie tá zvláštna dôvera, tá emocionálna identifikácia so slovom či obrazom, s audiovizuálnym dielom? Prečo mu prisudzujeme „pravdivostné“ hodnoty alebo ho označujeme za „klamstvo“ či „predstieranie“? Francois Jost sa vo svojej novej knihe Realita/Fikcia – ríša klamu zaoberá týmito otázkami programovo a vlastne neustále.

- ▲ Francois Jost
- ▲ **Realita/Fikcia – ríša klamu**
- ▲ Preklad Ladislav Šerý
- ▲ AMU 2006
- ▲ 125 strán
- ▲ 170 Kč

V takejto súvislosti sa pochopiteľne nedá vyhnúť problematike fikcie, teda vytváraníu či vymýšľaniu imaginárnych vecí. A jej uzurpujúcej snahe hovoriť v mene reality. Jost ponúka tri teoretické modely vzniku fikcie: v prvom fikcia vzniká z obrazu (pravdivého alebo falošného), v druhom fikcia vychádza z jej užívateľov a podvedome ich manipuluje, v treťom vychádza z rozprávania, ktoré je vždy nositeľom fikcie. Tieto tri modely sa dajú substituovať pod jednu starú známu definíciu, že fikcia vzniká v interakcii medzi audiovizuálnym dielom a jeho divákom, pričom toto dielo má naratívny základ. Takže každé audiovizuálne dielo je fikciou, dokonca aj dokument alebo, povedzme, televízny záznam nejakej demonštrácie či futbalového zápasu, pretože o niečom rozpráva. Niečo reprezentuje (nie iba prezentuje, ale skutočne reprezentuje) používajúc svoju optiku, strih atď.). Autorovi takéto konštatovanie samozrejme nestačí a pýta sa, prečo sa nám potom filmy ako Jurský park či Hviezдне vojny zdajú fiktívnejšie ako filmy Dogmy 95 a tie sa zdajú zase fiktívnejšie ako televízne spravodajstvo.

Tradičné riešenie je jednoduché: ide o vzťah k realite, o „vzdialenosť“ audiovizuálneho znaku od označovaného. Tento vzťah je izomorfný a čím je vyšší stupeň

izomorfie (homomorfia), tým je znak pochopiteľnejší, uveriteľnejší a realistickejší. Naopak, čím menšia izomorfnosť (exoizomorfia), tým vyššia štylizácia, zdanlivá strata referencie a možnosť nepochopenia či pocit fiktívnosti, v horšom prípade falošnosti. Autor sa však opäť takémuto tradičnému riešeniu vyhýba. Zdá sa mu príliš všeobecné a nezhoduje sa s jeho intuíciou, ako sám upozorňuje v prvej časti knihy s názvom Od fikcie k pretváрке v súvislosti s tézami Christiana Metza. Podľa Josta je totiž načase uznať, že pokiaľ je obraz znakom (čo akceptuje), nemal by byť už v žiadnom prípade posudzovaný len z hľadiska svojho vzťahu k svetu. Preto, vychádzajúc z Peirceovej koncepcie, stanovuje tri

tuálnymi poznámkami, čiže zobrazenými prvkami nášho sveta a odkazuje k tomuto nášmu svetu viac ako sci-fi, ktoré využíva čisto (!) fiktívne prvky. S tým sa už vôbec nedá súhlasiť a aj Jost neskôr uznáva určitú mieru presahu medzi týmito oblasťami a pripúšťa, že ani tá najinvenčnejšia fikcia nedokáže vytvoriť svet, ktorý by sa v ničom nepodobal na ten náš.

Z vyššie uvedeného vychádza Jost pri stanovení definícií pre tri audiovizuálne „svety“, čím aj uzatvára prvú časť svojej knihy, takže predchádzajúce úvahy a občasný zmätok či vedecké nekorektnosti boli len prípravou k celkom zaujímavému deleniu na „skutočné“ (tv reality show, dokumenty atď.), „fiktívne“ (filmy, seriály atď.) a „ludické“ (diela, ktoré vy-

Kniha je rozporuplnou esejou, v ktorej autor občas samoúčelne predvádza svoju erudíciu, občas neadekvátne pracuje s „klasikmi“, občas používa slabomyseľné príklady a niekedy upadne do chaosu. Ale!

typy audiovizuálnych znakov a situáciu ešte väčšmi zamotáva: znaky sveta (ikonické, založené na podobnosti), znaky autora (indexy založené na tom, kto je ich pôvodcom) a znaky dokumentárne (založené na vzťahu k ďalším, podobným dokumentom alebo žánrom).

Aby sa z tejto myšlienkovej konštrukcie dostal von, preskakuje Jost na inú úroveň a využíva Genettove delenie na „faktuálne“ a „fiktívne“, ale výrazne ho pre svoje potreby modifikuje. (To mimochodom robí i s myšlienkami veľikánov teórie komunikácie Kate Hamburgerovej a Johna R. Searla, ktoré vytháva z kontextu ako zlý zubár a narába s nimi tak, ako mu práve vyhovuje.) Takže podľa Josta sa „realistické“ dielo vyznačuje fak-

chádzajú, citujú či odvolávajú sa na iné diela alebo všeobecne známe žánrové konvencie). K tradičnému deleniu teda pridáva „ludický svet“, o ktorom teória už pradávno hovorí ako o intertextuálnom. Jost tento termín nepoužíva. Analyzuje však postupy vytvárajúce predstieranie, falzifikáciu, hravosť a autenticitu v týchto jednotlivých svetoch.

Vo výrazne kratšej druhej časti s, podľa môjho názoru, skvelým názvom Realita/fikcia – tam a späť Francois Jost pripúšťa (ako som už spomenul) presahy medzi fikciou a realitou. Vychádzajúc pochopiteľne zo Searla a z jeho koncepcie ilokučných aktov tzv. deklarácie (záujemcom odporúčam kvalitné slovenské preklady Searlových prác), analyzuje už

(K)to sú Židia???

„Toto je kniha o dôverné krásе židovství. Opravdu to není další kniha o holokaustu ani o bratrovražedných bojích Izraelců a Palestinců o jejich společnou vlast, kterou dodnes nedokázali ani vsřtřícně sdílet, ani poctivě rozdělit. Je to intimní kniha o vši krásе, bohatství i bolesti tisíciletí židovské kulturní tradice. Tím je to i kniha o nás, o důležité a opomínané složce naší vlastní kulturní totožnosti. Je to kniha o židovství, se kterým žijeme a jež nosíme i v sobě, leč pramálo je známe.“

- ▲ Paul Spiegel
- ▲ **Kdo jsou Židé?**
- ▲ Preklad Eva Dobšíková; Pavla Dobšíková
- ▲ Barrister & Principal 2007
- ▲ 228 strán
- ▲ 289 Sk

Týmito slovami začína Erazim Kohák svoj Predhovor (už len kvôli nemu sa ju oplatí čítať) ku knihe Kto jsou Židé (originál vyšiel pod výstižnejším názvom Was ist Koscher s podtitulom Jüdischer Glaube – jüdisches Leben). Autor Paul Spiegel (1937 – 2006) bol posledných šesť rokov života predsedom Ústrednej rady Židov v Nemecku. Ako dieťa zažil niekoľko koncentračných táborov (vrátane Osvienčimu), ako predstaviteľ prúdu modernej ortodoxie dôverne poznal a dôsledne rešpektoval náboženské predpisy. Mal teda všetky predpoklady podať zasvätený obraz dejín a tradícií židovského národa, ale aj prezentovať problémy súčasného judaizmu.

Predstaviť túto knihu nie je jednoduché. Prvou komplikáciou je skutočnosť, že má 19 kapitol (nie náhodou sa všet-

ky názvy končia otáznikom), ktoré sú neraz ďalej vnútorne členené. Spiegel sa v nich pokúša populárnu formou priblížiť širokú škálu javov, ktoré od čias Tóry formovali a dodnes ovplyvňujú hodnotový systém, kultúru a spôsob života Židov. Samotné vymenovanie názvov kapitol a podtitulov dokáže vyčerpať priestor recenzie i trpezlivosť čitateľa...

S dávkou zjednodušenia možno publikáciu rozdeliť do dvoch tematických blokov. Prvý smeruje do vnútra židovskej komunity. Približuje dejiny, sviatky a iné tradície od najstarších čias do súčasnosti. Nechýba charakteristika Tóry a Talmudu, zložitý svet kašrutu ani ďalšie náboženské fenomény. Autor opisuje nielen jednotlivé sviatočné príležitosti, okolnosti ich vzniku či modernú podobu, ale aj priebeh bohoslužieb vrátane nevyhnutných modlitebných pomôcok, ako sú tvilem, talit, kipa alebo cicis. Najmä v prípade sviatkov však niekedy vidno určité zjednodušenie. Ideálny modelový stav vníma ako všeobecne aplikovanú realitu. Demonštruje to príklad šabat. Tento najdôležitejší sviatok (oprávnenе) chápe ako ústrednú tému židovskej viery a venuje mu primeraný priestor: „Je obsažen už v deseti Božích prikázání, a proto je významnější a posvátnější než všechny ostatní svátky.“

Inde dopĺňa: „Nahlédnutím do židovských dějin zjistíme, že Židé se vždy asimilovali, jestliže přestali světit šabat.“ Uvedené názory možno (hoci nie vždy bez výhrad) prijať. Pochybnosti vyvoláva „zglajchšaltovanie“ jeho priebehu vrátane úpravy slávnostného stola či zloženia jedálneho lístka šabesovej večere. Chudobnejší obyvatelia východoeurópskych štetlov vraj celý týždeň šet-

Paul Spiegel využíva bohaté skúsenosti, ktoré mu priniesol život i pôsobenie na čele Ústrednej rady Židov. Definuje a komentuje kontakty aj konflikty dvoch podobných, nie však rovnakých kultúrnych a hodnotových systémov.

rili, aby mohli na slávnostný stôl položiť každý týždeň to, čo bolo v bohatších rodinách normou: gefilte fisch, „opravdovou bábovku“ či povestný šolet. V tejto súvislosti som si spomenul na židovský vtíp z tohto prostredia. Biedny Žid chce aspoň raz ochutnať šolet. Vzhľadom na nedostatok financií však manželka fazuľu nútene nahradila hrachom, hovädzinu lacnejším mäsom, husaciu masť lojom, chýbali aj príslušné korenia a zelenina. Pointou je otázka „Čo tí bohatí Židia vidia na tom šolete?“

všeobecnejšie, nielen v hraniciach svojich „svetov“, možnosti pravdivosti tvrdení, tvrdenia založené na fikcii a mediálne tvrdenia.

Skúma teda (zjednodušene povedané) rôzne stupne predstierania a hranice, ktoré by sa pri tom nemali prekračovať. Snaží sa pomerne úspešne popísať, akou cestou prešla audiovízia v súvislosti s fenoménom predstierania od lumiérovských dokumentov z počiatkov kinematografie až po zneisťovanie diváka odkazmi a zmiešavaním fiktívnych a faktických informácií. Používa tu mnoho populárnych príkladov ako Big Brother a Blair Witch, sériu Vreskot či seriál Akty X, aby potvrdil svoju tézu, že realita je ako iluzívna maľba. Fikcia sa nespráva, ako keby bola realitou, ale priamo ako realita. Vytvára si svoj vlastný iluzivný/fikčný svet (ktorý musí byť súdržný, aby fungoval) a nemá úmysel „klamať“. Fikcia je teda spôsob bytia niečoho, čo nie je skutočné. Na druhej strane predstieranie je niečo neauten-

tické, je to falzifikát. Zo vzťahu a z prepojení medzi týmito komunikačnými oblasťami sa dá mnoho vyťažiť.

Kniha Francoisa Josta Realita/fikcia – ríša klamu výrazne inšpirovaná semiotickou tradíciou je teda rozporuplnou esejou, v ktorej autor občas samoúčelne predvádza svoju erudíciu, občas neadekvátne pracuje s „klasikmi“, občas používa slabomyseľné príklady a niekedy upadne do chaosu. Ale! So všetkými výhradami k textu ide predsa len o pozoruhodnú „iniciačnú esej k analýzam filmu, televízie a audiovizuálnych javov všeobecne“, ako sa píše na elegantnej obálke. Inšpiruje k ďalšiemu uvažovaniu a žiadny študent filmovej teórie, komunikácie či príbuzných odborov by ju nemal ignorovať. Dospelí nech si však na danú tému radšej prečítajú fascinujúcu knihu Heterocosmica. Fiction and Possible World od Lubomíra Doležela (česky 2003).

Martin Ciel

Dorota Sadovská, Pri tebe, v atelieri, 2007

Paul Spiegel sa zaoberá tiež medzníkmi životného cyklu. Logicky začína narodením (obriezku), pokračuje vstupom do dospelosti (bar micva/bat micva) a svadbou, aby skončil smrťou a pochovaním.

Kapitoly o tradičných prejavoch judaizmu neprinášajú pre zasvätenejších veľa nových poznatkov. Rovnaký, možno ešte väčší rozsah informácií slovenským čitateľom ponúka napr. Franekovo dielo Judaizmus, ktoré vyšlo v troch vydaniach. Začiatočníkom však Spiegel prináša príjemný a kvalifikovaný úvod

Žid?, Dá sa Židom dôverovať?, Musíme mať Židov radi?, či Ako môžeme my Židia žiť v Nemecku? Paul Spiegel využíva bohaté skúsenosti, ktoré mu priniesol život i pôsobenie na čele Ústrednej rady Židov. Definuje a komentuje kontakty aj konflikty dvoch podobných, nie však rovnakých kultúrnych a hodnotových systémov. Na mnohých príkladoch rieši konkrétne problémy súčasného spolužitia. Fundované úvahy ponúkajú množstvo informácií, v prvom rade však narúšajú zaužívané stereotypy o tom, kto sú „praví Židia“, ako vyzerajú, myslia či konajú. Približuje názorovú rôznorodosť komunity a presvedčivo ilustruje, že správny člen komunity môže, no nemusí hovoriť jidiš, nosiť kaftan a pajesy, byť chasidom, počúvať klezmer či mať zmysel pre humor...

Recenziu tejto zaujímavej a prínosnej knihy skončím rovnako, ako som začal, teda slovami Erazima Koháka. V záverečnom odstavci konštatuje: „Přál bych si, aby se tato knížka dostala do rukou, hlav a srdcí všech, kto se hrozí neznámého a preventivně je nenávidí, ne-li přímo bombarduji. Totěž bych přál podobně dosud nenapsané knížce o islámu a arabské kultuře. A ostatně, ani podobní knížka o evangelích pro katolíky a naopak by neškodila. Jen tak. A ne bombami, sankcemi a třaskavinou – můžeme budovat svět, za který bychom se před svými dětmi nemuseli stydět.“

Peter Salner

Muž z Baku

- ▲ Tom Reiss
- ▲ **Orientalista**
- ▲ Preklad Milan Dvořák
- ▲ BB art 2006
- ▲ 422 strán
- ▲ 464Sk

Rôzne príručky o zmysle života vrátane náboženských učení sa v podstate zhodujú v jednom: na tomto svete sme sa v rámci akéhosi vyššieho plánu ocitli s poslaním, ktoré máme vypátrať a zrealizovať. To je proces, ktorý vyplňa čas medzi narodením a smrťou, a nikdy si nemôžeme byť celkom istí, či to, na čo sme prišli, je správne a konečné, alebo či niečo správne a konečné vôbec existuje. Čo sa pýtajú slávne Polynézanky na Gauguinovom obraze? Kto sme, odkiaľ prichádzame a kam ideme?

Tieto otázky by sa mohli zdať nadmieru ťažké a komplikované, keby sme neustále nestretali sprievodcov, ktorí nám na chvíľu ukážu smer, odoberú nejakú batožinu plnú pochybností a depresií. Kto sú tí sprievodcovia? Najskôr otec a matka: a potom množstvo ďalších otcov a matiek, mužov a žien, priateľov aj nepriateľov, priaznivcov aj nepriaznivcov, partnerov a učiteľov, ktorí pokračujú tam, kde biologickí rodičia nestačia.

Rakúsky dramatik Arthur Schnitzler hovorí, že z množstva ľudí, ktorých v živote stretávame, si podvedome vyberáme iba tých, ktorí pomáhajú naplniť náš osud. A platí to nielen o našich súčasníkoch, ale aj o ľuďoch dávno mŕtvych.

I keď tušíme, že zmyslom života nie je vytvárať jeho ušľachtilé intelektuálne obrazy, ale žiť: nádherne, plno, bohato a vzrušujúco – aj, a možno predovšetkým, telesne – nepochybne majú i obrazy života svoje obrovské čaro a často aj veľkú silu. Poznáme stavy, keď sa cítíme priam ťarchaví nejakou mimoriadnou knihou, ktorá rozmetala naše istoty a dala nám pocítiť závrat nového, či už oslobodzujúceho, alebo ťaživého poznania. A sú to práve biografie, lepšie či horšie spracované „príbehy zo života“, ktoré nie náhodou tvoria základ každého bulvárneho časopisu. Autenticita je v posledných rokoch jedným z najsilnejších fenoménov súčasného umenia: príkladom môže byť škála od poklesnutých foriem rôznych reality šou až po vrcholné umelecké diela, akými sú napríklad presne odpozorované inscenácie zo života nižších spoločenských vrstiev lotyšského režiséra Alvisa Hermanisa.

Čítam biografickú knihu a mám v rukách jeden ľudský život: so začiatkom, stredom a koncom (a odstupom) – tak, ako svoj život nikdy nedokážem uchopiť.

Fakt, že svoj čas a pozornosť nevenujeme simulácii, ale niečomu „ozajstnému“, je v dnešnom viac-menej virtuálnom svete, keď sme, ako nás upozorňujú súčasní filozofi, často úplne stratili dosah na väčšinu dejov, ktorých sme súčasťou, odrazu nesmierne dôležitý. Čítam biografickú knihu a mám v rukách jeden ľudský život: so začiatkom, stredom a koncom (a odstupom) – tak, ako svoj život nikdy nedokážem uchopiť. Azda preto zaujímajú v západných kníhkupectvách poličky s biografickou a autobiografickou literatúrou také významné postavenie.

Muž, ktorý nevedel nič o láske
Povedz mi, čo čítaš, a ja ti poviem, aký/á si, čo ti chýba, čoho máš prebytok, s čím si nevieš rady, čo sa ti páči a čo neznášaš.
Autor obsiahlej štúdie Orientalista, renomovaný newyorský novinár Tom Reiss, sa do svojho hrdinu Lva Nussimbaumu (1905 – 1942) zaľúbil pri

čítaní jeho knihy Ali a Nino, ktorú mu istý iránsky priateľ odporúčal namiesto neexistujúceho sprievodcu po Kavkaze a azerbajdžanskej metropole. Po prvej celkom neplánovanej návšteve Baku Reiss prepadol tajomnému čaru záhadného spisovateľa a päť rokov sledoval stopy jeho vzrušujúceho osudu v ropnej metropole na brehu Kaspického mora, na Strednom východe, v Perzii, na Kaukaze, v Rusku, v Istanbule, Ríme, vo Viedni, v Positane, vo Francúzsku, Berlíne, New Yorku, Washingtone aj v Hollywoode. Vo svojej knihe opisuje, ako sa židovský chlapec, syn ropného magnáta a radikálnej revolucionárky (údajne Stalinovej spolupracovníčky, ktorá v zúfalstve nad svojím rozpoltením spáchala samovraždu krátko po chlapcovom narodení), na dobrodružnom úteku pred teroristami rôzneho druhu postupne menil na chudobného emigranta v rusky hovoriacej komunite v medzivojnovom Berlíne (kam patrili napríklad aj Pasternakovi či Nabokovci), na moslimského princa v turbane, či v New Yorku na podozrivého šejka a manžela miliónárskej dcéry, ktorá v bulvárnej tlači vykričala jeho skrývanú židovskú minulosť, keď si našla iný idol. Po štúdiu na emigrantskom gymnáziu v Berlíne a utajených návštevách prednášok z orientalistiky na berlínskej univerzite sa z Nussimbaumu stal úspešný autor kníh, ktoré sa pokúšali vysvetliť Východ Západu, samozrejme so zjavnými preferenciami toho prvého. Bol aj životopiscom Lenina, Stalina, Rezu Šáha Pahlavího, Mohameda, posledného cára Nikolaja II. Jeho knihy vychádzali pod pseudonymom (Muhamad) Essad Bej, prípadne Kurban Said, prekladali ich do viacerých jazykov a vydávali po celom svete.

V posledných rokoch života na amalfskom pobreží pod Neapolom, v mestečku Positano, bol už „moslim“ vážne chorý. Zomrel v totálnej chudobe, márne sa usilujúc stať sa životopiscom Mussoliniho. Pri živote ho držala iba rozsiahla korešpondencia s podstatne staršou múzou z Duceho kruhov Pimou Andreaeovou, hašiš a spisovanie pamätí/denníka/románu Muž, ktorý nevedel nič o láske.

Práve táto posledná Nussimbaumova práca prechádza Orientalistom ako červená niť, je zrejme najcennejším, najautentickejším zdrojom informácií. V jednom z rozhovorov Reiss spomína, že je bezpečne odložená a čaká na vydanie. Osobne mu ju dala vyše deväťdesiatročná viedenská arizátorka židovského vydavateľstva – nedotknutá. Nussimbaum chcel, aby ju vydala, jej však prekážalo, že v nej príliš cítiť jeho bolesť. Materiál z týchto zápiskov Reiss kombinuje s vlastným takmer detektívnym príbehom pátrania po pamätníkoch

a rozličných Nussimbaumových stopách. Príbeh židovského konvertitu sa mu občas prelína s príbehom vlastnej rodiny – generácia jeho starých rodičov, nemecky hovoriacich Židov, zažila prenasledovanie v nacistickej Európe a patrila k emigrantom, ktorí mali to šťastie, že sa smeli uchytiť za veľkou mláskou.

Tretí pilier knihy tvoria Reissove exkurzy, uvádzajúce čitateľa do množstva často málo známych historických kontextov. Ožívajú pred nami obrázky zo starého sveta, od secesného Baku (s ťavami „s takými jemnými členkami, že ich túžite pohladkať“), po ktorom sa preháňajú jedni teroristi za druhými, cez púšť v Turkestane, dotyky rozpadajúcej sa Otomanskej ríše, európske metropoly a trojposchodový byt v New Yorku až po cintorín v Positane s jednoduchým náhrobkom zakončeným kamenným turbanom.

Židovský orientalizmus
Najmä v dnešnom politickom kontexte

fascinuje kapitola venovaná téme tzv. židovského orientalizmu. Cieľom spájania Východu a Západu, islamu a judaizmu, ako to charakterizuje Reiss, bolo vytvorenie spoločnej harmonickej minulosti, ktorá sa mala stať základom spoločnej harmonickej prítomnosti. Nussimbaum čerpal z viktoriánskeho orientalizmu, ale jeho pôvod a skúsenosti mu pomohli k osobitosti, ktorú vedel zúročiť. Európski orientalisti z koloniálnych krajín túžili odhaľovať predovšetkým východnú exotiku a mystiku, židovskí hľadali najmä sami seba. Jeden príklad za mnohé: najlepší anglický prekladateľ Koránu Muhammad Asad sa v skutočnosti volal Leopold Weiss a bol synom ortodoxného rabína. Konvertoval v roku 1920.

Tom Reiss svoju tému uchopil predovšetkým ako novinár a historik, psychologické analýzy zväčša necháva bokom.

Obraz islamského Orientu nadobúdال prostredníctvom politikov ako Benjamin Disraeli či filozofov ako Martin Buber charakter vysnívanej krajiny, kde nebolo miesto pre sektárstvo, nacionalizmus a antisemitizmus.

Myšlienka vytvorenia židovského štátu v Palestíne mala pod Disraeliho vedením v Anglicku 19. storočia veľmi priaznivú pôdu: jedným z dôvodov bolo aj presvedčenie, že židovský štát zabezpečí v oblasti stabilitu.

Židovský orientalizmus sa javil ako možný únik pred hrozivým nástupom masových hnutí, ktoré vznikali ako

sprievodné javy procesu modernizácie, ale aj ako forma riešenia vnútornej krízy židovskej identity. (Ako príklad scestného vyústenia tejto krízy môžeme doplniť Weiningerov pamflet Pohlavie a charakter.) Reiss upozorňuje aj na menej známe aspekty komplikovaného vývinu židovskej identity vnútri komunity aj mimo nej, napríklad aj na úsilie o konfesionalizáciu judaizmu, ktoré dáva do súvislosti s antimodernou aj antisemitickou teóriou o chýbajúcom „völkisch“ pôvode, čiže o nezakorenenosti a internacionalizme, ktorý okrem úsilia spraviť z židovstva náboženstvo „ako každé iné“ viedol aj k potrebe hľadať židovské náprotivky k romantizujúcim obrazom horalov, roľníkov či drevorubačov árijských

völkistov. Pre Essada Beja bol príklon k islamu predovšetkým nádejou na únik, treťou cestou medzi chápadlami bolševizmu a nacizmu.

Už v osvietenstve začali v myslení obrazy Židov a moslimov splyvať, tvrdí Reiss, a ďalej píše: „Mnohí Židia v severnej Európe videli v tomto novom určení seba ako Aziatov príležitosť na únik z obmedzeného európskeho vnímania Židov ako neznášanlivých a prenasledovaných obyvateľov geta. Musel prejsť ešte nejaký čas, kým si plne uvedomili hrozbu, skrývajúcu sa za týmto odlišením – úvahu, že azda do Európy vôbec nepatria.“

„Riešenie záhady podivného a nebezpečného života“, ako znie podtitul knihy, bolo prijaté veľmi pozitívne a stalo sa bestsellerom, preložili ho do viacerých jazykov. Egypťský recenzent Orientalistu, Al-Ahram, však vo svojom obsiahlom článku síce charakterizuje knihu ako skvelú kroniku Európy pred udalosťami, ktoré viedli k druhej svetovej vojne, a medzi nimi, vyčíta jej však nejasný pohľad na hlavnú postavu a jej motivácie. Nuž čo, možno sa o „ozajstných“ motiváciách dozvieme viac, keď niekto vydá Muža, ktorý nevedel nič o láske z Nussimbaumovej pozostalosti. Tom Reiss svoju tému uchopil predovšetkým ako novinár a historik, psychologické analýzy zväčša necháva bokom. Svojou štylisticky brilantnou a materiálovo bohatou prácou však nepochybne pomohol nielen európskej kultúre uchovať odkaz jedného z pozoruhodných synov svojej doby. Popri tom sa mu iste podarilo odpovedať si na mnohé otázky o svojom pôvode a smerovaní. „Keď som objavil Lva – v Baku roku 1998 – vyzeralo to, že som našiel postavu, na ktorú som čakal celý život,“ vyznáva sa. „Mal dobrodružnú povahu a aspoň na chvíľu mohol žiť podľa svojej fantázie.“ Orientalista ako mimoriadne zaujímavý výsledok stretnutia súčasného talentovaného novinára s takmer zabudnutým dobrodruhom a spisovateľom potvrdzuje aj to, že pre „židovského orientalistu“ Reissa bol zmyslom jeho práce, podobne ako pre jeho hrdinu, nielen erudovaný a zaniatený prienik do dobovej východnej exotiky a mystiky, ale aj stretnutie so samým sebou.

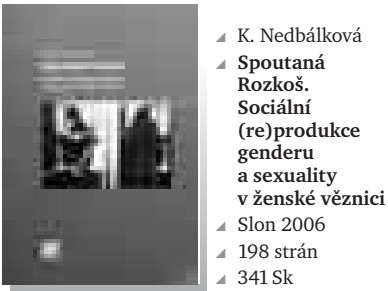
Anna Grusková

Essad Bej, foto archív

Rod a sexualita v ilegalite

Titul knihy Kateřiny Nedbálkové, sociologičky pôsobiacej na Masarykovej univerzite v Brne, Spoutaná Rozkoš môže sľubovať rozpleťanie akýchsi tajomstiev rozkoší a sexuality za bránami ženskej väznice. Aj fotografie na obálke môžu evokovať, že v knihe pôjde predovšetkým o sex a telá, dôraz je však v publikácii na inom. Podtitul knihy signalizuje neoddeliteľné spojenie sexuality a rodu, ktoré nie je samoúčelné.

Nedbálková nekonceptualizuje rod (v českom používaní gender) ako pojem, ktorý by bolo možné neproblematicky nahraďiť označením ženy či pojmom pohlavie. Autorka rozvíja tvrdenie, že „rodovosť“ problematiky ženských väznic a životov žien v nich sa nevyčerpáva ich pohlavne segrovaným charakterom. Rod a sexualita sa, podobne ako v iných spoločenských inštitúciách, produkujú a reprodukujú. Špecifikom väzenia je jeho totalnosť, t. j. jeho oddelenie od okolitého sveta, detailné byrokratické riadenie života vo väzení a s ním súvisiaci vznik striktnej deliacej čiary medzi subjektmi väzby a tými, ktoré a ktorí ich ako takéto subjekty vďaka oprávneniu štátu a svojmu pracovno-právnomu zaradeniu každodenne vytvárajú. Zmeny súvisiace so vstupom do totalnej inštitúcie pri nástupe do výkonu trestu so sebou prinášajú rôzne možnosti adaptácie, a ako ukazuje autorka na detailnom porovnaní s angloamerickou literatúrou z oblasti kriminológie, sociológie, psychológie, adaptačné stratégie sú významne historicky, sociálne a ekonomicky podmienené. Aj prostredníctvom striedmych odkazov na Foucaultovu prácu o disciplinárnych spoločnostiach Dozerať a trestať, ktorá model väzenia rozširovala na celú spoločnosť, kniha poukazuje na historický kontext jeho opisu monotónneho striedania sa práce, jedla a nevyhnutného odpočinku

v živote väzňov. Osobnostné profily väžňa, ktoré sú súčasťou popkultúry, a zároveň i vhodným predmetom porovnania aj kritiky, sú zosobnené v ideálno-typických obrazoch tzv. správneho chlapíka alebo historicky novšieho „člena gangu“. No platia takéto predobrazy väzňov aj na ženy? Predovšetkým v úvodných častiach publikácie Nedbálková vysvetľuje protirečivosť spájania žien s kriminalitou a odlišnosť chápania kriminality žien od kriminality páchanej mužmi. Rôznosť spojení žien, mužov, zločinu a trestu zaznieva aj v tých častiach publikácie, ktoré vychádzajú z bohatého etnografického výskumu v jednej ženskej väznici v Čechách. Ak je

kladá, že „profil absolventa“ väzenia aj profil toho, kto do väzenia vstupuje, je významne rodovo podmienený. Delikvencia a kriminalita akoby protirečili femininite, ženy akoby nepáchali trestnú činnosť, ale morálne pochybili a dočasne sa stali „padlými ženami“. Podľa autorky toto chápanie ešte vždy nie je celkom zastarané: „Penologický diskurz stále chápe ženy mimo rámec ‚pravé‘ kriminality. Ženy vo väzení nejsou považovány za opravdové ženy a stejně tak vězení pro ženy nejsou považována za opravdová vězení.“ Väzenie, goffmanovsky popísané ako totalna inštitúcia, znefunkčňuje bežné delenie životných priestorov na verejné a súkromné, a tým akoby auto-

Nedbálková dokladá, že „profil absolventa“ väzenia aj profil toho, kto do väzenia vstupuje, je významne rodovo podmienený. Delikvencia a kriminalita akoby protirečili femininite, ženy akoby nepáchali trestnú činnosť, ale morálne pochybili a dočasne sa stali „padlými ženami“.

totiž účelom väzenia nielen vytvárať deliacu čiaru medzi „dobrými“ a „zlými“ subjektmi v spoločnosti, chrániť spoločnosť pred účinkami konania tých „zlých“, ale ešte vždy aj naprávať, resocializovať tieto neposlušné subjekty, táto resocializácia sa musí vždy vykonávať vzhľadom na istú predstavu o ideálne resocializovanom a tiež ideálne „kriminalizovanom“ subjekte. (Zdá sa totiž, že „preventívne“ zadržiavanie istých častí populácie vo väzeniach, ako je to v Spojených štátoch amerických, doposiaľ záležitosťou Českej republiky nie je.) Poukazy na organizačné dokumenty väzenia a širokú administratívnu činnosť pracovníkov a pracovníkov väzenia svedčia o tom, že pokroku v približovaní sa tomuto ideálu sa pripisuje pomerne veľká dôležitosť. Nedbálková presvedčivo do-

matically „zvonkajšovalo“ aj to, čo považujeme za výostne intímne. Ak by sme chceli ísť za presné konceptualizácie autorky v rámci teórie subkultúr, vytváranie pseudosúkromných priestorov romantických vzťahov a sexuality sa deje aj vďaka vynútenej kooperácii. Tým nemyslíme len „obmedzenosť“ výberu sexuálnych partnerov a z toho vyplývajúci „nepravý lesbizmus“ väzenkýň (ktorý je konfrontovaný s „pravým lesbizmom“). Súčinnosť spoluväzenkýň, ktorá zakladá stabilizované, hierarchizované a rodovo predznačované siete vzťahov, je potrebná pri takých svetských činnostiach, ako je popoludňajšie zdriemnutie si, materiálne zabezpečovanie kávy a cigariet, písanie listov. Ako o tom pri rôznych konfiguráciách partnerských vzťahov medzi ženami píše autorka, aj vzťahy

sú prostriedkami kapitalizácie, a podľa nich sa napr. vo väzensky predznačených butch/femme rolách rozlišuje na ilegálnom väzenskom trhu „zarábajúca“ a prostriedky zabezpečujúca „mamka“ a spotrebiteľský „tatka“. Nedbálkovej zaobchádzanie s rodom a sexualitou v jej výskumnej práci nie je dopovedaním pousmätia jednej z hrdiniek populárneho seriálu Přítelkyně z domu smutku, ktorá na margo milovania so ženou hovorí: „Která jednou zkusí, už nechce jinak.“ Výskumníčka dáva relatívne veľký priestor svojim výskumným subjektom, a vychádzajúc (aj) z metodológie feministického výskumu, snaží sa zamedziť ich objektivácii. Citovanie väzenkýň v práci neponúka žiadne senzačné príbehové odhalenia toho, ako sa „to robí“ vo väzení. Veľmi presvedčivým a vyargumentovaným spôsobom však autorka píše o tom, ako sa rodové určenia femininity a maskulinity reprodukujú v heteronormatívnych rámcoch

sexuality v homosociálnom prostredí, a o tom, aké dôsledky z toho pre chápanie rodu a sexuality vyplývajú. Popri ocenení autorkinho úsilia ponúknuť skôr zhustený popis než teoretické extrapolácie z materiálu etnografického výskumu, považujem za potrebné vyzdvihnúť jej dôslednú prácu s vlastnou reflexivitou. Jej pozícia vo výskume nie je automaticky podaná v úvodnej metodologickej kapitole, ale problematickosť výskumu a autorka práce ako výskumníčka sú integrálnou súčasťou toho, čo by sme nazvali predmetom výskumu tak, ako sa odhaľuje v jednotlivých častiach knihy. Aj vďaka autorkinmu úsiliu neustále vyjednávať vlastnú pozíciu výskumníčky, sú jej zistenia a interpretácie týkajúce sa produkcie a reprodukcie rodu a sexuality v ženských väzeniach nanajvýš zaujímavé pre široký okruh čitateľiek a čitateľov.

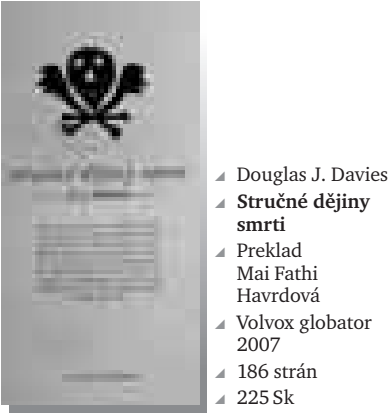
Lubica Kobová

Pavel Rovniak, Pisa, 2006

Traktát o smrti

Človek je, ako vieme všetci a ako zdôrazňuje Douglas J. Davies, jediná živá bytosť, ktorá reflektuje svoju smrteľnosť a zo smrti robí explicitný námet svojho myslenia. Smrť pôsobí ako silný podnet, ktorý vplýva na CELÚ ľudskú existenciu – jej fakt sa neprestajne spracováva: „... je prekračovanie smrti charakteristickým rysem ľudskej kultúry...“

Smrť, ako implicitne vyplýva z Daviesovej knihy Stručné dějiny smrti, je nespracovateľná: má totiž podvojnú vlastnosť: ako smrť iných je prirodzeným faktom, ako moja smrť je nepredstaviteľná a nemysliteľná. Keď si predstavujem seba ako mŕtveho, predstavujem si: teda som živý. Moja smrť je akýsi paradox, trochu podob-

ný paradoxu klamára. Preto je ľudstvo odsúdené prekračovať, preto veľká časť kultúry je prekračovaním smrti. Autorov text nie je dejinami smrti, ale dejinami prekračovania smrti. Davies je teológ, ale jeho text nie je teologický. Je ideologicky neutrálny. Prvým problémom je UVEDOMENIE si. Prvým dokladom je príbeh o Gilgamešovi. Hrdina sprvu pozoruje smrť iného a usúdi, že aj on zomrie. Spoznanie je pratraumou, ktorá produkuje mýty. Čo so smrťou? V mýtoch sa hľadajú riešenia. Potrebujeme nádej, aby sme myšlienku smrti vydržali. „Prekračovanie smrti je možné jenom díky naději.“ Nádej je mnohoraká. Najjednoduchšou technikou je popretie smrti a vybudovanie akejsi viery v pokračovanie života. Mŕtvoľa nie je odpad: treba jej priznať status niečoho významného, dokonca rozhodujúceho pre pokračovanie. Príkladov je veľa: balzamovanie, obkladanie mŕtveho potrebnými vecami pre budúci život, konštrukcia obradov ľúbenia, spôsoby smútenia. Mytologicky fundované sú aj spomienky na mŕtveho: pripomenie si Všetkých svätých s kyticami a so sviečkami.

Ktorý život je pravý? Mytologické spracovania umožňujú pochopiť tento život za prípravný, skutočný je život v spásе a v zatratení. Fakt smrti je teda silnou pohnútkou pre teologické myšlienkové konštrukcie. Smrť je často akoby pieskovým jadierkom, ktoré dráždi predstavy pre tvorbu umelých artefaktov. Nielen smrť, ale aj jej prekonávanie. Umenie bez smrti

Davies sa ako teológ správa sympaticky neteologicky. Nevnučuje riešenia, píše o nich so vzácnou nestrannosťou. Píše o nich takmer ako entomológ o hmyze. To dáva textu presvedčivosť.

by bolo oveľa chudobnejšie. Smrť je pohnútkou prefabulácie rôzneho druhu. Vďaka smrti sa človek môže stať hrdinom, môže sa stať výstrahou (napríklad Judáš Iškariotský), smrť teda mnohých bezvýznamných človečiek urobí významnými. Sú aj prekliate smrti, bezcenné smrti, napríklad smrť popravených zločincov. Moderné časy sú kritické. Mytologické predstavy sa spochybňujú. Ale

mechanizmus nádeje pracuje neprestajne. Ak stratím vieru v osobnú nesmrteľnosť, môžem byť nesmrteľný ako súčasť kozmu, ako prísada vo všeobecnom zmysluplnom pohybe hmoty aj ducha. Ak sa spochybňuje teologické myslenie, vzniká spiritualita, ktorá je teologicky neutrálna. Aj ateista, panteista, materialista, skeptik môžu byť hlboko spirituálni. Aj ľudia, ktorí dávno stratili vieru v tradičné formy premáhania smrti, stvárnajú svoje obrady, svoje formy ľúbenia sa, ukladania ostatkov, smútenia. Obradnosť, ritualizácia sú, zdá sa, večné.

Autor sa ako teológ správa sympaticky neteologicky. Nevnučuje riešenia, píše o nich so vzácnou nestrannosťou. Píše o nich takmer ako entomológ o hmyze. To dáva textu presvedčivosť. Čo je v texte nesporne mytologické rezíduum, je NÁDEJ. Všetky formy prekonávania smrti zakladá nádej. Nádej je nevyhnutná podmienka spracovania smrti. Čo je nádej? Autor píše útlú, veľmi hustú knihu, plnú odvolaní sa na fakty. Ide takmer celkom o dejiny, o dosť chladnokrvné dejiny. Ale viera v nádej a v jej silu je bázu autorovho výkladu. Nedozvieme sa, odkiaľ nádej máme. Je nádej pud? Je Božím darom? Je stratégiou, ktorú sme si osvojili ako iné užitočné stratégie? Je akousi praštruktúrou duševného aparátu? Autor nenapísal otvorene, ale z ducha textu vyplýva: keby sme nemali nádej, boli by sme proti smrti bezbranní. Dokonca si ani nevieme predstaviť beznádejný život. Na nádeji sa zakladá KAŽDÁ viera, dokonca aj viera, že zajtra vyjde slnko, že zem sa nám neprepadne pod nohami. Z knihy možno spoznať veľa techník prekonávania smrti. Ktorú si čitateľ vyberie ako svoju? Poctivý autor mu neporadí: keby poradil, stratil by dôveryhodnosť. Je to azda príliš osobná poznámka: keď čitateľ knihu dočíta a domýšľa, premkne ho pascalovská hrôza.

Ivan Žucha

Klimatické zmeny – hlas biológa

- ▲ Tim Flannery
- ▲ **Měním podnebí. Minulost a budoucnost klimatických změn**
- ▲ Preklad Martin Seethaler
- ▲ Dokořán 2007
- ▲ 272 strán
- ▲ 525 Sk

Početné publikácie o zmenách a zme-ne klímy vydané v češtine obohatil v ro-ku 2007 Dokořán prekladom objemnej-šej knižky svetoznámeho austrálskeho biológa Tima Flanneryho The Weather Makers, vydanú v origináli v Melbourn-e v roku 2005. Považujem za veľmi prospešné, že sa český vydavateľ od-hodlal zverejniť toto dielo, lebo takýto pohľad na možné súvislosti a dôsledky klimatických zmien stále chýbal. Tim Flannery je zoológ, paleontológ, bio-lóg a v poslednom desaťročí sa veľmi aktívne zaoberá aj klimatickými zme-nami, pochopiteľne, najmä v súvislosti s dôsledkami na biosféru a ekosystémy. Tento vedec svetovej úrovne bol v roku 2005 ocenený ako Austrálsky humanis-ta roka a v januári 2007 ako Austrál-čan roka. Českému prekladu knižky iste prospela spolupráca s poprednou odborníčkou v meteorológii a klimato-lógii I. Nemešovou, ako aj s geológom a paleontológom R. Míkulášom.

Všetkým sme sa v Česku a na Sloven-sku od roku 1991 zaoberali problemati-kou klimatickej zmeny a jej možnými dôsledkami v rámci Národného klima-tického programu, nám tak trochu chý-bal biologický rozmer tohto fenoménu. Tu a tam sa síce objavili odborníci rie-šiaci čiastkové aspekty, no tak široko koncipovaný záber, ako má Tim Flan-nerý, u nás nebol možný.

Autor mal na napísanie tohto diela nepomerne lepšie podmienky ako naši biológovia najmä preto, lebo navštívil na dosť dlhý čas viaceré lokality na Zemi, ktoré sú z pohľadu ekosystémov najviac ohrozené príhlou klimatickou zmenou. Klimatológom je dobre zná-me, že prirodzene sa rozvíjajúci ekosys-tém je schopný reagovať veľmi zreteľne už na nepatrné zmeny klimatických podmienok. Pod pojmom zmeny tu

Predovšetkým odborníci z technic-kej sféry a ekonómovia často bagateli-zujú narušenie stability ekosystémov, keď dôjde z rozličných príčin k vyhy-nutiu alebo k introdukcii nejakého biologického druhu. Flannery v tejto knižke všestranne analyzuje a vysvet-luje takéto prípady, pričom nezabúda odlišiť prirodzené procesy v migrácii druhov a v zmenách ekosystémov od náhlych neprirodzených zmien vyvola-ných aktivitami človeka. Sme súčasťou prírodných systémov, či sa nám to páci alebo nie, preto je len otázkou času, kedy sa nám negatívny vplyv na naše prirodzené okolie nejako vypomstí.

Flannery začína dielo sedemstra-novým prológom, ktorý nazval Poma-lé precitnutie. Už v ňom naznačil, že všetko, o čom píše, dôverne pozná zo svojej vedeckej práce a zo svojich ex-pedícií do terénu. Je to veľký rozdiel oproti iným podobným spisovateľom, ktorí obvykle ponúkajú čitateľovi infor-mácie získané z druhej ruky a násled-ne literárne modifikované. Napriek to-mu uzatvára túto kapitolu skromným sľubom: „Na nasledujúcich stránkach sa pokúsím naznačiť, ako zmena klímy prebiehala v minulosti, ako sa bude vy-víjať v priebehu najbližších 100 rokov a čo s tým môžeme urobiť my. Ťažím pritom z práce tisícok svojich kolegov. Táto kniha je nutne neúplná, pretože veda prináša veľa nového doslova každý mesiac...“

V nasledujúcej kapitole Úloha ma-ky Zeme neobišiel populárny Love-lockov pojem Gaia, pričom ho chápe ako fakt, že sa Zem správa, akoby bo-la jedným živým organizmom. Aj keď pripúšťa, že Gaia si svojím vnútorným systémom adaptačných mechanizmov môže poradiť s množstvom náhlych problémov, nevelmi sa mu chce veriť, že aj s klimatickou zmenou vyvolanou aktivitami človeka to dopadne rovna-ko dobre. Má na to celý rad dôvodov, ktoré jeho citlivé oko už teraz dokáže v prírode spozorovať.

Ďalšie dve kapitoly nazval Veľký vzdušný oceán a Skleník z plynov. Tu mohol hneď na začiatku demonštro-vať, nakoľko zvládol aj jemu tak trochu odborne vzdialenú problematiku. Keď to porovnávam s inými spisovateľmi – „nemeteorológmi“, tak musím uznať, že vcelku veľmi úspešne. Pri farbistom výklade významu jednotlivých ply-nov v atmosfére sa dopustil azda len dvoch malých nepresností. Pri 25 °C má vzduch 3 percentá vodnej pary, ale iba v stave nasýtenia a pri 1-percent-nej koncentrácii CO₂ v atmosfére by sa asi nestabilizovala teplota v prízemnej vrstve na hodnote 100 °C, ale o niečo nižšej. Tiež by sa dalo polemizovať o tvrdení, že antropogénne podmieni-ná emisia fosílného uhlíka do atmosfé-ry vo forme CO₂ je zodpovedná za 80 percent globálneho otepľovania. Ja by som uvádzal maximálne 60 percent, pochybujem, že je to viac. Jeho zjed-nodúšená interpretácia uhlíkového cyklu na Zemi je veľmi elegantná a bez akejkoľvek chyby. Na malom priestore sa mu podarilo informovať prístupnou

sa prepóloval skokom (veľmi náhle) do nového stavu. Veľa biologických druhov pritom v minulosti vyhynulo, no základné podmienky pre život na Zemi zostali vždy zachované. Veľkých globálnych katastrof bolo však v po-slednej miliarde rokov asi len päť.

Nasledujú tri stručné kapitoly o do-terajšom vývoji klímy na Zemi. Keďže je táto knižka určená predovšetkým širokej čitateľskej obci, je možné ospravedlniť značné zjednodušenia výkladu, bez uvádzania dôkazov. In-formačná hodnota tohto textu je aj tak značná, lebo laik sa iba zriedka dostane k stručnej rekapitulácii klima-tických podmienok na Zemi bez opisu senzáčných klimatických katastrof. Poslednú kapitolu prvej časti nazval autor Vykopávanie mŕtvych. Začal ju peknou úvahou austrálskeho domo-rodca o opodstatnenosti využívania pokladov Zeme. Podľa neho to má zmysel, že je všetko na takom mieste,

Flannery nezabúda odlišiť prirodzené procesy v migrácii druhov a v zmenách ekosystémov od náhlych neprirodzených zmien vyvolaných aktivitami človeka.

ako je. Ak do Zeme zasahujeme naprí-klad tým, že z jej vnútra vyberáme veci a premiestňujeme ich inde, asi to nie je správne – je to niečo také ako vyko-pávanie mŕtvych. Lahko sa dá spočítať, že také poklady Zeme ako ropa a zem-ný plyn sú už takmer vyčerpané, a je celkom možné, že nám to budú naši potomkovia vyčítať najmä preto, lebo sme ich využili krajne nehospodárne. Ide o suroviny, ktoré sa vytvorili počas desiatok miliónov rokov za podmienok zhody viacerých náhod, a je isté, že sa už neobnovia v najbližších miliónoch rokov.

V druhej časti knižky sa snažil Fan-nerý v siedmich krátkych kapitolách pútať, ale stručne uviesť jednak au-tentické príklady ohrozenia biologic-kých druhov v dôsledku aktivít člove-ka, ale aj konkrétne negatívne dôsled-ky prebiehajúcich zmien klímy. Mnohí si povedia, že biologické druhy hynuli aj predtým, dokonca pri globálnych katastrofách aj oveľa rýchlejšie. Pod-la môjho názoru sa práve v tejto časti ukázala vedecká zdatnosť autora, lebo dokazuje, že veľká väčšina týchto dru-hov hynie teraz úplne zbytočne. Navy-še sa môže stať, že to bude práve člo-vek, ktorý na to väčšmi doplatí, lebo sa všetci navzájom potrebujeme – teraz je totiž Zem v takej fáze stavu. Jednotlivé kapitoly nazval Rozpadajúca sa Zem,

Nebezpečenstvo číha na póloch, 2050: Veľký pahýľový útes, Zlatá ropucha va-ruje, Tekuté zlato: Zmeny v dažďových zrážkach, Energetická cibuľová šupka a Rozkážeme vetru a dažďu. Každá kapitola je venovaná samostatnej oblasti na Zemi, piata sa dotýka aj problému vodných zdrojov v aridných oblastiach, šiesta nebezpečnému rastu intenzity búrok a tropických cyklón a siedma ľadovcom a zvyšovaniu hla-diny svetového oceánu, podrobnosti nechám na čitateľa.

Tretiu časť nazval autor Umenie predvídať a venuje sa v nej scenárom budúcej klímy vrátane možných dô-sledkov. Prvú kapitolu začal históriou atmosférických modelov predpovede počasia a skončil regionálnymi klima-tickými modelmi. V takejto literatúre sa iba zriedka podarí autorom vystih-núť rozdiel medzi modelmi predpo-vedajúcimi počasie na niekoľko dní a modelmi, ktorých výstupmi sú sce-

náre budúceho vývoja klímy na sto ro-kov dopredu. Flannerymu sa to poda-rilo celkom úspešne, predpokladám, že aj menej zbehlý čitateľ bude mať po prečítaní textu o tom jasnú predstavu. Ďalej nasledujú krátke kapitoly: Naša zodpovednosť a blížiace sa veľké ne-bezpečenstvo, Zrovať hory so zemou, Nemajú kam ísť, V hĺbinách sa varí vo-da, Balíček čiernych Petrov a Odídeme z civilizácie s nárekom. Každá z týchto kapitol je opäť venovaná nejakému re-giónu a nejakým problémom s klima-tickou zmenou, ibaže ako scenár do budúcich desaťročí. Na tomto mieste by určite našli skeptici globálneho otepľovania a jeho dôsledkov nejaké slabšie miesta. Berme to tak, že Flan-nerý sa snaží ako skúsený biológ od-hadnúť možné dôsledky klimatickej zmeny, pričom je z textu zrejmé, že minimalizuje svoje pohnútky vykresliť budúcnosť katastroficky. Pochopiteľ-ne, všimol som si aj jeho vedľajšie vy-svetľovanie fyzikálnych a chemických procesov v oceánoch a v atmosfére. Zvlášť možné zmeny v štruktúre oceá-nického prúdenia sa mu podarilo vy-kresliť veľmi pôsobivo a vcelku vecne správne. Poslednú kapitolu tejto časti však uzatvára veľmi desivým apelom: „Už niekoľko desiatok rokov vieme, že sme pre 21. storočím vytvorili zmeny klímy, ktoré sa svojím rozsahom подо-

bajú zmenám na konci poslednej doby ľadovej – len sú dnes 30-krát rýchlej-šie... A preto je len ťažko pochopiteľná naša zaslepenosť, jedine azda, že sa hanbíme pozrieť tejto hrôze do tvá-re a povedať: To je naše dielo.“ Aj tak považujem túto časť za veľmi cennú aj z odbornej stránky. Málokde sa mô-žeme dočítať o možných dôsledkoch zmeny klímy v kombinácii príkladov impaktov biologických a väčšiny iných. Aj v správach IPCC sa obvykle analyzu-jú jednotlivé impakty samostatne.

Štvrtú časť nazval autor príznacne Človek v skleníku. Nemohol použiť lep-ší úvod, ako zdokumentovať problémy s tzv. freónmi a ozónovou vrstvou po roku 1955 až po ratifikáciu Montreal-ského protokolu v roku 1987. Aj v to-mto prípade sa objavil rad posmešných článkov vo vplyvných denníkoch a ča-sopisoch. Mnohé významné osobnosti vedy a priemyslu obviňovali vedcov zo zbytočného plytvania prostriedkov, pretože „freóny“ tvorili súčasť silného priemyslu a obchodu. Aká je to prí-značná paralela s odporom ku Kjótske-mu protokolu! Nakoniec sa ukázalo, že ľudstvo zastavilo (alebo silne obme-dzilo) emisiu „freónov“ skutočne tesne pred hodinou dvanástou. Prečítal som aj knižku Modrá, nikoli zelená plané-ta od V. Klause a musím potvrdiť, že argumenty o zbytočnosti opatrení na redukcii emisie skleníkových plynov do atmosféry sa veľmi podobajú tým z obdobia pred rokom 1990 v prípade „freónov“. Treba však priznať, že probl-ém deštrukcie stratosférickej ozónovej vrstvy bol predsa len z vedeckého hľa-diska jednoduchší a možné dôsledky zrozumiteľnejšie aj pre politikov. V súčasnosti sa publikuje množstvo zdan-livo odborných alebo vedeckých prác o klimatickej zmene, v ktorých je veľa elementárnych odborných nepresnos-tí až zámerných manipulácií s faktmi (knihu V. Klause nevynímajúc). Z to-ho v podstate vychádza aj ďalší text vo Flanneryho diele. Poslednú, piatu časť nazval Riešenia a nechávam iba na čitateľoch tejto skutočne pozoruhodnej publikácie, aby si urobili názor tak na autora, ako aj na problém kli-matickej zmeny ako taký. Záverom iba jeden citát z konca poslednej kapitoly: „... naša generácia je predurčená na to, aby žila v tej najúchvatnejšej dobe, pretože tvorcami počasia sme teraz my sami, a budúcnosť biodiverzity aj civi-lizácie spočíva v našich rukách. Pokiaľ ide o mňa, urobil som všetko, čo som mohol, aby som spísal návod na obslu-hu termostatu planéty Zem. Teraz je to na vás.“

Milan Lapin

Pavel Rovniak, Viareggio, 2006

Predovšetkým odborníci z technickej sféry a ekonómovia často bagatelizujú narušenie stability ekosystémov, keď dôjde z rozličných príčin k vyhynutiu alebo k introdukcii nejakého biologického druhu.

však rozumieme trend alebo odchýlky najmenej 30-ročných klzavých prieme-rov rozhodujúcich klimatických prvkov, najmä teploty vzduchu a atmosféric-kých zrážok. Môžeme to pozorovať aj porovnávaním rozličných klimatických okrskov v teréne, kde vidieť odchýlky už pri zmene dlhodobého ročného prie-meru teploty vzduchu o 0,1 °C. Preja-vuje sa to predovšetkým v nástupe tzv. fenofáz rastlín a v detailoch druhového zloženia ekosystémov, aj vo vzdialenos-ti niekoľko sto metrov.

formou čitateľa o faktoch, ktoré by inak musel loviť z niekoľko stostrano-vej odbornej publikácie.

V kapitole Veľkí vedci a cibuľová šupka začína autor rozsiahlu polemi-ku o adekvátnosti a význame zásahov človeka do zraniteľného klimatického systému Zeme a životného prostredia. Uvádza príklady z minulosti, mená a výsledky významných vedcov. Ka-pitolu uzatvára známym zistením, že na mimoriadne podnety reagoval kli-matický systém Zeme niekedy tak, že

Kto si dá koláč Virginie Woolfovej?

Londýnsky fotograf Mark Crick vo svojom knižnom debute, nazvanom Kafkova polievka, spojil kulinárske, literárne a výtvarné umenie do jedinečnej kombinácie. Predstavivosť autorovi nechýba ani v jednom zo štrnástich receptov, ktoré napísal vo forme paródií na texty klasických autorov a ktoré sa dajú čítať aj ako krátke poviedky. Crickove recepty nie sú len literárnym pastišom porovnateľným s Vieweghovými Nápadmi laskavého čtenáře. Každá z poviedok sa totiž začína zoznamom surovín, a tak rizoto s hubami à la John Steinbeck alebo čokoládovú tortu Irvina Welsha dokáže pripraviť aj človek, ktorý sa v kuchyni bežne nezdržiava.

- ▲ Mark Crick
- ▲ **Kafka's Soup.**
- A Complete History of World Literature in 14 Recipes**
- ▲ Harcourt 2006
- ▲ 98 strán
- ▲ 8,70 Euro

Mal som jahňacie stehno a nemal som páru Jahňa s kôprovou omáčkou môže byť celkom ostré, ak ho varí Raymond Chandler s pohárom whiskey a cigaretou v ruke. Dohadzovanie vhodných ingrediencií so správnym, hoci hneď aj aristokratickým, pôvodom môže byť veľmi komplikované, najmä keď praženicu pripravujú v tomto umení zbehlé hrdinky od Jane Austenovej. Svojským dôkazom toho, že byt pána K. bol vybavený kuchyňou a dokonca aj chladničkou, je jeho recept na japonskú polievku miso. Začína sa kafkovským zistením, že ak si člo-

vek nedá pozor, môžu sa mu prihodiť zvláštne veci. V tomto prípade však ide „len“ o pohľad do prázdnej chladničky a existenciálnu neistotu pokiaľ ide o pravú identitu a zámer (ne)pozvaných hostí. Príbeh otca Antonia del Sacrament del Altar Castaneda, ktorý so svojou domácou pripravuje podľa posledného priania odsúdeného Fidela Agosta Santiaga kohúta na víne, nemôže patriť inam ako do Maconda. Odloženie popravy kvôli marinovaniu bojového kohúta El Jaguarcita by prešlo pravdepodobne len u kolumbijského mága Márqueza.

Poctou Homérovi je fenkata – dusený králik, ktorého červeným vínom, olivovým olejom a paradajkami v rámci prestávky v bojení dochucujú Odyseus, Achilles, Agamemnon a Nestor za výraznej pomoci bohyne Atény. Záverom je veršovaný recept na cibuľový „koláč“ Geoffreyho Chaucera, v ktorom sú podľa vzoru Cantenburských poviedok vymenovaní všetci predchádzajúci rečníci. Medzi nimi v tomto prípade dvojveršie patrí dlhonošej žene z Bloomsbury, majstrovi Grahamovi či úradníkovi z Prahy, ktorému host' dobrosrdečne radí, aby odložil svoje knihy, keďže nie je čas na Ovídia a tieto príbehy sú určené kuchárovi.

Schieleho kurčatá drsné reči neznesú Crick si vzal na zodpovednosť aj grafickú stránku svojho experimentu a každú z poviedok doplnil, ako inak, paródiami na obrazy, fotografie a kresby, napríklad od Salvatora Dalího, Henriho Matissa alebo Egona Schieleho. Notoricky známa Warholova plechovka Campellovej polievky s fotografiou Franza Kafku na etikete je titulnou ilustráciou, ktorá knihe prepožičala názov. Autor nenechal nič

na náhodu a na obálku napísal hodnotenia niektorých jej slávnych „recenzentov“. Marcel Proust sa vyjadril, že

Notoricky známa Warholova plechovka Campellovej polievky s fotografiou Franza Kafku na etikete je titulnou ilustráciou, ktorá knihe prepožičala názov. Autor nenechal nič na náhodu a na obálku napísal hodnotenia niektorých jej slávnych „recenzentov“. Marcel Proust sa vyjadril, že je „okrídlená“ a Kafka ju definoval ako „nestráviteľnú“.

je „okrídlená“ a Kafka ju definoval ako „nestráviteľnú“. Kafkova polievka bola preložená do 23 jazykov a v mnohých krajinách

sa stala bestsellerom. V nemeckom vydaní medzi recepty pribudla placka – rōsti à la Thomas Mann a do talianskeho autor pridal námornícke mušle Itala Calvina. Nemecké vydavateľstvo uviedlo knihu na trh verejným čítaním a podávaním jedál, ako inak, pripravených podľa receptov z tejto príručky pre sčítaného kuchára.

Pravdepodobne najväčší úspech mala Crickova „kuchárka“ vo Francúzsku. V marci tohto roku, krátko po vydaní francúzskeho prekladu, sa

literárnymi paródiami nechal inšpirovať divadelný režisér Brice Cauvin. V parížskom divadle Théâtre de l'Atelier uviedol sériu minihier – niektoré

Dorota Sadovská, Odkazy zrkadlu, 2007

O živote (pod) psa

Hovorí sa, že horšie ako jedna kniha o psoch môžu byť už len dve knihy o psoch. Malý konverzačný lexikón pre psov však nie je ďalšia z radu kníh určených (budúcim) majiteľom štvornohých priateľov. Neposkytuje ani detailný opis a charakteristiky povahy a úrovne inteligencie. Dokonca ani astrologické predpovede budúcnosti a osudu jednotlivých psov.

- ▲ Juli Zeh, David Finck
- ▲ **Kleines Konversationslexikon für Haushunde**
- ▲ btb 2007
- ▲ 198 strán
- ▲ 8,50 Euro

V súčasnosti veľmi populárna nemec-ká spisovateľka Juli Zeh už z literár-ných žánrov vyskúšala okrem poézie

takmer všetky. Nedá sa povedať, že neúspešne. Pôvodným povoláním právnička špecializujúca sa na medzinárodné právo a európsku integráciu hneď za svoj prvý román Orli a anje-lí (česky 2004) dostala v roku 2001 v Nemecku päť literárnych cien, medzi nimi aj prestížnu Deutscher Bücher Preis. Nasledovalo vydanie cestopisu o putovaní po Bosne a Hercegovine, nazvaného Ticho je hluk, a zbierky poviedok bosnianskych mladých autorov Pes beží republikou, na ktorej pracovala ako editorka. Koncom leta 2004 boli mladí Nemci posadnutí čítaním jej druhého románu Hráčsky inštinkt (česky 2006). Okrem toho Juli Zeh knižne vydala aj eseje, v ktorých sa venuje, ako inak, medzinárodnej politike, právu, demokracii a situácii na Balkáne.

Čítanosť, ceny a v konečnom dôsledku aj popularitu za hranicami Nemecka si Juli Zeh získala aktuálnymi témami, netradičnými, miestami až radikálnymi, no jasne formulovanými názormi na súčasnú politickú situáciu a spôsobom, akým spája klasickú filozofiu a pohľady na históriu so súčasnosťou. Hoci niekedy jej „konšpiračné“ rozuzlenia môžu pôsobiť až lacno, Juli Zeh sa vždy dokáže oprieť o silný

príbeh a premyslený kontext, ktoré prekryjú prípadnú nelogickosť niektorých jej tvrdení.

Po esejach, poviedkach a románoch prišiel čas na experiment, ktorým je Malý konverzačný lexikón pre psov. Autorom abecedne zoradených hesiel je Othello, spisovateľkin pes, ktorý s ňou strávil niekoľko semestrov v prednáškových sálach na univerzi-

Život takého domáceho psa sa netočí len okolo žrádla a spania. Hoci slov súvisiacich s jedlom je tu príliš veľa na to, aby bolo uvedené tvrdenie dostatočne presvedčivé. Kniha by sa mohla volať aj Malý konzervačný lexikón, už len vďaka frekvencii, s ktorou sa v nej objavuje slovo konzerva.

tách v Passau a Lipsku a precestoval Balkán. Po takýchto skúsenostiach a s menom, ktoré dostal podľa Shakespearovho hrdinu povestného svojím skeptickým pohľadom na svet, sa údajne Othello sám rozhodol hodnotiť realie svojho každodenného života. V úvode vysvetľuje svoju teóriu porozumenia a harmonického spolunažívania psa a človeka, ktoré spočívajú

z textov herci čítali ako príbehy, iné spievali a recept na toast od Harolda Pintera, ktorý mal formu jednoaktovky, žiadnu úpravu nepotreboval. Irène Jacob si zahrala nevinné dievča, ktoré sa k receptu na plnené kurčatá dostalo za veľmi krutých okolností a celú ich prípravu odsledovalo z tmavej komory, do ktorej ju s pochybnými či priam sadistickými úmyslami zavrel meštiackou morálkou a pokrytectvom zruinovaný mestský sudca. Recept aj príbeh s neodmysliteľnou úvodnou esejou o gastronómii a význame dobrého jedla sú poctou štýlu markíza de Sade.

Sartre vyčistí sífón Mark Crick v rozhovore pre britský Independent priznal, že plánuje napísať pokračovanie literárnych receptov, ktoré by malo vyjsť v novembri. Určite v ňom nebudú chýbať recepty z pera Julia Caesara, Charlesa Dickensa či Milana Kunderu. Crick by nerád obišiel Dostojevského a Sartra, ktorému však musí nájsť kuchynskú prácu, ktorá by bola znechucujúca aspoň ako čistenie výlevky.

Dovtedy sa kuchári môžu inšpirovať Kafkovou polievkou, z ktorej najkrajším receptom a na leto najvhodnejším jedlom je tiramisu s kvapkou amaretta, ktoré musí chutiť zázračne, keď vďaka nemu aj Proust našiel stratený čas.

Aňa Ostrihoňová

v odhalení pravého významu niekoľkých kľúčových slov. Strategická informácia (pre psov samozrejme) spočíva v zistení, že pes rozprávať nebude, keďže by mu to výrazne skomplikovalo život. Jeho majiteľ by ho mohol poveriť napríklad vybavovaním telefónátov, nákupov alebo by mu dokonca našiel prácu.

Život takého domáceho psa sa netočí len okolo žrádla a spania. Hoci slov súvisiacich s jedlom je tu príliš veľa na to, aby bolo uvedené tvrdenie dostatočne presvedčivé. Kniha by sa mohla volať aj Malý konzervačný lexikón, už len vďaka frekvencii, s ktorou sa v nej objavuje slovo konzerva. Z iných

port – príkaz, ktorý je bezvýznamným pokusom majiteľa pozdvihnúť kultúrnu úroveň svojho miláčika, keďže väčšina psov latinčine nerozumie. K všeobecnému prehľadu každého psa patrí znalosť takých mien, ako je Charles Darwin, Konrad Lorenz a samozrejme meno zaslúžilého milovníka tohto živočíšneho druhu Ivana Petroviča Pavlova.

V lexikóne nechýba kategorizácia mačiek, definícia pojmov budhizmus, ego (ktoré je tiež náboženstvom) či kvantová fyzika, ktorá je pre Othella či skôr jeho majiteľku z nevysvetliteľných príčin veľmi dôležitá. Niektoré heslá sú doplnené fotografiami Davida Fincka, na ktorých abstraktné pojmy „hlavný hrdina“ tejto knihy veľmi náorne vysvetľuje. Nie všetky vysvetlenia majú klasickú slovníkovú formu. Heslo dialóg by sa asi nezaobišlo bez konkrétnych príkladov, podobne ako komentáre k slávnym psom ako Idefix, Pluto alebo Snoopy bez miksu. Informácia, že psi nerozumejú irónii, je jednou z najdôležitejších pre ich majiteľov. Zaujímavé, že Othello sa jej ako „autor“ málokedy vyhne, a to je asi základný problém tohto psieho experimentu. Názory Juli Zeh sú totiž niekedy až príliš ľudské.

Napriek tomu, že Malý konverzačný lexikón pre psov je miestami celkom zábavným čítaním, chýba mu pointa a čitateľ sa zase raz nedozvie, kde je pes zakopaný.

Aňa Ostrihoňová

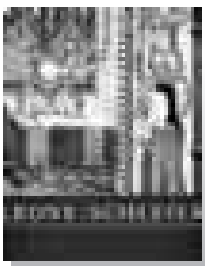
Sv. Alžbeta Európska

- ▲ Dieter Blume, Matthias Werner (ed.)
- ▲ **Elisabeth von Thüringen – eine europäische Heilige. Katalog**
- ▲ Imhof Verlag Petersberg 2007
- ▲ 40 Euro

- ▲ Dieter Blume, Matthias Werner (ed.)
- ▲ **Elisabeth von Thüringen – eine europäische Heilige. Aufsätze**
- ▲ Imhof Verlag Petersberg 2007
- ▲ 624 strán
- ▲ 50 Euro

- ▲ Jutta Frings, Jan Gerchow (ed.)
- ▲ **Krone und Schleier. Kunst aus mittelalterlichen Frauenklöstern**
- ▲ Hirmer Verlag 2005
- ▲ 584 strán
- ▲ 45 Euro

V roku 1207 sa v Bratislave narodila Alžbeta Uhorská, dcéra uhorského kráľa z rodu Arpádovcov Ondreja II. a kráľovnej Gertrúdy z franského rodu Andechs-Meranien. Na rozdiel od jej slovenského rodiska, kde v tejto sezóne udalosť rezonuje len v katolíckych kruhoch, nemecké mesto Eisenach si na stredovekom hrade Wartburg – jej niekdajšom sídle – pripomína 800. narodeniny jednej z najvplyvnejších postáv stredovekej hagiografie naozaj veľkolepou výstavou Alžbeta Durínska – európska svätica.

I veru, tento euro-optimistický titul môže kdekoho odradiť, zvlášť v nástupníckych krajinách niekdajšieho uhorského kráľovstva; i Maďari i Slováci by napokon našli dostatok dôvodov, zvlášť keď sa môžu sporiť aj navzájom – nuž; kto sa nechá, sám si je na vine... Aj po 19. novembri, keď má byť výstava ukončená, však po nej ostanú dva gigantické zväzky: katalóg vystavených exponátov a zborník esejí z interdisciplinárnej konferencie usporiadanej v Eisenachu už pred rokom.

Okrem okružného jubilea, ktoré je už samo osebe dostatočnou príležitosťou na výstavný a knižný projekt, sa pod intenzívny záujem o odkaz sv. Alžbety určite podpísala kulminácia pozornosti dejepisu umenia a všeobecnej histórie venovaná ženským postavám stredoveku. Vo svojich zárodkoch v 80. rokoch minulého storočia bola síce iniciovaná feministickým výskumom, odvtedy však tak v oblasti náboženskej histórie, ako aj dejín šlachty či kráľovských elít boli napísané už desiatky metodicky rozmanitých prác.

Popri politických úlohách kráľovien sa zaoberali špecifikami tzv. ženskej zbožnosti a aktivitou niektorých osobností stredovekej mystiky, hudby alebo literatúry. Tieto knihy ich neraz štylizovali do podoby hrdiniek gotickej doby, bojujúcich s myzogýnnym prostredím (napr. Hildegard z Bingenu a Brigita Švédska) – a to s postupom času až do podoby porovnateľnej s moderným „ženským hnutím“. Bolo teda len otázkou času, kedy sa tento akademický trend prejaví aj v kníhkupeckom oddelení „fiction“. Napínavý pseudohistorický román Donny W. Cross Pápežka Johana (Joan the Popess, 1996), zďaleka nie jediný, je tak jeho esenciou, zároveň aj katalyzátorom ďalšej popularizácie. Ide v ňom o oživenie legendy (pochádzajúcej, mimochodom, z 13. storočia), ktorej stredobodom je žena na pápežskom stolci, samozrejme v preoblečení za muža, odhalená – ako inak – za dramatických okolností pápežskej procesie, zomierajúc v pôrodných bolestiach.

Našťastie, v univerzitnom prostredí tento trend pretrval aj bez košatej fantázie beletristiek, a to nielen v „gender“ projektoch, tak efektívne využívajúcich grantové schémy rozličných nadácií. Cestu k náročnejšiemu laickému čitateľovi (a divákovi) si prerúbal cez históriu umenia: vo výstavnej dramaturgii nemeckých múzeí. Po niekoľkých menších projektoch sa tak stalo najneskôr v roku 2005, keď v Bonne a v Essene s veľkým úspechom usporiadali dvojvýstavu Koruna a rúško. Umenie zo stredovekých ženských kláštorov. Definitívne zúčtovala s mýtom, že najvyššou metou každodenného života kláštorných sestier bola pokorná modlitba a v „umeleckom remese“ sem-tam nejaká naivná výšivka na zahnanie dlhej chvíle medzi modlitbami. Výsledky tejto výstavy ostali zaznamenané vo vedecky fundovanom katalógu, a tak aj univerzitný dejepis umenia dostal spätný impulz a relatívne novú bázu. Spochívá nielen v bohatstve nanovo zhromaždeného materiálu (obe expozície obsahovali bezmála 500 autentických exponátov!), ale v prvom rade v metódach jeho interpretácie. Predmetom samostatnej štúdie je napr. aj kritická reflexia vedeckého záujmu 20. storočia o problematiku „stredovekej ženy“ (Jan Gerchow a Susan Marti).

V knihe už na prvý pohľad vynikne kvalita artefaktov určených pre dámske konventy. Naznačuje nielen suverénnu orientáciu v dobovom umeleckom prostredí, ale vzhľadom na programy iluminovaných rukopisov alebo oltárnych súborov aj vysoké intelektuálne ambície kláštorných predstavených a neraz aj rádových sestier. Neprekvapuje to už preto, lebo mnohé z nich pochádzali zo šľachtických kruhov a do klauzúry prišli s už relatívne vysokým vzdelaním vrátane obligatórnej latinčiny slovom i písmom. Dokumentujú to napr. glosované (komentované) liturgické knihy alebo zostavy kláštorných knižníc s dielami antických autorov a cirkevných otcov. Neskôr potom fascinujúce iluminované kódexy, vytvorené buď na objednávku popredných kláštorných autorít (napr. Pasionál opátky Konventu sv. Juraja v Prahe, Kunhuty – pred 1320), alebo ilustrujúce legendy práve kanonizovaných lokálnych svätíc (tzv. Hedvigin kódex – 1353). Ženské kláštory však mali veľký vplyv aj na rozširovanie populárnych ikonografických tém, či už to boli sochárske skupiny Krista s jeho obľúbeným učením sv. Jánom, Ježiša – dieťaťa v podobe samostatnej figúry, ktorá sa vkladala do kolisky, alebo špecifickej témy príhovoru Krista a Márie pred Bohom (tzv. Intercessia) či sv. Anny vyučujúcej malú Máriu. K dobovej intelektuálnej elite patrili mnohé opátky udržiavajúce čulú korešpondenciu s Rímskou kúriou a jej teológmi, ale aj s univerzitami. V neposlednom rade sa toto prostredie, typické kombináciou intelektuálnej meditácie spojennej s praktickým úsilím

o pomoc chudobným a chorým od 13. storočia staralo aj o rozširovanie kultu sv. Alžbety. V jej osude akoby boli koncentrované všetky cnosti i úskalia ženského ideálu vrcholného a neskorého stredoveku.

Alžbeta sama pritom svojím pôsobením „len“ dôsledne nadväzovala na vtedy aktuálny príklad chudoby, totiž odkaz sv. Františka a jeho práve založenej rehole (hoci bola len terciánkou rádu). Okrem Alžbety a Kláry z Assisi bolo nasledovanie Kristovej chudoby prostredníctvom františkánskej rehole prítlačlivé aj pre spomenutú Hedvigu Sliezsku či Anežku Českú; v tomto ohľade sa teda už v ranom štádiu rozvoja mendikantského hnutia dá hovoriť o vytváraní určitého sociálno-náboženského modelu pre ženskú časť spoločnosti.

Okrem iného je to práve neuveriteľne mladý vek a priebeh jej života (od kráľovskej dcéry – k „matke chudobných“) v kombinácii s dôslednou realizáciou dobových ideálov, čím sv. Alžbeta stihla po sebe zanechať nezmazateľnú stopu.

Po dynasticky podmienených zásnubách (v pre nás dnes neuveriteľnom veku 3 či 4 rokov) a vydaji za durínske knieža Ludovíta v štrnástich, Alžbeta Durínska v krátkom čase za sebou porodila 4 deti, to posledné už ako vdova (Ludovít zomrel na križiackej výprave v Otrante v septembri 1227). Kým toto obdobie jej života bolo poznamenané manželskou oddanosťou a starostlivosťou o malé deti, bezprostredne po odchode z Wartburgu, vlastne jej vyhnaní po smrti sídelného grófa, sa v Alžbete oživil náboženská pokora, ktorou sa vyznačovala už v detstve, a stáva sa z nej zanietená nasledovníčka ideálu chudoby s jasnou misiou pomoci v núdzi. Pre dcéru uhorskej kráľovskej rodiny a vdovu po krajinskom grófovi to znamenalo – dokonca i v dobovom náboženskom kontexte, kde mal ideál ďaleko od skutočnosti – prelomenie hneď niekoľkých tabu. Založenie špitála v Marburgu nasledovalo v pomerne krátkom čase po celom európskom kontinente niekoľko podobných fundácií. S trochou historiografickej licencie sa dá povedať, že práve tu vznikla myšlienka moderného princípu sociálnej solidarity, hoci aj bola teologicky opodstatnená biblickým motívom skutkov milosrdenstva (Mt; 25, 34). Stredoveké špitály totiž zďaleka neboli ustanovizne porovnateľné s dnešnými nemocnicami, lež boli omnoho viac strediskami pomoci chudobe a bezdomovcom, ktorých už vtedy veľké európske mestá produkovali stovky až tisíce, ako aj starým ľuďom, ktorí sa o seba neboli schopní postarať a niekedy si svoje miesta v nich akoby „predkupovali“ štedrými donáciami. Boli teda skôr porovnateľné s dnešnými inštitúciami na pomedzí sirotincov, domovov dôchodcov a hospicov. Takáto misia priťahovala, samozrejme, pozornosť kronikárov a dobových literátov. Len v stredoveku bolo zostavených viac než sto textov, legiend, básní a hymnov. Prvým bol kazateľ Konrád z Marburgu, ktorého „Summa Vitae“ poslúžila pápežským komisárom v procese svätorečenia. Azda najvplyvnejším autorom jej biografie však dodnes ostáva Dietrich z Apolda, erfurtský dominikán, ktorý na sklonku 13. storočia zostavil z historického, hagiografického i literárneho hľadiska zásadný text, o ktorý sa ešte storočia po ňom opierali teológovia a umelci pri interpretácii výjavov z jej legendy.

Po Alžbetinej smrti (1231) Rímska kúria neotálala s jej svätorečením; prišlo k nemu v rekordnom čase štyroch rokov. Okrem iného to znamenalo, že svätou sa stala doslova pred očami svojich súčaníkov, čo jej postave len pridalo na vierohodnosti i do budúcnosti.

Tento komplikovaný právno-teologický proces výstava a katalóg dokumentujú prominentnými exponátmi, napr. originálmi kanonizačných listín z roku 1235, ako aj protokolmi výpovedí svedkýň v procese jej kanonizácie. Vo výtvarnom umení sa takmer bezprostredne po nej pozornosť sústredila na vitráže okien moderného gotického kostola v Alžbetinom pôsobisku, v Marburgu, založeného na jej počesť. Hneď po svätorečení bol objednaný tiež honosný relikviár uchováajúci pozostatky sv. Alžbety. Dielo vo forme truhlice, kombináciou svojich rozmanitých častí predváža nielen „top“ vtedajšej zlatníckej technológie, ale aj náročný program výjavov z Alžbetinho života na veku truhlice, zámerne ich paralelizujúc s Kristom a apoštolmi po jej stranách.

Okrem iného je to práve neuveriteľne mladý vek a priebeh jej života (od kráľovskej dcéry – k „matke chudobných“) v kombinácii s dôslednou realizáciou dobových ideálov, čím sv. Alžbeta stihla po sebe zanechať nezmazateľnú stopu. Tá ju už v ranom novo-

princezná rafinovane čerpala nosnú dávku svojho „public image“. Na silné motívy bohatá biografia sv. Alžbety má napokon zásluhu aj na takom detaile, že i prejavy nemeckých a maďarských politikov na otvorení výstavy na Wartburgu boli plné pokory, vecnosti a historickej reflexie, v našich podmienkach takmer nepredstaviteľnej.

Je síce pravda, že jubileum svojej rodáčky si Bratislava nijako nepripomína – ak, pravda, necháme bokom jednu sochu, totiž onen nekonečne historizujúci gýč už pred niekoľkými rokmi nainštalovaný na východnej terase Bratislavského hradu. A predsa len, zásluhou Košíc patrí pamiatkam na Slovensku – tentoraz tým autentickým – v spomínaných publikáciách zanezanbateľné miesto. Ani na nemeckom území, nieto v centrálnom Uhorsku totiž kult sv. Alžbety Durínskej nedosiahol na sklonku stredoveku také rozmery, ako sa to zhodou historických a náboženských okolností udialo v Košiciach v poslednej tretine 15. storočia. Maliarsky cyklus alžbetínskej legendy v 12 scénach na kridlách hlavného oltára v Dóme sv. Alžbety, snáď donácia samého kráľa Mateja Korvína, predstavuje spolu s ďalšími cyklami retábula (spolu 48 scén!) stredoeurópsky vrchol gotickej vizuálnej dramaturgie. Sochy v skriní oltára vrátane titulárnej svätice patria zase medzi to najkvalitnejšie, čo sa z európskeho neskorogotického sochárstva na našom území podarilo zachovať. S tým súvisiace texty v katalógu i zborníku (Gyöngyi Török, Ivan Gerát, Juraj Šedivý a Dieter Blume) však akcentujú aj lokálnu kontinuitu, ktorú kult sv. Alžbety v Košiciach zaznamenal – od založenia farského kostola, cez pečať mesta až po regionálnu recepciu košického maliarstva v oltárnych dielach východného Slovenska (Bardejov, Radačov, Jánovce, Arnutovce).

Sv. Alžbeta Uhorská – či Durínska – vo svojom krátkom živote, ale o to dlhšej tradícii náboženskej aj laickej úcty, skrýva nejedno dôležité posolstvo. A to zďaleka nielen pre historikov, teológov alebo aktivistov cirkevného „multi-kulti“ ekumenizmu.

Dušan Buran

Sv. Alžbeta ošetruje chorých. Tabuľa z Hlavného oltára sv. Alžbety. Košice, okolo 1477. Foto Archív SNG – Alexander Jiroušek

Pellier a ten druhý

do kuchyne. Zo zvyškov neumytého riadu vytiahol popolník a opláchol ho. Pozorne sledoval prúd tečúcej vody. Ako vždy, aj teraz dbal na to, aby si nenamočil prsty. „Len pokojne, pokojne,“ hovoril si. „Čím jednoduchšia činnosť, tým väčšie uvoľnenie prináša,“ opakoval si životné pravidlo. Popolník dôkladne utieral. Neznášal, keď sa cigaretový popol lepil na vlhké dno. Neutretý popolník znamenal neúctu k pôžitku. K tomu jedinému, čo Pelliera prinútilo každý deň vstať z postele.

Sadol si do kresla a zapálil vytúženú cigaretu. Začal v hlave rekonštruovať dnešný deň.

Bolo presne deväť hodín, keď vyšiel von z budovy. Áno, určite muselo byť deväť, lebo o tomto čase sa vždy prechádzal po meste. Mal rád ruch ulice, keď sa ľudia ponáhľajú do práce a nevšímajú si okolitý svet. Čítajú noviny, narychlo pijú kávu, jedia croissant a sladké koláče alebo v chôdzi vybavujú telefonáty, ktoré im určia priebeh dňa. Ráno je egoistické, každý ho najradšej trávi sám so sebou.

Ak si aj ľudia ráno vymenia nejaké pohľady, ide o náhodu, ktorú na chvíľu zariadil vesmír, premýšľal Pellier. Bol uvoľnený, ruky mal vo vreckách džínsov. Dal si dole šiltovku, riedke plavé vlasy mu rozfúkaval vietor. Vdychoval vôňu stromov a trávy. Pozrel tým smerom, odkiaľ prichádzala – a hneď to aj oľutoval. „Vo všetkých verejných parkoch by mali výbeh psov zakázať,“ zahundral. „Za chvíľu nás tu všetkých zaplavia psie hovná.“

Mrzutý pokračoval ďalej, do čínskej štvrte. Dostal chuť na vyprázaný ananás v mede. Vedel, že ho majú v bistre naproti.

„Dobrý deň,“ pozdravil, keď vošiel do predajne.

„Doblý deň,“ odpovedal mu nízky, šikmooký predavač.

„Vyprázaný ananás v mede,“ vyhrkol Pellier. Pohrúžený do vlastných myšlienok si nevšimol, či je okrem neho niekto v obchode. Prebrala ho až predavačova odpoveď.

„Plepáčte, ananás nemáme,“ ospravedlňoval sa Číňan a bezmocne krčil plecami. „Ale môžete si dať jablko alebo...“

Pellier ďalej nepočúval. Ráno mu už pokazili psy, a teraz toto. Odvrátil hlavu, aby sa na Číňana nemusel ďalej pozerieť.

Zdalo sa mu, že počul buchnúť dvere obchodu a za rohom zmizla mužská postava. Predavač chrčal na zemi, tvár a krk mal zaliate krvou. Dobré cielený úder prerazil dýchaciu trubicu. Trvalo asi desať minút, kým vydýchol naposledy.

Odmalička nenávidel pocit čohokoľvek na rukách. Neznášal prsty zaplené od čokolády ani dotyk vody, keď si ich umýval. Teraz, keď utekal preč, myslel Jacques Pellier na pocit, keď bude v ruke držať cigaretu. To jediné zniesol, držať teplú, mäkkú cigaretu medzi prstami. Vedela vypáliť všetky ostatné vnemy. Ten pohľad na chrčiaceho Číňana bol otrasný.

Bežal, aby toho druhého ešte dobehol. Bolo však márne sledovať niekoho, komu vôbec nevidel do tváre.

Dá sa fyziológia človeka rozoznať podľa buchnutia dverí?

„Mohol byť zhruba taký vysoký ako ja,“ spomínal si. „Mohol mať športové topánky... ako ja... A vôbec, koľko ľudí môže vyzeráť ako ja?“ pýtal sa, kým ešte vládol počas behu rozmýšľať.

Zastavil sa na vlakovej stanici, aby sa vydýchal. Sadol si na lavičku a zapálil cigaretu. Očami blúdil po tvárach. Zrazu sa postavil a hystericky zakríčal: „Kto z vás je vrah!?“ Niekoľkí ľudia sa pozreli na neho a pokrútili hlavou.

„Ukáž sa, ak sa nebojíš! Ty, čo si zabil človeka!“ reval na celý vestibul a prezeral si ľudí.

Žiadna odpoveď. Už po druhej otázke si ho nikto ani nevšimol.

Zničené si sadol. Tá slečna v džínsoch? Hlúposť. Alebo tamten pán v klobúku? Ako úhľadne je oblečený... Ktovie, či aj jeho svedomie je také čisté ako golier na drahej košeli! Možno ten potetovaný predavač novín s náušnicami v oboči a nose.

Ako vôbec vyzerá vrah?

Do práce sa už nevrátil. Išiel do bytu na Bazilejskej ulici. Počká na Clementine. Napokon, už bude obed. Stretávali sa každý druhý deň okolo obeda. Obaja mali kľúče. „Aby sa každý mohol tešiť najprv sám,“ hovorievala Clementine. A potom sa budú tešiť spolu.

Dnes si nebol istý, či to tak bude. Bolo sa vôbec na čo tešiť? Nedokázal sa sústrediť na jediný obraz Clementine. Na nič, čo by ho dokázalo vrátiť do reality.

Strčil si roztrasené ruky do vreciek a ponáhľal sa k východu staničnej budovy.

Na ulici sa neprestajne obzeral. Skenoval každého okoloidúceho. Najprv oblečenie, potom vlasy, nakoniec pohľad. Cielil priamo. Z očí do očí. Vraj tak sa dá spoznať, či niekto klame alebo hovorí pravdu. Lebo klamári vraj takýto pohľad neudržia. „A ak sa niekto pozerá druhému do očí, a pritom klame, znamená to, že klame pravdivo,“ zachechtal sa.

Ako vôbec vyzerá vrah?

„Príroda dáva vždy koristi šancu rozpoznať útočníka,“ spomenul si na vetu z akéhosi filmu. To by znamena-

lo, že každý, kto má byť zavraždený, svojho vraha spozná. „Iste. Ale až vtedy, keď sa útočník prezradí útokom,“ zamrmal pochybovačne. On sám nebol koristou, ale – mal by šancu rozpoznať vraha z bistra?

„Smrť môže prísť aj preto, lebo korisť je pomalá, hoci útočníka spoznála,“ zarýmoval.

Z pamäti sa mu vynoril moment návštevy múzea voskových figurín. Všetci najväčší masoví vrahovia vyzerali ako poštovní úradníci, v najhoršom prípade ako predavači zeleniny. Z toho vyplýva... „Že vrahom môže byť každý,“ dokončil myšlienku nahlas a upadol do ešte väčšej beznádeje.

V zámku zaštrkotali kľúče. Bolo päť hodín, dávno po obede. Dnešný deň sa s Clementine nemali stretnúť, uvedomil si to chvíľu po tom, ako prišiel do bytu.

Tak čo tu robí ona?

„Drahý, už som tu,“ počul ju kričať veselým hlasom. „Vieš predsa, že na teba sa teším vždy,“ zasmiala sa. Podišla bližšie k dverám, cez sklenú výplň bolo vidno jej nádhernú siluetu.

Pri uchu držala telefón. A už sa len smiala, tak, ako to len Clementine vie.

Dá sa fyziológia človeka rozoznať podľa buchnutia dverí?

Úder bol silný, dvere praskli, sklo sa rozsypalo na zem. Clementine ležala na boku. Zachovala si dôstojnosť. Na rozdiel od Číňana nechrchala.

Krv z rána mal už len za nechťami, z poobedia mu zostali v koži miniatúrne čriepky skla. Niekedy sa nedá vyhnúť dotyku pokožky prstov s vecami. Aj keď to človek nenávidí.

„Ako vôbec vyzerá vrah?“ pýtal sa už po tretíkrát Pellier, keď dofajčieval štvrtú škatuľku cigariet. Nevedel si spomenúť na nikoho živého, kto by mu na túto otázku vedel odpovedať.

Lýdia Kokavcová

Pavel Rovniak, z cyklu *Námestia*, 2006

Muž a smrť

(Deathstylové rady a tipy na leto)

Muž a smrť. Patria k sebe ako žena a život.

Pravdaže, než k sebe nájdú cestu, niekedy to chvíľku trvá. Smrť sa zdráha, ošíva, robí okolky. Ale Mužovi sa napokon podarí ju prilákať, získať, pritiahnuť k sebe. A o to práve ide.

Ak je Muž bystrý, vie podľa niektorých signálov zistiť, že nastal ten správny čas. Že dvere do života sú už pribuchnuté a že sa jeho kroky pomaly, ale isto uberajú dolu schodiskom, do podzemia, v ktorom už naňho čaká smrť.

Predovšetkým si Muž uvedomí, že už nie je mladý. Možno to považovať za prvý významný signál. Dlhो si pripadá celkom spontánne a samozrejme mladý, inú možnosť si ani nepripustí. Áno, páči sa mu predsa Rolling Stones, je teda ešte mladý. Alebo Depeche Mode. Alebo Nirvana. Páčia sa mu ešte ženy. Mladé dievčatá. Rád si vypije. Potom v sebe cíti silu, energiu, guráž. Musí byť zákonite mladý.

Lenže potom Muž vidí, že jeho rockové či novoromantické hviezdy už majú vrásky na tvári, niektoré sa tackajú nad hrobom, iné už ani nie sú medzi živými. A na koncerte spolu s ním šalejú prešedivení štyridsiatnici a päťdesiatnici. Fotri. Ako on. Tak si Muž začína uvedomovať, ako ďaleko mu pod nohami ušiel svet.

Ako v tom známom príklade, o ktorom ako školák dokázal diskutovať so spolužiakmi ešte aj po vyučovaní. Že ak človek vo vlaku nadskočí, či pod ním vagón ujde. Z fyzikálneho hľadiska neujde. Ak človek cestuje vo vagóne, a ten sa pohybuje voči okoliu rýchlosťou sto kilometrov za hodinu, potom sa aj nadskočivší cestujúci pohybuje rýchlosťou sto kilometrov za hodinu a teda vlak pod ním nemôže ujsť.

Vlak nie, ale svet áno. Zemeguľa nemilosrdne a zbesilo sa krútiaca, tá ujde pod roztrasenými nohami Muža do nenávratna, odkopne súčasnosť do éry dávno pochovanej minulosti a budúcnosť zošrotuje do vetchého chuchvalca pár bezvýznamných epizódnych udalostí.

Teda tak. Muž nadskočil a svet ušiel. Hop-hop. Vlastne hip-hop. Svet medzitým ušiel do éry, v ktorej sa hrá ten čudessný hudobný štýl bez nápadov, bez harmónie, melódie, vlastne úplne bez akejkoľvek hudby, v ktorom raz bieli a potom zase čierni chlapičosi vykrikujú a šermujú rukami, prstami prebodávajú vzduch, utlkajú molekuly. Ideálny model šoubiznisu dvadsiateho prvého storočia je obrovský čierny chlap so zlatou reťazou, so stovkou prsteňov na každom prste, možno aj na kokote, hučiaci a prskajúci svoje posolstvo vókol do nechápajúceho debilného sveta a okolo neho húf ceckatých mňaukajúcich mulatiek zvfajajúcich sa v lepkavom rytme. Ako spievajú klasici, tupá dívka, ostrý hoch. Obrovské limuzíny a kabriolety, značkové tenisky, šperky, šiltovky, ktoré mužom zakrývajú prázdne oči, mohutné reťaze a gate visiace na kolenách.

Muž to skrátka už nechápe, ale všetci naokolo to žerú. Čekuj vec a sťahuj demo. Kupuj najky. Počul si o tom v éteri, čítal si o tom na portáloch, čekoval si to aj z billboardov. Ja som duša lyrická, ty kokot vyjebaný, jebem na teba, keď nie si s nami.

Hudobný štýl, ktorému nerozumie, sa naňho rinie zo všetkých médií, z reklám, z televízie, predáva rekordné platinové počty cédečiek, podporujú ho vplyvní sponzori. Mládež mu prepadla, aby jasne dala najavo svoj protest, že jebe na dnešný svet, na starcov, pokrytcov, chce sa baviť, a tak ďalej a pritom hlavne míňať peniaze, nakupovať ďalšie a ďalšie značkové odevy a tenisky a sťahovať si zvonenia na mobily, teda svojím vzdorom naplňať vrecká všetkým tým,

ktorými pohŕda, ktorých nenávidí, proti ktorým sa búri.

Muž pod vplyvom Smrti už nie je schopný pochopiť realitu, že sa spolu so svetom posunuli aj normy a že on už nestíha, nečeka, nestahuje, nechytá sa, pretože už mu čas plynie inak, už sa blíži jeho rande so smrťou. Už nikdy nepochopí, že idolom môže byť gangster, že blížiacu sa ekšn na plagáte ohlasuje hrozivý chlapík s revolverom. Že správny umelec je odhodlaný zabiť, totižto odjsať tých, ktorí ho kritizujú, a že považuje za dobrý nápad kamarátiť sa s mafiánmi a ukazovať vo videoklipe ich mafiánske autá.

Muž zisťuje, že sa okolo neho zovšadiaľ vyvojili mládenci. Ako keď sa pod rím-sou usadí roj včiel. Mládencov sú všade naokolo tisíce, milióny, vnikajú do Mužovho života ako včely cez škáry zle utesneného okna.

Muž vystupuje z autobusu a na zastávke stojí osem hustých drsných hip-hopero. Plujú na asfalt fakt husté flusance, zaflusané papule si obtierajú o hebké pery svojich priateľiek, ktoré hlcú ich eleganciu. Opierajú sa o autá s čiernymi sklami, dvere a okná dokorán, v jednom z nich dunia basy, až sa otriasa celé mesto, mládenci nenávisťne strieľajú pohľadmi dookola. Na reťazi sa myká pitbul. Muž okolo nich prechádza s pocitom strachu a previnenia. Cíti, že si všiml jeho odlišnosť. Cudzinec, votrelec, čo vstúpil do ich rájónu, do ich revíru. Uteká domov prenasledovaný ich existenciou. A pritom ho našťastie už vlastne volá smrť.

V autobuse si mládenci posadajú na sedadlá, hip-hop im prúdi tenkými káblikmi z empétrojky rovno do holých kývajúcich sa hláv. Mužovi tie hlavy ani nepripadajú ako hlavy určené na myslenie, ale ako čudesné veľké žalude, vrcholce falusov predurčených vnikáť a útočiť, vyplňať priestor, rozrážať ho. Muža akoby obklopovali živočíchy alebo roboty s pokazeným programom a teda celkom nepredvídateľnými reakciami. K nepričetnosti, zúrivosti alebo nenávisťnému výsmechu ich môže priviesť čokoľvek. Pozdrav. Ľudská reč. Pod frá-

zou Nech sa páči rozumejú Choď do piči. A tak ďalej.

Muž vidí, že sa ako cudzinec svojou rečou nedohovorí. Je odkázaný na submisívnu úzkosť sprevádzajúcu jeho úsilie vyhnúť sa im, nevstúpiť s nimi do nijakého kontaktu. Mládenci sú silnejší než on. Necítia ešte puto, ktoré ich spája so smrťou, cítia sa slobodní, neohraničení, neobmedzení, čas je nekonečný, náskok im dodáva pocit sily. I keď náskok má vlastne Muž, pretože on je k smrti bližšie. O krok? O rok?

Muž to však skreslene vníma ako svoju slabosť. Ako hendikep. Ale to už patrí k hre, ktorá predchádza vybudovaniu trvalého vzťahu. Muž cíti, že mládenci nad ním majú jasnú prevahu. Otrčajú na obdiv pred svetom svoje svaly, svoje potetované hnáty aj chrby, svoje modré lebky a ostré hranaté tváre. Traja mládenci v autobuse obsadia osem miest na sedenie a výsmešne sa pozerajú na Muža, ako sa pýta, či si môže sadnúť. Dovolíte, hovorí, ale oni rozumejú Choď do rite. Aj ty choď, pojeb sa, kývu veselo holými hlavami a on im odpovedá: Nemáte za čo.

Mladé ženy sa na mládencov dívajú obdivne. Rituálne. Pohládzajú očami ich telá, ich svalnaté ruky, ktoré im raz riadne prijebú, keď ich bude spájať manželstvo. Muž si uvedomuje, že pre ženy nie je ani trochu zaujímavý, je priehľadný, akoby neexistoval, ale to sa už vlastne celé jeho bytie, žitie, upriamuje na jednu jedinú bytosť, ktorú zaujíma nado-všetko, s ktorou ho spája puto, ktoré sa už nikdy nepretrhne, veru, už nikdy nie. Už jej patrí, len o tom ešte nevie.

Cíti sa menejcenný, lebo mládenci sa naňho vyškierajú ešte aj z reklám. Mládenci z reklám sú holohlaví, inokedy napomádovaní, majú ulízané vlasy, tmavé okuliare, zmyselné pery a jemné líca s drsným strniskom pokrývajúcim plet sfarbenú ako biela káva. Brázdia svoju tvár vražedne ostrými žiletkami, osviežujú sa antiperspirantmi, s ktorými možno prejsť púšť a vyliezť na Kiliman-džáro, šantia s mobilmi v ruke, v pohároch špliecha kola, pení sa pivo, posieľajú výhodné esemesky do sveta, „je to

tu po pici“ povieš kamošovi za korunu deväťdesiat bez dépéhá. Ich zadky obo-pínajú belasé rifle. Vešajú sa na nich baby s hebkými vlasmi a ultratenkými dobre absorbujúcimi vložkami.

Je vyčísliteľné a spočítateľné, čo mládenec potrebuje k životu. Nie je toho veľa, ale musí to mať. Musí. Musí jesť, piť, voňať, mať nové rifle a tenisky, počúvať muziku a trtkáť.

Muž cíti, že aj jeho kúpna sila je mľandráva rovnako ako jeho potencia, ako jeho schopnosť zaujať ženy a dievčatá. Odumrela ako jeho city. Vyschla ako jeho nádeje. Zdochla ako jeho budúcnosť. Muž je neatraktívny pre všetky tie firmy, ktoré ľuďom ponúkajú výrobky a služby, nielenže svetu už nemá čo dať, ale si od neho už ani nič neberie. Smutné!

Jemu, Mužovi, sú určené už len reklamy na lieky proti bolesti kĺbov alebo proti zväčšenej prostate. Pánové, nezapomenutelný zážitok, po ktorom budete zatlokut, zatlokut a zatlokut. Márne natriasanie vyschnutým perom. Vŕzganie mľandravými údmi. Už na tebe nemožno zarobiť, Muž, ale smrti nezáleží na stave tvojho účtu, ona jediná ťa berie takého, aký si, škaredého, bezvládneho, takého hlbokého a nekritického citu bez akýchkoľvek kritérií a podmienok je schopná iba matka stískajúca v náručí novorodenca. Nie náhodou sa obľúk uzatvára podobne absolutistickým vzťahom, singularitou, čiernou dierou, v ktorej sa strácajú fyzikálne dimenzie.

Muž cíti, a je to správne, že by mal uhnúť z cesty, stiahnuť sa, upísať sa jedine a len smrti. Prdí si na svojom tragači, viac stojí než ide, stierače má polámané, okná dolepené, gumy mäkké.

Ostatní, mladší, silnejší, mu šliapu na päty, vytláčajú ho na krajinicu, do priekopy, oslepujú ho reflektormi, vyhrážajú sa mu, kričia naňho, zazerajú. Oni sa smrti neboja, rútia sa jej v ústrety, rozosievajú ju všade naokolo.

Muž uhýba z cesty a spolu s ním aj svet, v ktorom sa čítajú literárne časopisy, diskutuje sa o recenziách na knihy a na hudbu, chodí sa na prechádzky, je to všetko preč. Premýšľa nad tým, kam

sa vlastne podeli ostatní rovesníci. Aj oni už zišli z cesty? Možno pracujú na stavbách, šoférujú autobusy, niekto z nich učí na základnej škole. Riadi nejaký úrad. Niektorí zastávajú verejné funkcie, už to je samo osebe dosť kompromitujúce.

Sú preč, miznú zo sveta v zbernom predsmrtnom tábore. Je tam aj Muž. Vyčerpал svoj limit, prepásol lástminyt aj lástseknd. Muž, ktorý si nedokáže kúpiť nočnú lampu, dať si opraviť kotol, zaplatiť za mobil. Muž, ktorý už patrí smrti de facto aj de iure. Tvorí s ňou nerozlučný pár. Len toľ mal pätnásť rokov a bol na lyžiarskom zázjazde, v hrubom svetri balil spolužiačku Janku. A uplynulo dvadsaťpäť rokov. A uplynie ďalších dvadsaťpäť a on už bude spať v objatí smrti, na-dájať sa jej kostnatými ceckami, prisatý k jej nekonečným všetko pohlcujúcim zubatým ústam.

„Nie som sám, nie som jediný,“ chcel by zvolať.

„Pôjdem s ňou, až keď všetko dokončím,“ chce sa mu kričať.

„Ešte nie, ešte nie,“ vrieska v duchu. Ale márne. To smrť si určuje termín schôdzky. Muž ho môže zmeškať, ale nevyhne sa mu. Súverí sa vo svojom vedomí ako igelitové vrecko, taška hypermarketu, kde mu krásna mladá žena pri pokladni zrúta všetky jablká a hrušky, zatiaľ čo Muž jej jedno červené jablko podáva do rúk a mládenec, áno mládenec stojaci za ním, sa chichoce, hen jaký starý kokot a pokladnička na toho mládenca slastne hľadá, potom Mužovi rozochvenému pozdnou žiadostivosťou povie: „Dajte si ten vozík nabok, ujo.“

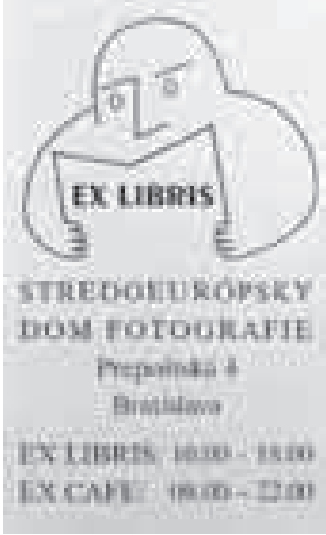
Uhnite, ujo. Uhni, ujko, ujček, pajček. Muž sa nechytá, nestíha, nechápe, vyskočil si privysoko a nedopadol už ani naspäť na povrch sveta, zeme, života, pretože o pár zbytočných okamihov bude stáť zoči-voči smrti, prázdny, zbytočný a prežitý, menej než slovo v čiernej kronike, meno v úmrtnom liste, Muž, odovzdaný jedinému skutočnému monogamnému vzťahu, ktorý mu prinesie absolútnu vernosť a večnosť.

Máriu s Kopcsay

Pavel Rovniak, z cyklu Námestia, 2006

7/2007
myslím si, že... / Ivan Kadlečík
romboid
Daniel Pastirčák: Z nových básní Sylvie Richtetrová: Ideologie, dejiny, náboženství a příběh (esej) Márius Kopcsay: Mystifikátor (próza) Ján Zambor: A mimochodom (Interpretácia básne Miroslava Váľka Len tak)
anketa romboidu Márius Kopcsay
umenie eseje F. X. Šalda: Ležela země přede mnou, vdova po duchu...
Peter F. 'Rius Jílek: Román Jozefa Cígera-Hronského Svet na Trasovisku v optike ideológie a mýtu
galéria romboidu 2007 Katarína Slaninková (text Marián Kubica)
voľným okom Juraj Mojžiš: O fotografii Kiki ako Ingresove husle Man Raya
rodinné striebro Márius Kopcsay: Múdrejší včas ustúpi
anketa romboidu / pesničky s textepílom Martin Sarvaš
pan(o)ptikum Vladislava Gálisa
recenzie Marián Kubica: Názov (Boris Brendza: Poď ďalej A POVEDZ!) Maroš M. Bančej: Príliv poézie (Veronika Dianišková: Labyrint okolo rúk) Daniel Pastirčák: Medzi dvoma knihami (Jozef Leikert: Pominuteľnosť, Dotyky duše) Lucia Živnová: Mesiac na červeno (Pavol Macho: Mesiac na červeno) Marta Součková: Ešte raz... (Haruki Murakami: Hon na ovcu; Tancuj, tancuj, tancuj) Miroslava K. Valová: Her(m)etické algoritmy (Memfer: Kacír v čizmách) Dana Kubalová: Konvergenzie a divergenzie existenciálnej semiotiky alebo „Veda s ľudskou tvárou“
cool/túra Miloslava Kodoňová: Malá sabotáž s veľkými následkam Márius Kopcsay: Zahustená polievka 2 Radoslav Passia: Ksichtky a rituľky Marián Kubica: Poviedka 2007 Datalock
úklady jazyka alebo slovglíčtina Pavel Branko: Toto si zapíšme za uši
tour de galery alebo – Na vernisáž! Marián Kubica
z poznámok Ivana Žuchu
Udelenie cien AOSS (Cena Romboidu 2006 a text prednesený Pavlom Brankom)

Korektne zvládnuté remeslo

Prózy Petra Bilého sa svojimi viac-menej zručne napísanými príbehmi odohrávajúcimi sa v exkluzívnom prostredí, na slovenské pomery s provokatívnymi námetmi získali relevantný čitateľský ohlas a zaradili sa do literatúry stredného prúdu.

- ▲ Peter Bilý
- ▲ **Don Giovanni**
- ▲ Slovenský spisovateľ 2007
- ▲ 126 strán
- ▲ 199 Sk

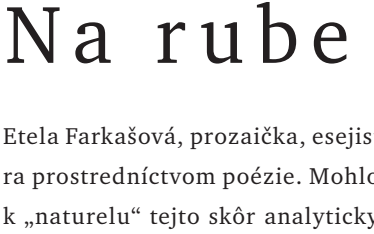

Autor patrí k mladým predstaviteľom súčasnej literatúry, ktorí pochopili, že takýto typ písania potrebuje isté promo, ako povedzme rozhovory pre bulvárne časopisy, ktoré by inak o pôvodnú slovenskú literatúru ľahko nezavádili. Jemu sa totiž podarilo vybudovať atraktívnu autorskú značku tvorenú vyzývavým prepojením katolicizmu,

resp. témy kňazského celibátu a erotiky, ktorú navyše dotuje netuctovo pôsobiaci životný príbeh insidera – autor žil v Taliansku ako mních v augustiánskej reholi a po poldruha roku ju opustil. Skutočnosť, že dej svojich próz zasadzuje do Talianska či Španielska, kde momentálne žije, je už len takou bonusovou hodnotou. Je len príjemné, že globalizačné gesto, sprevádzajúce jeho písanie, ostáva decentné a nepre rastá do mudrlantských správ o stave Európy a následne Slovenska, ako to býva zvykom u iných pisateľov, ktorí chvíľu pobudli za hranicami.

Hoci by vyššie uvedené mimotextové okolnosti naznačovali, že Bilý je človekom popkultúrnych trendov, jeho prózy (rovnako ako poézia) skôr potvrdzujú, že je literárne ukotvený v tradícii, konkrétne v šesťdesiatych rokoch. Konanie jeho „rozorvaných“ protagonistov, odmietajúcich pokrytectvo, dramaticky až pateticky postavených do situácie zásadnej životnej voľby, je motivované predovšetkým hľadaním dnes tak staromódne pôsobiacej životnej autenticnosti. Z cynicko-sladkobôľneho traktovania ľudskej telesnosti, ako aj napokon sympaticky amorálneho „zvodcovstva“ hlavných postáv zvanie neprehliadnuteľná kunderovčina. Formálne a niekedy asi zbytočné ozvláštnenia próz založené na striedaní rozprávačskej osoby zase pripomenú podobné experimenty

Na rube prózy

- ▲ Etela Farkašová
- ▲ **Na rube času**
- ▲ Iris 2006
- ▲ 92 strán
- ▲ 149 Sk

- ▲ Etela Farkašová
- ▲ **Na rube času**
- ▲ Iris 2006
- ▲ 92 strán
- ▲ 149 Sk

Podobne ako M. Haugová, ktorá v neskorej tvorbe stíšene zaplňa „biele rukopisy“ snahou o čo najpresnejšie podmanenie si (pre)žitej skúsenosti, aj Farkašová sa vo svojich prozaických dielach pokúša nepodľahnúť roztrieštenosti mysle a emocionálnemu pretlaku zážitkov prenášaných na papier.

v slovenskej próze (J. Johanides). Bilý je vôbec autor, ktorý vo svojich textoch rád prezentuje svoje estetické záľuby a literárne/čitateľské vzdelanie – pri titule jeho prvej knihy Démon svätosti sa nedá nespomenúť si na Tatarkovho Démona súhlasu, kapitola jeho poslednej knihy sa volá Nox est solitudo, protagonisti počúvajú zrána vážnu hudbu, ale len Mozarta, pretože Stravinskij sa nehodí a keď sú v spoločnosti, pripití a znudení, kladú provokatívne otázky typu: „Myslíte si, že Wittgenstein bol dobrý záhradník?“ (Vzbura anjelov). A to sú momenty, keď Bilého knihy zaváňajú snobstvom a gýčom. K istému „ozvláštneniu“ próz patrí i šteklivé pohrávanie sa so vzťahom života a fik-

Slovenská katolícka cirkev sa tu ironizujúco vykresľuje ako bigotná, duchovne neslobodná, zatuchnutá fundamentalistická organizácia, až na výnimky založená na ľudskej konformnosti, tuposti a vulgárnosti.

cie, a to i napriek tomu, že každá z jeho kníh je opatrená formulkou, ktorá ubezpečuje, že „akákoľvek podobnosť so skutočnosťou je náhodná“.

Hoci v druhej knihe Vzbura anjelov Peter Bilý svoj zavedený mix erotiky, katolicizmu a celibátu opustil, v románe Don Giovanni sa k nemu vracia. Pridáva k nemu ostrú kritiku kléru a katolíckej mentality, najmä na Slovensku, ktorá ukazuje, že od čias osvietenstva sa tam toho veľa nezmenilo. Slovenská katolícka cirkev sa tu ironizujúco vykresľuje ako bigotná, duchovne neslobodná, zatuchnutá fundamentalistická

rá ostáva, keď všetky ostatné zlyhajú (báseň Na skúšku). Zároveň však lyrická hrdinka, rovnako ako jej alter ego v prozaických textoch tejto autorky, zakúša neistotu pri hľadaní správneho, výstižného slova, pretože „nenapísané / akoby ani nebolo prežiť“.

Farkašová síce formálne opustila svoju prozaickú tvorbu, tematicky však zostala v jej tieni. Táto jej motívická zotrvačnosť však zbierke nijako neuškodila. Lyrická hrdinka sa rovnako ako jej „prozaická sestra“ naďalej zaoberá myšlienkami na svoju (už mŕtvu) matku – pozri napr. autorkinu knižku Stalo sa, naďalej žije svojou záhradou a reflektuje ju – pozri napr. dielo Hodina zapadajúceho slnka. Poetická forma však zintenzívnila zmyslový rozmer Farkašovej „večných tém“. Čitateľ/ka sa tak akoby nachádza na miestach spolu s lyrickou hrdinkou, precituje spriaznené dotyky so zemou: „nie vždy / ti prsty / ožijú v kyprej ze-

Farkašovej básne sa pohybujú na hranici banálnosti a gýčovitosti. Ostatne, sama autorka si je vedomá rizika, že jej verše sa môžu prehupnúť z oblasti starosvetsky dôstojných reflexií pokornej a múdrej ženy do prepadliska s množstvom podobných, skôr staromilských, banálnych a utáraných než uhrančivých básnických výpovedí.

najjednoduchších a presných, zároveň však emocionálne i racionálne nasýtených slovách.

Práve „slovo“ je azylom, do ktorého sa (popri snoch) lyrická subjektka Farkašovej básnického debutu utieka pred bolesťami vonkajšieho (i vnútorného) sveta. Hrdinka si síce uvedomuje, že napísaný život nepulzuje rovnako intenzívne ako ten, ktorý zažíva telesne, „predsa však (občas) túžiš po útulku čo len v krehkej vrstve papiera“. Písanie je pre ňu nutnosťou i istotou, kto-

mi“, cíti vôňu kvetov i vidí ich pôsobivosť rovnako silno ako hrdinka: „ešte aj očami dýchaš belasú vôňu orgovánu“.

Poetická forma autorky zároveň umožnila vyjadrovať sa subtilnejšie a menej celistvo – to je prirodzená výsada poézie. Tam, kde Farkašová – prozaička musela text stmeliť do pevnejších kontúr, tam si Farkašová – poetka môže dovoliť väčšiu voľnosť pri nanášaní textových skíc, ktoré zaujmavo korešpondujú s jemnými ilustrá-

organizácia, až na výnimky založená na ľudskej konformnosti, tuposti a vulgárnosti. Autor ostentatívne prirovnáva pomery v kňazskom seminári k pomerom komunistickej nomenklatúry či v kasárňach, cirkevných predstaviteľov k predsedom jednotných roľníckych družstiev. Samotný príbeh je konfesiou mladého kultivovaného kňaza Jána Kasanovského, ktorý prežíva vo svojom povolaní tvrdé rozčarovanie, počas pôsobenia v Taliansku stretáva svoju životnú lásku a je postavený, ako inak, pred osudovú voľbu.

V kontexte ostatných Bilého próz pôsobí tretí román profesionálnejšie a rutinérskejšie, miestami nudnejšie, no konštanty jeho písania zachováva. Poriadna dávka sentimentality je maskovaná ironicko-cynickým nadhľadom, aj keď humor autorovou silnou stránkou zrejme nebude. Nechýbajú patetické deklamácie, rečnícke otázky

Slovenská katolícka cirkev sa tu ironizujúco vykresľuje ako bigotná, duchovne neslobodná, zatuchnutá fundamentalistická organizácia, až na výnimky založená na ľudskej konformnosti, tuposti a vulgárnosti.

a zásadné životné pravdy, odpor voči konformizmu, nábeh na poriadne gýčisko, miestami sa objavia nemotivované vulgarizmy a jazykové nemo-tornosti.

Niet pochyb, že autorovi možno vyčítať všeličo, no ak sa jeho texty netvária, že je za nimi niečo viac ako zámer zabaviť čitateľa remeselne korektne zvládnutým príbehom, nie je problém ich akceptovať ako súčasť regulárnej literárnej prevádzky a zdravo diferen-covanej literatúry.

Ivana Taranenková

ciami Kvety Fulierovej, ukrývajúcimi občas naznačené ženské telo. Aj v básňach síce hrdinka reflektuje túžbu po celistvosti (báseň Na rube plátna), zároveň však básnický tvar prirodzene súzvučí skôr s torzovitostou výpovede. Lyrická hrdinka tak môže svoje textové skice slobodnejšie zaplňať impresiami, zrkadliacimi prevažne smútok (aj zo straty matky, nepoznania otca či z vedomia pominuteľnosti svojho i partnerovho života) a neistotu z budúcnosti – tej „skutočnej“, ako aj textovej.

Farkašovej básne sa pohybujú na hranici banálnosti a gýčovitosti. Ostatne, sama autorka si je vedomá rizika, že jej verše sa môžu prehupnúť z oblasti starosvetsky dôstojných reflexií pokornej a múdrej ženy do prepadliska s množstvom podobných, skôr staromilských, banálnych a utáraných než uhrančivých básnických výpovedí. V úspešnom vybalansovaní tohto rizika autorke pomohlo i jej, na začiatku spomenuté, racionálno-emocionálne založenie. Farkašovej uvedomovanie si tejto hrozby potvrdzuje báseň Podvečer na hranici gýča. Nejde však o alibistické obhajovanie neschopnosti písať inak a lepšie, ale skôr o presvedčivé vypointovanie celej zbierky. (Nielen) táto báseň totiž obsahuje korigujúce prehovory druhého – racionálnejšieho, prozaickejšieho – „ja“ hrdinky, ktoré sa bráni prevahe toľkých obrazov i pocitom, ktoré vyvolávajú, no ktoré musí ustúpiť staršej a aj vekom stíšenejšej hrdinke, majúcej v tomto poetickom (!) príbehu hlavné slovo. Ju totiž nekomplikované, no o to silnejšie obrazy, aké dokáže ponúknuť i príroda, dojmajú, a aj keď sa za to možno občas hanbí, zmenšujúci sa čas, ktorý jej zostáva k ich zaznamenaniu, jej neumožňuje luxus prehliadať ich.

Zbierka Na rube času neposúva možnosti slovenskej poézie. Predstavuje však jeden z mála formálne klasickéjších, no kvalitatívne zvládnutých spoluhráčov súčasnej komplikovanejšej textovej produkcie.

Derek Rebro

Potešenie z bohapustej zábavy

Kolektívny projekt Roger Krowiak a komiks Jánošík! nespája len príslušnosť k tomu, čo by sme, ešte nezasiahnutí postmoderným anarchizmom, mohli nazvať „nižšími“ či úpadkovými žánrami, či skutočnosť, že ich pôvodným priestorom bol priestor publicistický. Na rozdiel od príbehov tajného agenta Krowiaka, ktoré sa pôvodne vyskytovali predovšetkým na sofistikovanejších stránkach legendou opriadaného Kultúrneho života, Jánošík! bol pôvodne publikovaný na pokračovanie ako letné čítanie v denníku Pravda.

- ▲ Dušan Taragel – Dangler
- ▲ **Jánošík! Pravdivý príbeh legendárneho zbojníka a jeho družiny**
- ▲ Slovart 2006
- ▲ 56 strán
- ▲ 299 Sk

- ▲ **Roger Krowiak**
- ▲ L. C. A. 2002
- ▲ 196 strán
- ▲ 590 Sk

Neopomenuteľný je najmä vklad dvojice Taragel – Dangler, ktorí aj napriek tomu, že išlo o dielo širokého autorského kolektívu, boli kľúčovými tvorcami knihy Roger Krowiak. Môžeme skonštatovať, že energiu, ktorá ostala po tomto projekte, obaja zužitkovali v odľahčenejšej podobe v Jánošíkovi!, síce bez prehnane veľkých ambícií (nebodaj niečo demýtizovať, ako sa im to snažil pririeť istý zatrpnutý literárny kritik), ale bez toho, aby znížovali invenciu a profesionalitu dobre odvedeného oddychového čítania.

Knihy Roger Krowiak sa po piatich rokoch objavila na pultoch kníhkupectiev v súvislosti s uvedením pôvodného muzikálu V. Klimáčka, ktorý vznikol na jej motívy. Nech už boli osudy muzikálovej adaptácie akékoľvek tristné, faktom ostáva, že kniha je miestami až dojemným svedectvom o tvorivom nasadení jednej generácie začiatkom deväťdesiatych rokov, ktorá chcela vzdať, aj keď parodický, ale predsa len hold vzrušujúcemu čítaniu svojich chlapčenských rokov (bondovky, detektívky tvrdej školy, komiksy) a zároveň si oskúšať všetko, čo sa smie v podmienkach literatúry neobmedzenej žiadanými poslaniami a funkciami.

Patrí len k povahe veci, že najlepšie momenty z tejto paródie sú tie, ktoré sú predvedené s úplnou serióznosťou, vážnosťou a vlastne i úctou.

Z Rogera Krowiaka, hračky pre veľkých chlapcov (a občas i jedno dievča), vznikol fenomén, ktorý je pomenovateľný jednak ako kult (ak je vôbec možné niečo v slovenských pomeroch nazývať kultom), no zároveň aj ako elitárska, nostalgiou obťažovaná záležitosť intelektuálnej komunity motajúcej sa pred päťnástimi rokmi okolo Kultúrneho života.

Samotná kniha Roger Krowiak predstavuje hneď niekoľko žánrov, všetky samozrejme „béčkovéj“ proveniencie – od románu Vlastnou zbraňou zblízka cez cyklus poviedok 50 príbehov Rogera

Krowiaka (v skutočnosti ich bolo vďaka mocenskému zásahu v období temného mečiarizmu devätnásť, čím Krowiak nadobudol patinu odboja), Taragelovu novelu Ruské leto a komiks Komiks. Všetko s ilustráciami Jozefa Giertliho Danglera, o kongenialite ktorých sa písalo na iných miestach a kompetentnejšie.

Aj keď vidieť, ako autori v tretine románu Zblízka vlastnou zbraňou strácajú dych, a pravdupovediac, nie všetky texty majú taký grif ako Taragelove a Pišťankove, ide o evidentný dôkaz, že krátko pred zjavením Tarantina, Rodriguéza sa i v našich končinách dalo nefalšovane tešiť z prvkov „poklesnutého“ čítania a predvážať sex a násilie v trilerovej atmosfére.

Z rovnakého rodu superhrdinov ako Krowiak je i Taragelov a Danglerov Jánošík, hoci bázeň a úcta, ktoré náležali tajnému agentovi, sa vytratili. Ich superzbojník je naozaj trochu prisprostastou figúrkou.

Takisto dávno pred filmom Hostel sa Slovensko z domácich zdrojov vykreslovalo s predstieranou ignoranciou amerického autora ako veľmi čudná a exotická krajina s krvilačnými chuvmi a tajomnými karpatskými pralesmi, skorumpovanými hodnosťarmi a neludskými zločincami, a ako inak nádhernými ženami.

V cykle poviedok sa navyše popri parodickom zveličovaní zjavuje melancholický tón a dodáva týmto textom zaujímavý modalitu a rozmer. Ide najmä o poviedky Krowiakove sny a Dali mu starú mapu a tá ho pomýlila Dušana Taragela, podobné naladenie pretrváva aj v jeho novele Ruské leto. V istých chvíľach človek lútuje, že tento autor ostáva pri pohrávaní a parodizovaní rôznych žánrových schém (naposledy Vražda

ako spoločenská udalosť) a nenapíše už konečne niečo „vážne“.

Rovnako pútavým, ba možno zaujímavejším čítaním, ako sú príbehy tajného agenta, vysielaného znova a znova do bohom opustenej krajiny s názvom Slovensko, či ešte ďalej, sú autorské poznámky na konci knihy, dokumentujúce genézu jednotlivých textov, veľmi trefný je i doslov Kornela Földváriho.

Z rovnakého rodu superhrdinov ako Krowiak je i Taragelov a Danglerov Jánošík, hoci bázeň a úcta, ktoré náležali tajnému agentovi, sa vytratili. Ich superzbojník je naozaj trochu prisprostastou figúrkou a napokon i samotné stvárnenie komiksu je pragmatickou záležitosťou. I s vedomím týchto okolností tu človek môže nájsť pár nezabudnuteľných či aspoň výrazných momentov. Niektoré prisahá na priekopníkov českého turizmu Tondu a Čendu, mojím obľúbeným

výjavom je nazúrená Anička ženúca sa pristihnúť svojho Jánošíka in flagranti.

Písať o žánroch, ktoré prezentujú Roger Krowiak a Jánošík!, je za každých okolností rizikom. Písať môže bodro prijať autorskú hru, naladiť sa na veselú nótu a napísať článok, ktorý je akýmsi pokračovaním prvotného textu. Rovnako sa môže zatváriť seriózne a suchopárne odhaliť, čo sú to za štruktúry, ktoré na čitateľa pôsobia, prípadne sa môže ohraďovať, že on veru takúto pseudozábavu nepotrebuje. A takisto sa môže úprimne autorom poďakovať za chvíle bohapustej, ničím nezataženej zábavy, ktorá však nestráca inteligenciu, zručnosť a ducha-plnosť.

Ivana Taranenková

Labužnícke giftíky

S jedlom rastie chuť. Rastie však aj zvedavosť a potreba rozumieť, poznať, vyznať sa. Potrebujete vedieť, ako sa jedlá robia, ako rozlíšiť kvalitu surovín, čo znamenajú výrazy na obaloch. A čím toho viete viac, tým viac zistujete, čo všetko ešte nevíte. Je množstvo takpovediac každodenných zdrojov informácií ako časopisy alebo internet, ale nie je nad starý dobrý pocit listovania v peknej a solídne urobenej knihe. Pri knižne-labužníckom hľadaní som narezal na dve knihy, ktoré spojuje jednak to, že sa venujú, aj keď veľmi rozdielne, veciam okolo jedenia, a zároveň aj fakt, že ide o veľmi kvalitne urobené knihy, ktoré potešia. Moja priateľka vydavateľka mi povedala, že takým knihám sa v brandži hovorí „giftík“, pretože sú veľmi často kupované ako darčeky.

- ▲ Claudia Pirasová
- ▲ **Culinaria Itálie**
- ▲ Preklad Hana Krejčí, Dagmar Lieblová
- ▲ Slovart 2006
- ▲ 496 strán
- ▲ 1499 Sk

- ▲ Chloé Doutre-Roussel
- ▲ **Čokoláda pro znalce**
- ▲ Preklad Dagmar Eisenmannová
- ▲ Slovart 2006
- ▲ 224 strán
- ▲ 399 Sk

ku ktorej sa väčšinou priznávajú ženy, ale ktorá neobchádza ani mužov. Pre všetkých, ktorí tú temnú hmotu milujú, ale aj pre tých, ktorí s ňou len koketujú, môže byť zdrojom osvietenia a poznania, vstupenkou „do nádherného sveta čokolády“ kniha Chloé Doutre-Roussellovej Čokoláda pro znalce. Autorka, ktorá pracuje v Londýne ako nákupkyňa čokolády a ktorá je poprednou svetovou odborníčkou v odbore „čokoládologie“, zasvätila, podľa vlastných slov, život čokoláde. Hnedé zlato je pre ňu vášňou, posadnutosťou, filozofiou, a to všetko vložila do svojej knihy. Napísala ju obdivuhodne, sprostredkuje svoje vedomosti, skúsenosti, ale aj poéziu vášnivo labužníckej ochutnávky. Možno je trochu uvravená, ba až čokoládovo-patetická, ale vytvorila skvelého sprievodcu mnohými zákutiami svojej lahôdky. Skutočne vás na malej ploche prevedie svetom čokolády – zoznámi vás s jej históriou, biológiou, geografiou a aj technológiou spracovania. Ukáže vám cestu, ako sa stať znalcom čokolády, ako ju degustovať, pridá recepty na prípravu, prevedie úskaliaми tovaroznalectva a odbornej terminológie, zoznámi s prednosťami, ale aj slabosťami najznámejších výrobcov a značiek.

Nezabudne na čokoládové bonbóny, varnú čokoládu. Poteší a upokojí vás v kapitole Priateľ, alebo nepriateľ?, v ktorej rozoberie, a našťastie pre nás všetkých, rázne zo stola zmetie všetky mýty a nedorozumenia okolo čokolády a vysvetlí, aká je čokoláda zdraviu prospešná a ako môže pozitívne zmeniť váš život. Na záver vám dodá optimizmus kapitolou o budúcnosti tejto pochúťky, o prebiehajúcej „čokoládovej revolúcii“. Drobná kniha, skvele typograficky urobená, sa nielen dobre číta, ale je so svojím registrom a slovníkom aj perfektným informačným zdrojom. Štruktúra jazyka knihy sa pozoruhodne podobá knihám o víne. Podľa mňa jediným problémom knihy je, že sa len veľmi ťažko a obmedzene dá študovať bez dostatočného prísunu čokolády samej.

Už na prvý pohľad iným, ale rovnako pútavým darčekom, je takmer dvojkilogramová kniha o talianskej kuchyni. Dalo by sa povedať, že Culinaria Itálie – kulinárni príručky je niečo ako vstupná brána do tajomstiev talianskej gastronómie. Pritom je však objemná a výpravná publikácia založená na snahe vysvetliť, že talianska kuchyňa vlastne ani neexistuje, ale je len súborom špecialít

S jedlom rastie chuť. Rastie však aj zvedavosť a potreba rozumieť, poznať, vyznať sa. Potrebujete vedieť, ako sa jedlá robia, ako rozlíšiť kvalitu surovín, čo znamenajú výrazy na obaloch.

regionálnych kuchýň krajiny. Je členená na kapitoly podľa 19 regiónov, takže je aj gastronomickým cestopisom po Apeninskom polostrove. Jednotlivé časti sú usporiadané veľmi variabilne s bohatým množstvom vložených textov a zaujímavých odbočiek. Obsahujú samozrejme aj množstvo receptov, ale ako kuchárska kniha je „Culinaria“ len obmedzene použiteľná, lebo sa zväčša opiera o miestne, u nás len ťažko dostupné suroviny. Zato však umožňuje zoznámiť sa v plnej

bo z čoho je talianska špecialita na ich jedálnom lístku, so sebou prináša väčšinou smútok a frustráciu.

Takže sme zasa pri tom. Poznanie je sila, v 21. storočí a v znalostnej spoločnosti sa musíte dobre pripraviť, aj keď si chcete dopriať v oblasti jedál a pochutín. Ak si chcete dať fakt dobrú čokoládu alebo si správne vybrať taliansku špecialitu, máte sa o čo oprieť.

Michael Petráš

**SLOVENSKÁ
NÁRODNÁ
GALÉRIA**

Alojz Stróbl (1856 – 1926)
SNG Zvolen – zámok, Nám. SNP 1, Zvolen
27. apríl 2007 - 26. august 2007

Insita 2007 - 8. ročník
Trienále insitného umenia
24. jún 2007 - 30. september 2007

Forma nasleduje... risk
15. august 2007 – 14. október 2007

Slovenská národná galéria
Esterházyho palác, Námestie L. Štúra 4
Bratislava
www.sng.sk

Autori čísla

Dušan Buran

historik umenia, autor knihy Studien zur Wandmalerei um 1400 in der Slowakei (2002), editor knihy a kurátorom výstavy Dejiny slovenského výtvarného umenia – Gotika (2003), kustód zbierky gotického umenia v SNG

Martin Ciel

absolvent filmovej a divadelnej vedy, pracoval v SAV a SFU, v súčasnosti docent Filmovej fakulty VŠMU, zaoberá sa filmovou teóriou, samostatne vydal publikácie Film. Ilúzia a akcia (1996), Odborná reflexia filmu na Slovensku (1999), Pohyblivé obrázky (2006)

Anna Grusková

vyštudovala FF UK v Prahe, autorka monografie o dramatikovi Arthurovi Schnitzlerovi Milý pornograf a biografických hier o viendenskej múze Alme Mahlerovej (Almtraum) a o bratislavskej židovskej aktivistke Gisi Fleischmannovej (Rabínka), za túto hru získala cenu v súťaži Dráma 2006, hra Almtraum vyjde onedlho v nemčine v preklade Angely Reply

František Gyárfás

informatik, učí predmet filozofia internetu na VŠMU, prispieva do viacerých médií, píše filmové recenzie, ale aj fejtóny, eseje a vedecké mystifikácie, vo vydavateľstve Slovart mu vyšla kniha Tíchlí spoločníci (viac v K&S 5/2005)

Peter Ježík

doktorand na Filozofickom ústave SAV, milovník logiky, analytickej metafyziky a jazykových hier rozmanitého druhu, vo voľnom čase býva rád identicky sám so sebou

Dezider Kamhal

skončil dvojodborové štúdium filozofia-fyzika, neskôr na fyziku nezanavrel, ale jednoducho zabudol, prednáša a vedie semináre z filozofie jazyka a teórie rečových aktov na FMFI UK v Bratislave a na UCM v Trnave, po krátkom flirte s Hiromi Uehara sa kajúčne vrátil k Theloniousovi Monkovi

Lubica Kobová

vyštudovala filozofiu a estetiku na Filozofickej fakulte UK v Bratislave a rodové štúdiá na Stredoeurópskej univerzite v Budapešti, pracuje vo feministickom publikačnom a vzdelávacom projekte Aspekt, spolupracuje s Centrom rodových štúdií na FIF UK

Lýdia Kokavcová

vyštudovala Filozofickú fakultu UK a Obchodnú fakultu EU, v rámci svojho doktorandského štúdia sa venuje menšinovej politike NSR s dôrazom na život tureckej menšiny, pracuje ako redaktorka relácie Reportéri v STV, prekladateľka a tlmočníčka

Máriu Kopcsay

spisovateľ a novinár, knižne vydal dve zbierky poviedok

Michal Korenko

vyštudoval Chemicko-technologickú fakultu STU v Bratislave, pracuje v Ústave anorganickej chémie SAV, zaoberá sa vysoko - teplotnou fyzikálnou chémiou priemyselne zaujímavých taveninových sústav

Milan Lapin

meteorológ a klimatológ, vyštudoval fyziku, pracoval na SHMÚ, v súčasnosti prednáša na Fakulte matematiky, fyziky a informatiky UK, venuje sa najmä zmene klímy

Grigorij Mesežnikov

politológ, prezident IVO, zaoberá sa spoločensko-politickými súvislosťami transformačných procesov, prechodom k demokracii, vývojom straníckych systémov, pravidelne analyzuje slovenskú politickú scénu v domáciach i zahraničných médiách

Tomáš Mrva

vyštudoval žurnalistiku a anglický jazyk a literatúru na UKF v Nitre, po dvoch rokoch v najlepšej mediálnej organizácii na svete hľadá novú motiváciu

Aňa Ostrihoňová

vyštudovala žurnalistiku a modernú filológiu na UKF v Nitre a UK v Prahe, žije v novodobom Babylone a pracuje na dizertačnej práci v oblasti translatológie, venuje sa kritike a prekladu audiovizuálnych diel

Michael Petráš

pôvodne ekonóm v zahraničnom obchode, od roku 1991 pracuje v bratislavskej kancelárii nemeckej nadácie, rád rozpráva a číta o veciach spojených s jedlom a pitím, pokúša sa variť, ale predovšetkým rád dobre je a pije

Derek Rebro

literárny kritik, publikuje od roku 1998, zaujíma sa aj o rodové otázky a feminizmy

Peter Salner

etnológ, pracuje v Etnologickom ústave SAV, autor mnohých knižných publikácií, napr. Prežili holokaust, Premeny Bratislavy 1939 – 1993, (môj) židovský humor

Adrián Slavkovský

vyštudoval matematiku a teológiu, získal doktorát z filozofie, prednáša na FF TU v Trnave, predseda redakčného kolégia internetového časopisu pre humanitné odbory Ostium (www.ostium.sk), zaujíma ho problematika hraníc racionality

Imrich Sklenka

prednáša filozofiu na Prírodovedeckej fakulte UK, je šéfredaktorom časopisu Listy, ktorý sa usiluje o dialóg medzi teológiou, filozofiou a politikou, prekladmi otvára cestu najmä k tým nemeckým autorom, ktorí sa pohybujú na rozhraní medzi teológiou a filozofiou

Zuza Šeršenová

hoci študovala biológiu, celá jej pracovná kariéra súvisí s knihami, najprv v kníhkupectve, potom vo veľkoobchode a teraz v redakcii vydavateľstva Slovart, jej parketou sú knihy pre deti a je to tá najlepšia práca, akú si vie predstaviť

Ivan Šimko

do politiky vstúpil po roku 1989, bol podpredsedom vlády SR, ministrom spravodlivosti, ministrom vnútra a ministrom obrany, po celý čas sa angažuje pri koncipovaní modernej kresťansko-demokratickej politiky v liberálnej spoločnosti, v súčasnosti predseda MISIE 21 – Hnutia kresťanskej solidarity

Michal Šmigel

historik, odborný asistent novovekých dejín na Katedre histórie FHV Univerzity Mateja Bela v Banskej Bystrici, venuje sa problematike migračných a opčných procesov v povojnovom Československu, ruskej a ukrajinskej emigrácie, utečencom zo ZSSR a pôsobeniu UPA na Slovensku

Štefan Šrobár

biológ a teológ, dnes sa venuje predovšetkým teologickej publicistike a biblickej exegéze, autor viacerých odborných článkov a dvoch knižných publikácií, v ktorých hľadá podobu moderného kresťanstva a rozhovor so súčasným svetom

Martin Takáč

vyštudoval umelú inteligenciu, pracuje na Katedre aplikovanej informatiky FMFI UK, kde sa venuje modelovaniu osvojovania jazyka a kognitívnej sémantike

Ivana Taranenková

pôsobí na Ústave slovenskej literatúry SAV a zaoberá sa literatúrou druhej polovice 19. storočia

Ivan Žucha

profesor psychiatrie na Lekárskej fakulte UK, autor kníh Fragmenty a zápisky psychiatra Ivana Žuchu a beletristickej prvotiny Kompost

Celoživotní sprievodcovia

Mám rada knihy, ktoré vyvolávajú emócie. Akékoľvek – radosť, strach, úzkosť – také, ktoré fyzicky cítim. A hoci si často nepamätám konkrétnosti deja, občas ani hneď potom, ako knihu zavriem, emócie si pamätám. Dokonca si pamätám, kde a za akých okolností som takúto knihu čítala.

Pamätám si prvú knihu, ktorú som sama prečítala, boli to Čačky-hračky Kristy Bendovej, pamätám si na malinový rôsol, ktorý sa podával v niektorom z príbehov Mary Nortonovej z kníh o Požičajovcoch (pri tejto knihe som pochopila, prečo doma miznú ce-zuzky, zápalky či zapínacie špendlíky), pamätám si na cibulový arómu, ktorá ma sprevádzala pri Cibulkových dobrodružstvách, pamätám si na somárikov, ktorých Nevedko premenil na ľudí (dodnes mi ich niektorí ľudia pripomínajú), pamätám si na poviedky Boženy Němcovej, ktoré som čítala v Tatrách v hojdamom kresle, keď pršalo. Rada som sa vžívala do príbehov iných (a to mi ostalo dodnes), či už z kníh z domácej knižnice, alebo z tej ozajstnej v panelákovom suteréne.

Často si hovorím, že by som sa mala vrátiť ku klasike, ktorú som asi najviac čítala na strednej a vysokej škole, ale keď stále vychádza toľko zaujímavých nových vecí, ktoré mi nemôžu uniknúť. Rada objavujem nové mená, teším sa, keď v Revue svetovej literatúry nájdem niečo, čo ma osloví. A keď sa vrátim k tým emóciám a súčasným autorom, spomeniem si na pár kníh a pár situácií. Kenzaburo Oe a jeho Chov, čítala som ho vo vlaku sama v kupé a tešla som sa, keď niekto pristúpil, pretože som sa bála. Tie poviedky sú

úžasné, no desivé zároveň. Pamätám si na Raj Toni Morrisonovej, ktorú som čítala v stane na hrade Landštejn, bolela ma hlava, no nemohla som spať. Striedali sa u mňa úzkosť a pochope-nie. Často spomínam epizódy z knihy Čmelí med Torgnyho Lindgrena (to je jedna z mála kníh, kde si pamätám aj niečo viac ako pocit), kde dvaja starí muži, ktorí sa nenávidia, kopú medzi svojimi pozemkami priekopu a hašte-ria sa, či kopú priekopu, a preto vzniká val, alebo, naopak, robia val, a preto musia vykopať priekopu. Jednu dovo-lenku pri mori som sa takmer nestihla okúpať, lebo som musela dočítať Ne-vlastného brata Larsa Saabyeho Chris-tensena. Bolo to úžasné, ponoriť sa do príbehu a iba občas dvihnúť zrak a dí-vať sa na more. Kniha je plná piesku a určite chutí slano, ale v knižnici má čestné miesto.

A momentálne sa opäť teším z prí-behov o Muminovcoch, ku ktorým som sa tentoraz pracovne opäť vrátila. Aj po štyridsiatich rokoch od ich vzni-ku sa mi zdajú stále moderné, vtipné, nesmierne dobre vymyslené tak, aby bavili deti i rodičov. A celkom iste sa musela baviť aj sama autorka. Každá z postavičiek má svoj charakter, svoje záľuby a typické črty. Mumintrollova mamička neustále chodí s kabelkou, slečna Snorka nosí za uškom kvietok a na nohe má retiazku, hatifnatti ne-rozprávajú a smrdia sirou a moji naj-obľúbenejší hemulovia majú rôzne obsesie a občas frflú.

Sú knihy univerzálne, ktoré sa da-jú čítať kedykoľvek, a potom sú knihy, ktoré majú svoj čas. A ak ho prešvihne-me, už to nebude ono. Niektoré prichá-

Foto archív K&S

dzajú samy, iné nám niekto odporuči. A ak to nestihnem, podľa mňa ich už treba nechať pre ďalšiu generáciu, aby sme si nepokazili dojem. To sa týka Saroyanovho Tracyho tigra. Hessoého Stepného vlka, Salingerovho Kto chytá v žite či Keroucovho románu Na ceste. Niektoré som stihla, niektoré sú k dis-pozícii v knižnici pre tých, ktorí ich bu-dú potrebovať.

Zuza Šeršenová

Č o s a k u p u j e

ARTFORUM

fiction

1.

Maxim E. Matkin:
Mužské interiéry
(Slovart)

2.

Joanne K. Rowling:
Harry Potter
and the Deathly
Hallows
(Bloomsbury)

3.

Paulo Coelho:
Čarodějnice
z Portobella
(Ikar)

nonfiction

1.

Tomáš Janovic:
Humor ho!
(Vydavatelstvo PT)

2.

Wilhelm Weischedel:
Zadné schody
filozofie
(Petrus)

3.

Miroslav Plaček,
Martin Bóna:
Encyklopédia
slovenských
hradov
(Slovart)

IKAR

Paulo Coelho:
Čarodějnice
z Portobella
(Ikar)

Stephen King:
Mobil
(Ikar)

Danielle Steelová:
Jej královská
výsost
(Ikar)

Corinne Hofmannová:
Návrat z Afriky
(Ikar)

Corinne Hofmannová:
Biela Masajka
(Ikar)

Gabriel Filčík:
Predškolská
rozvička pre bystré
očička
(Ikar)

martinus.sk

Táňa Keleová-
Vasilková:
Duhový most
(Ikar)

Eva Urbaníková:
Všetko alebo nič
(Evita)

Maxim E. Matkin:
Mužské interiéry
(Slovart)

Breda Hrobat,
Mojca Poljanšek:
90-denní
rozlišovací dieta
(Trysk)

Breda Hrobat,
Mojca Poljanšek:
90-dňová
rozlišovacia diéta
– Ďalších 90 dní
(Trysk)

Dale Carnegie:
Ako si získavať
priateľov a pôsobiť
na ľudí
(Príroda)

Knihy a spoločnosť (K&S) Vydáva: FANstudio **Redakcia:** Damas Gruska (šéfredaktor), Martina Nemethová (vedúca redakcie) **Redakčný kruh:** Egon Gál, Damas Gruska, Tatiana Jajcayová, Dana Kršáková, Zuzana Kusá, Darina Malová, Martina Nemethová, Imrich Sklenka, Ľubomír Tomáška, Milan Zemko **Adresa:** Stará vinárska 3, 811 04 Bratislava **tel.:** +421/2/5463 0088, 5441 5036 **fax:** +421/2/5463 0089 **e-mail:** kas@fan.sk **Internet:** www.knihyaspolocnost.sk **Jazyková úprava:** Marta Hollá **Vizuálna koncepcia:** Layout JS. **Grafická úprava:** FANstudio, **Tlač:** OFPRINT, Magnetová 11, 831 04 Bratislava **Rozširuje:** Mediaprint-Kapa a knižní distribútori **Registračné číslo:** MK 3240/2004, ISSN 1336-5584. Uvádzané ceny kníh sú orientačné. Príspevky bez uvedenia mena autora a uverejnené pod skratkou (K&S), s výnimkou reklamných bannerov a inzercie, sú stanoviskom redakcie. Nevýžiadané rukopisy nevraciam. Rebríčky predajnosti kníh sú zostavené na základe údajov za predchádzajúci mesiac. **Objednávky na predplatné prijíma:** L.K. Permanent spol. s r. o., pošt. prieč. 4, 834 14 Bratislava 34, tel.: +421/2/44453711, fax: +421/2/44373311, e-mail: lkperm@lkpermanent.sk

Časopis vychádza s láskavým príspevkom Ministerstva kultúry SR.